

B.V.K.

1914 - 1954

A. VAN WIJNEN

VEERTIG JAAR

*De Bond van Kaasproducenten
in de wenteling
der tijden*

ILLUSTRATIES EN BANDTEKENING: RIE BOUTERS, REEUWIJK
DRUK: N.V. DRUKKERIJ JOH. MULDER, GOUDA

INHOUD

Onderwerp	blz
▼ Ten geleide A. C. Streefland, voorzitter	007
▼ Inleiding A. Wijnen	008
▼ De boer in de loop der jaren	010
▼ De oude huisindustrie: De kaasbereiding op de boerderij	013
▼ Nieuwe tijden – Nieuwe vormen	020
▼ Spanningen en conflicten – De Bond van kaasproducenten ontstaat	027
▼ Het mensonterend bedrijf: oorlog	037
▼ De na-oorlogsche periode 1920 – 1930	043
▼ De agrarische crisis der dertiger jaren	058
▼ Wéér oorlog	074
▼ De na-oorlogstijd	080
▼ Bijlagen	093
▼ Trefwoordenregister	102

*Ja, ik ben van het land
Aan de zonne verwant
en zijn welige weiden met vee.
Waar de wilgenboom ruischt
en de zomerwind suist
en de vogels zacht zingen van vrêe.
Dat land heb ik lief en dat land is mijn al:
Het land, dat ik nimmer vergeten zal!*

Naar Lovendaal.

TEN GELEIDE

Gaarne geeft het Bestuur van de Bond van Kaasproducenten uiting aan zijn grote dankbaarheid voor het feit dat het de heer A. van Wijnen bereid gevonden heeft tot het schrijven van dit gedenkboek. Spoedig zal de lezer bemerken dat de auteur zich niet beperkt heeft tot zaken met directe betrekking tot de jubilerende organisatie, doch dat hij veel meer een agrarische streekgeschiedenis heeft geschreven waarin op openhartige en beschouwende wijze de vroeger bestaande verhoudingen en ook de grotere, buiten het streekverband vallende gebeurtenissen beschreven worden.

Tegen deze achtergrond treft men dan aan het ontstaan en werken van de Bond van Kaasproducenten, die steeds getracht heeft als steunpunt voor zijn leden mede te werken aan de algemene en economische vorming van de landbouwende bevolking en aan de behartiging van de specifieke belangen van de zelfkazerij. Ouderen en ingewijden zullen in dit gedenkschrift herinneringen van grote waarde vinden; anderen begrip voor de harde werkelijkheid en de historie waaruit het heden ontstaan is; weer anderen wellicht een aansporing om eigen kracht en inzicht als van grote betekenis voor bedrijf en organisatie te blijven zien. Voor een juiste beoordeling van de bestaande verhoudingen is een analyse der historie van fundamentele betekenis.

Moge dit gedenkboek speciaal in de kringen van de Bond van Kaasproducenten en verder in verwante kringen daarbuiten, het begrip voor de betekenis van het kaasmaken op de boerderij zo mogelijk nog doen toenemen en het zelfrespect van de boer en de boerin nog verstevigen, en moge het leiden tot erkentelijkheid voor hetgeen door velen, en niet in de laatste plaats door de schrijver van deze historie, in het belang van de boerenstand met zoveel toewijding en daadkracht is verricht. Voor het Bestuur,

A. C. STREEFLAND, voorzitter.

Inleiding

HET IS EEN GOEDE GEWOONTE OM BIJ JUBILEA VAN personen of organisaties de geschiedenis van het afgesloten tijdperk vast te leggen. In vele gevallen kan een dergelijke geschiedenis een bron van inspiratie zijn voor de toekomst en bovendien kunnen de lessen der geschiedenis een nuttig richtsnoer zijn bij toekomstig handelen.

Wil het werk deze waarde hebben dan zal de schrijver wel enige hindernissen op zijn weg ontmoeten. Zo zal hij er voor moeten waken toe te geven aan een nogal eens voorkomende neiging, bij jubileumgelegenheden, tegenover de jubilaris wat al te uitzonderlijk vriendelijk te willen zijn, waarbij vriendelijkheid en waarheid met elkaar een compromis sluiten.

Vervolgens bedenke men dat het werk van mensen en organisaties steeds nauw verband houdt met de tijd waarin het plaats vond. Hun strevingen zijn veelal reacties op of uitvloeisels van de dingen, die zich in de sfeer der werkzaamheden voordeden. Deze sfeer mede in het jubileumboekje opnemen, maakt het geheel meer volledig en de schijnwerper wordt dan niet uitsluitend en eenzijdig op de jubilerende persoon of organisatie gericht. Maar dit eist een goede analyse van de omstandigheden en ook hier ligt voor de schrijver het gevaar, in objectiviteit te falen. Hij kan hier alleen tegenover stellen in deze goede bedoelingen te hebben gehad.

Met nadruk wil de schrijver dit vragen: wil het gebodene zien als een persoonlijke, dus subjectieve weergave van inzichten, gebeurtenissen en belevenissen door iemand, die veel van het geschrevene van nabij heeft meegemaakt, tē nabij wellicht om geheel objectief geschiedenis te kunnen schrijven.

Een tweede punt, waarop vooraf dient gewezen te worden is, dat het geschrift een sterk beschouwend karakter krijgt, door als uitgangspunt van alle gebeurtenissen in het leven van de jubilerende vereniging, de achtergronden te zoeken en aan te geven. In feite is het enigszins zo, dat het een stukje nationaal gebeuren is, waarin de Bond van Kaasproducenten een zekere rol heeft meegespeeld. Het streng zakelijke van geschiedschrijving in de gewone zin valt hiermede wat weg.

De Bond van Kaasproducenten - verder kortweg „Bond” te noemen - heeft bij wording en werk de invloed van de tijd ondergaan. Maar zijn werk was toch ook niet een zich laten drijven op de golven van de tijd. Er was een verlangen, hetwelk over de gehele periode van 40 jaar het werk heeft geleid, namelijk om op bescheiden wijze en op een geografisch beperkt gebied, een bijdrage te leveren aan het aloude groeiproces van de „vrijwording” van de boer.

Waar het streven naar geestelijke en technische ontwikkeling en economische onafhankelijkheid - zij het slechts in kiem of als symptoom - reeds eeuwen oud is, leek het goed vooraf aan „de boer in de loop der eeuwen” enkele regels te wijden. Het bestek van dit boekje maakt het noodzakelijk te volstaan met enkele **009** vluchtige opmerkingen, die geenszins beogen een op dit punt verantwoorde geschiedschrijving te zijn.

De op de boerderijen zijner leden gemaakte kaas is, materieel gezien, het punt waarom de activiteit van de Bond voornamelijk draait. Van hetgeen ons van dit product uit het grijze en meer nabije verleden bekend is zal met enkele woorden gewag gemaakt worden.

Daarop aansluitend wordt een schets gegeven van de maatschappelijke toestanden in het algemeen en de toestanden in het zelfkazend gebied in het bijzonder, gedurende de periode 1880-1914.

Het waren deze toestanden, die aanleiding gaven tot de oprichting van de Bond. De eerste wereldoorlog en de daarop volgende jaren tot ongeveer 1930 zullen dan de revue passeren, waarbij speciaal voor een bepaald punt van activiteit van de Bond telkenmale aandacht zal worden gevraagd.

Hoezeer de omstandigheden het Bondswerk hebben beïnvloed zal blijken uit dat gedeelte hetwelk gewijd is aan de crisisperiode der dertiger jaren en verder aan de tweede wereldoorlog en de daarop in velerlei opzicht nog sterk aansluitende naoorlogsjaren, om tenslotte te sluiten met een korte schets van de huidige situatie en de plaats welke de Bond thans inneemt in het maatschappelijk bestel.

De schrijver hoopt zijn lezers enig inzicht te geven in de geschiedenis van een wel zeldzame huisindustrie, die zich vanaf het grijze verleden tot heden wist te handhaven, zelfs door perioden heen waarin veel van wat uit vroegere tijden was blijven bestaan, grondige wijzigingen onderging.

De boer in de loop der eeuwen

Zolang de boer zwervende was van de ene plaats naar de andere, waren er de botsingen van families en stammen, die elkaar de vruchtbare streken afkaapten. Bezit was datgene, wat men had weggenomen door een ander te verdrijven. Dit bezit verviel, wanneer een derde en sterkere optrad. Zo verplaatsten zich soms hele volken.

Dat er van een bewerking van de grond geen sprake kon zijn is duidelijk. Een plaatsje onder de zon moest worden veroverd, of moest worden behouden met knots, slingersteen of pijl en boog. Werd het terrein te warm dan trok men naar elders.

Dat in onze streken, omringd in het Westen en Noorden door zeeën, eerder stabiliteit kwam, is aan te nemen. Voor de trekkenden uit het Oosten of Zuiden was de zee een eindpunt. Er was geen vooruit, alleen terug. Vandaar verwoede bestaansstrijd. Maar ook de opkomst van de zich vestigende boer.

Maar voor de meer gevestigde boer verschenen nieuwe en andere plagen.

012 De onontwikkelde, nog ruwe boer, werd de onderdanige van de meer geciviliseerde groepen, dit is van de adel, leenheren en leenmannen en.... later van de rijke kooplieden en de steden. Deze grootmachten dier eeuwen, die aldoor met elkander strijd voerden, gebruikten de boer. Gebruikten hem als onderhorige ten dienste van de bewerking van hun uitgebreide bezittingen. Gebruikten hem ook bij hun oorlogen. En de armoe van de boer door uitzuiging, door dienstverrichting en verwoesting van woning en landerijen bij twisten, maakte zijn opkomst en zelfstandigheid totaal onmogelijk. Verkoop, aan elkaar overdragen van gehele land-

streken, inclusief bewoners en hun hebben en houden, versjacheren van het met moeite verworven bezit der boeren, hing steeds boven hun hoofd.

Het zijn ruwe grepen uit een ruwe tijd. Sprekend tenslotte is o.a. de grote boerenopstand in Duitsland van 1525, een opstand die, wat de boeren betrof, niet een uiting was van opkomende zelfbewustheid en reeds groeiende intelligentie, waardoor getracht werd het juk der dienstbaarheid af te werpen, maar een opstand van een tot wanhoop gevoerde boerenmassa, die uit nood en haat en wraak loskwam, onder enkele boerenvrienden, die hun leiders hierbij waren. Het was een opstand die in een zee van bloed ten onder ging.

Toch brengen deze tijden ook reeds tekenen van vooruitgang. Er kwamen grote figuren buiten de landbouw, die uit welbegrepen eigenbelang of uit diep verantwoordelijkheidsbesef, de boeren welgezind waren en die leiding probeerden te geven. Als voorbeeld een typische uitspraak van de Abt Erno, omstreeks 1300, welke wij in leesbaar Hollands weergeven:

„Er zijn verschillende soorten van bezigheden. Voor hen wier stand het toelaat „is de geneeskunde geschikt. De kleinhandel is onfatsoenlijk. Niets is beter, „niets nuttiger, niets de vrije man waardiger dan de landbouw”.¹⁾

013 Waarschijnlijk als product van de kruistochten, verscheen de watermolen, een welkome hulp voor ons waterrijke land. En de boer wist er zoveel mee te bereiken dat in 1106 Hollandse boeren een moerassig stuk grond bij Hamburg aangeboden kregen ter drooglegging en exploitatie.

In 1092 ontstonden reeds Heemraadschappen met Heemraden en Gezworenen, aan wie waterschapsbelangen werden toevertrouwd. Het was hier de meer vooruitziende adel die deze zaken ter hand nam. Van eigen initiatief of organisatie bij de boeren was nog weinig sprake. De wel wisselende, maar niettemin steeds blijvende afhankelijkheid veroorzaakte een stilstand. Een boer, die zich niet uit armoede en dienstbaarheid kon oprichten.

Toen de 18e eeuw zich aandiende, was de macht van de adel reeds lang gebroken en zelfs de overheersing der rijke kooplieden was aan het tanen. De boeren nood was echter nog niet overwonnen, maar wel begon zich het besef van eigenwaarde te ontwikkelen. Een nieuw tijdperk voor de boer diende zich aan, al was het nog slechts een eerste lichten. Maar grote en vreselijke dingen zouden eerst het boerenleven nog beroeren.

De Franse revolutie ontwikkelde zich, waarvan het begin een dertig jaar vroeger ligt maar het slotbedrijf afsluit in 1795, een revolutie die mede in sterke mate getuigt van boeren nood, omdat het mede de boeren zijn geweest, die in de eerste fasen der revolutie een rol speelden; die hun hoeven verlieten en deelgenoot werden - wellicht vrij onbewust - in een vloedgolf van revolutie, die over Frankrijk trok en in Parijs tot een bloedbad werd.

1*) De Roever en Dozy. Het leven onzer voorouders.

Aleer de boer in zulke bewegingen terecht komt is er heel wat boerenleed geleden.

²⁾

Met de periode van 1840 tot 1880 begint het nieuwe tijdperk in het boerenleven zich duidelijker te tonen. Immers, toen ontwikkelde zich langzaam maar zeker de organisatie van de boer of beter gezegd de organisatie vóór de boer. Vooraanstaanden uit de plattelandsgemeenten met warme belangstelling voor de boerenstand begrepen, dat in een land met sterke economische vrijheid het gevaar aanwezig is, dat de zwakken tegen de wand gedrukt worden. En de boerenstand met zijn groot aantal eenheden en de sterk individualistische geest dreigde opnieuw weer tot de zwakke groepen te gaan behoren. Zij namen het initiatief en leidden de eerste organisaties. Genoemd kunnen hier worden de Groninger Mij voor Landbouw 1837, het Utrechts Landb. Genootschap 1841, de Zeeuwse Mij v. Landbouw 1843, het Drents Landb. Genootschap 1844, de Gelderse Mij v. Landbouw 1845, de Holl. Mij v. Landbouw 1847, de Overijsselse Mij v. Landbouw 1851, de N. Brabantse Mij v. Landb. 1851, en de Friese Mij v. Landbouw 1852.

Dat deze centrale organisaties meteen net van afdelingen konden worden opgericht toont dat de boer aan rijpheid hiervoor had gewonnen. Een verblijdend groei-proces begon zich te ontwikkelen. In het verweer tegen maatschappelijk sterkeren en in het bereiken van een versterkte positie in het maatschappelijk en economisch geheel, zou men door deze nieuwe organisaties sterker komen te staan. En al was het dan zo, dat initiatief en leiding nog buiten de boerenstand lagen, spoedig zou blijken dat de eminente voorgangers school zouden maken onder de boeren zelf. Deze voorgangers hebben toen wellicht niet beseft tot welk groot en groots werk zij de grondslagen legden.

2 Thomas Carlyle. De Franse omwenteling.

De oude huisindustrie: De kaasbereiding op de boerderij

015 Het maken van kaas uit melk schijnt zeer oud te zijn. Waarschijnlijk kan men tot in de grijze oudheid teruggrijpen. Een aanwijzing - niet meer dan dit - zou kunnen liggen in de gevonden stenen kommen met van onderen gaatjes, welke mogelijk gebruikt zijn voor het maken van een zeker soort kaas. Of dit zo is of wel dat deze kommen een andere bestemming hebben gehad, zal wel steeds in het onzekere blijven.

Meer zekerheid kreeg men, toen geput kon worden uit oude Europese literatuur. Mede de oudste daarvan is die uit het Griekse tijdperk en vervat in de heldendichten *Odyssea* en *Ilias*, toegeschreven aan de Griekse dichter Homerus. Deze gedichten worden geschat 2700 jaar oud te zijn, dus van 700 jaar vóór het begin onzer jaartelling.

In deze gedichten worden melk en kaas genoemd. Wanneer **016** Odysseus op zijn zwerftochten bij de eenogige reus Cycloop komt en verbaasd in zijn grot kijkt, heet het in het gedicht.

„En we gingen binnen en zagen verwonderd de grot nu,
Alle korven prijkten vol kaas, en er zwommen in kaaswei
Alle vaten en bakken en emmers, waarin hij de melk bracht.”

En Polyphem is op een andere plaats in het gedicht aan het kaasmaken:

„Liet van de witte melk de helft tot stremming komen en zette
Deze ter droging weg in dicht gevlochten korven.”

Ongetwijfeld is hier sprake van een handeling, waarbij uit melk een soort kaas te voorschijn werd gebracht. Een eerste type boerenkaas dus. Het wekt het verlangen deze voor 2700 jaar begonnen en zich tot heden gehandhaafde huisindustrie op haar schreden in dit lange tijdperk te volgen. Helaas zit de geschiedenis in deze vol open plaatsen. Zeer schaars zullen over lange perioden de berichten zijn.

Over het wordingsproces geeft Prof. Mulder in zijn rede, uitgesproken bij de aanvaarding van zijn ambt als hoogleraar te Wageningen, enkele interessante gegevens.³⁾

Hij begint met de veronderstelling dat de melk in oud China en Japan als een ziekelijk afscheidingsproduct werd gezien. Maar dan laat hij de primitieve mens zijn evolutieweg volgen.

Een uitvinding van deze primitieve mens was de nap, 't dierenvel of iets dergelijks, om melk in te bewaren. Een verbetering voor de stammen met vaste woonplaatsen. Trekkende stammen moesten zo mogelijk de melk verduurzamen, maar tevens deze in geconcentreerde vorm brengen. In koude streken ging dit verduurzamen door bevriezen. Elders door zuur laten worden en in die toestand bewaren. Een volgende stap was, de wei er af te laten lopen en de vaste delen te verzamelen. Deze liet men indrogen en men kreeg zo iets als onze hangop.

017 Wanneer men daarvan teveel had voor direct gebruik ging men liet indrogen in zon en wind. Een zeker rijpingsproces in deze gedroogde zgn. hangop bracht het product in de nabijheid van de kaas.

Het stremsel uit lebmagen van jonge kalveren - gedacht wordt aan het vinden van gestremde melk in kalvermagen bij slachting - bracht de kaas. Reeds de Grieken en Romeinen wisten dat men er een duurzaam product van kon maken door te zorgen dat er weinig vocht in bleef.

Het gehele verloop, door Prof. Mulder enigszins hypothetisch geschetst, geeft een beeld van grote waarschijnlijkheid.

Zoals gezegd, er zijn grote hiaten in de gegevens over het verloop der kaasmakerij. De eerste helft onzer jaartelling geeft wel reeds mededelingen over maatregelen die bij verkoop werden gesteld, maar hoe de evolutie zich voltrok op de boerderij bij de productie, ligt vrijwel in het duister.

018 Uit de berichten over de afzet van kaas blijkt wel, dat reeds vroeg een verhandelbaar product werd vervaardigd, gezien de vrij ongeschikte en zeker lang durende vervoersgelegenheden. Zo werd reeds in 1192 een geregelde handel in kaas gedreven tussen Coevorden en Bentheim (Duitsland).⁴⁾ Hier is dus reeds van buitenlandse afzet sprake en dus van een voor export geschikte kaas. Of hieruit moet worden afgeleid dat men reeds een productie had waarmede de binnenlandse markt volledig voorzien werd en dus een export-surplus werd gevormd ófwel, be-

³ Dr H. Mulder. Traditie en wetenschap bij de zuivelbereiding.

⁴ W. J. Hofdijk. De geschiedenis van het NederL volk.

tere prijzen het product naar het buitenland deden verhuizen, is alweer niet uit te vinden.

Het is toe te juichen dat Dr. Boekel zijn proefschrift heeft gewijd aan een zuivelonderwerp uit het verleden. Dit lijvig boekdeel, onder de titel „De Zuivelexport tot 1813” verstrekt ons een serie gegevens. Hoewel deze in hoofdzaak betrekking hebben op de zuivelhandel, en de voorschriften dienaangaande, komen er toch ook cijfers in voor over omvang der productie en over prijzen van de kaas die enig beeld geven van een ontwikkeling, die zich in de periode van 1600 tot 1800 voor deed. Hieruit zal slechts zeer bescheiden kunnen worden geput. Voor hen die hiervan meer willen weten, is kennisname van dit boek aan te raden. Het bevat vele interessante gegevens.

In de middeleeuwen en later waren kaas en boter reeds een algemeen verbreid volksvoedsel. En in de keurreglementen van diverse steden komen reeds in de 14e en 15e eeuw voorschriften voor de handel in deze producten voor.

Uit een en ander is duidelijk op te maken dat ook toen reeds knoeierijen plaats hadden en dat blijkbaar de producten zo belangrijk werden geacht dat de overheden (hier diverse Stadsbesturen) meenden, bepaalde voorschriften te moeten uitvaardigen. Uit de tekst dier voorschriften is duidelijk de aard der knoeierijen af te leiden, n.l. afromen der kaasmelk. Typisch hierbij is, dat zekere stadsrechten werden geheven, waarbij een omgeving, met name genoemd, verplicht werd, de zuivelproducten ter markt te brengen. Als steden noemt Dr Boekel in dit gebied: Dordrecht, Brielle, Oudewater en misschien Delft.

In de dertiende eeuw schijnen er reeds zuivelmarkten in Haarlem, Amsterdam, Leiden, Gouda, Schoonhoven en Oudewater te zijn geweest.

In het werk van Dr Boekel komen diverse prijzentabellen voor welke achter als bijlage zijn overgenomen. Zij geven een beeld van de zuivelprijzen in de 17e en 18e eeuw.

Wanneer men deze prijzen recht doet wedervaren door volledig in acht te nemen de geheel andere geldwaarde in die tijden, dan zeggen ons deze cijfers toch wel, hoe schraal het inkomen van de boer toen binnenkwam en hoe weinig men bij deze prijzen in staat was geld te sparen voor nieuwe en bredere opzet van het bedrijf.

De belangrijkheid van de kaas als exportartikel blijkt uit een „Placaat, raakende het vervalsen van Soete Melk en kaas, daarvan gemaakt”, in 1723 afgegeven door de Staten van Holland. De kaas was door het afromen der melk droog, wit en zout, waardoor het buitenlands debiet van N.H. zoete melkse kaas terug ging. Diverse punten, de kaas en kaaskwaliteit betreffende, werden in de Staten behandeld en dit leidde tot allerlei scherpe voorschriften. Ook in de Staten van Friesland speelde zich dit in 1733 af. Men besloot tot het inwinnen van informatie over wat Holland deed. Het bleef bij beraadslagen.

De zuivel werd soms een belangrijke inkomstenbron voor de regering door instellen van uitvoerheffingen. Iets wat aan 20e eeuwers ook nog niet zo vreemd in de oren klinkt! Ook werden stedelijke waagrechten geheven. Wanneer men de hoogte der kaasprijzen in aanmerking neemt waren het zeer gedurfde bedragen.

Spoedig echter moesten de Staten van Holland vergaderen over maatregelen tot wijziging der handelspolitiek, doordat de druk op de landbouw te groot werd. Men ging toen ingevoerde boter, kaas, **020** spek en vlees belasten. Later ging de uitvoer van kaas te Amsterdam zo terug dat men sprak van „...de uysterste ruïne van de beklaegende Boer en verval van de waarde der landerijen”.

Om te demonstreren dat er in de prijs van de kaas een behoorlijke stijging had plaats gehad, worden als bijlage de noteringen van het begin van de 19e eeuw gegeven. Duidelijk komt daarin het grote prijsverschil naar voren tussen Friesland, waar niets was gedaan tegen de afroming van de kaasmelk en de Hollandse waar door strenge voorschriften de melk onafgeroomd was gebleven.

Als bijzonderheid is nog te vermelden dat in een marktnotering van Leiden in 1814 en 1815 gesproken wordt van N. Hollandse, Leidse en Stolkse kaas. In de oudere geschriften komt men telkens voor kaas in Goudse vorm de naam Stolkse kaas tegen. Volgens sommige geschiedschrijvers zou de oorspronkelijke kaasmarkt in Stolwijk zijn gehouden, maar door overstroming van de Krimpenerwaard tijdelijk zijn verlegd naar Gouda, om daar verder te blijven.

Over het tijdperk van de Republiek geeft Dr Boekel in zijn samenvatting over wat hij over deze periode schreef o.a. het volgende weer:

„Hoewel het niet werd ingezien, was vooral de betekenis van de veehouderij in de vruchtbare gedeelten van ons land dan ook groot. De 17e eeuw en speciaal de eerste helft daarvan, was een tijdperk van bloei voor het veehouderszuivelbedrijf”.

En dan verder:

„De zuivelbereiding stond in de 17e eeuw reeds ongeveer op hetzelfde peil als in de 19e eeuw op de boerderijen nog het geval was. Toch werden in de loop van de 18e eeuw enige verbeteringen ingevoerd of meer algemeen in toepassing gebracht. Genoemd moeten worden de vervanging van hout door meer hygiënisch aardewerk of metaal als materiaal van het oproomvaatwerk; de uitvinding van de karnmolen; het wassen van de boter; het gebruik van doeken en persen bij de kaasbereiding enz.

Het hoogst stond de zuivelbereiding in Holland. De Edammer **021** kazen waren van de zoetemelkse de beste en door het buitenland de meest gevraagde soort. Met de zindelijkheid bij melkwinning en zuivelbereiding en de techniek van de laatste, was het in West Friesland goed gesteld. Men bezigde hier, in tegenstelling met Zuid-Holland, bij de volvette kaasbereiding al doeken en persen.

De volvette kaasbereiding werd in de 18e eeuw in Holland, speciaal in het Noorderkwartier, ter voorkoming van vervalsing en ter verbetering van de kwaliteit van het product, aan strenge voorschriften onderworpen.”

Het werk van Dr Boekel besluit met de mededeling dat de netto uitvoerwaarde van zuivelproducten steeds stijgende was en deze dus een hoogst belangrijke post op de actieve handelsbalans uitmaakte. Onze uitstekende zuivelproducten leverden een der rijkste bronnen van uitvoer voor ons land. Zij zijn dit tot op heden gebleven.

Tot zover enige grepen uit het belangrijke werk van Dr Boekel. Duidelijk blijkt dat de kaasproductie een belangrijke factor in het maatschappelijk leven ging worden.

Enige gegevens uit dit werk tonen waardering buiten de landbouw voor deze tak van bedrijf, een waardering, die vrij matig was wanneer het de industrie en vooral de Ned. koophandel goed ging, maar die zich keerde tot aandacht wanneer het land door oorlogen of sterke handelsbelemmeringen in een noodtoestand was geraakt. Dan werden zuivelproducten belangrijk en toonde men bereidheid iets voor de boer te doen.

Zoals men ziet, er is heden niets nieuws onder de zon. Dergelijke ervaringen worden ook nu nog wel opgedaan! Het lijkt er op, alsof de boerenstand thans bezig is een meer vaste plaats in het geheel te gaan innemen. Laat men met deze verwachtingen nog altijd wat voorzichtig zijn en attent blijven op wat de geschiedenis bijkerend getij aldoor heeft geleerd.

022 De laatste periode van de geschiedenis tot 1880 kenmerkt zich in de agrarische sector door een zekere rustigheid. Heel weinig overheidsinmenging, heel weinig schokkende gebeurtenissen en een gestadige groei van veestapel en opbrengst per koe en per ha, alles wijzend op een zich langzaam tot hoger niveau opwerkende veehouderij.

Naast deze gunstige factoren zijn er ook minder gunstige. In Noord-Holland verliet men meer en meer de oude methode om de Edammers uit volle melk te maken. In 1880 was deze productievorm vrijwel verdwenen. In de plaats kwam de licht afgeroomde kaas. Zuid-Holland bleef bij de oude, beproefde methode, zodat de volvette kaas in Goudse vorm in waardering de Edammer voorbij ging.⁵⁾ Zuiver zakelijk werd op het gebied van de kaasbereiding een eerste stap op het terrein der samenwerking gezet toen te Wieringerwaard een eerste kaasfabriekje tot stand kwam. Het zou nog enkele jaren duren aler zich op dit terrein voortgang ontwikkelde. Het zou dan met grote snelheid gaan en in Nederland belangrijke wijzigingen brengen.

Een teken van activiteit toonde de Holl. Maatschappij van Landbouw, toen deze in 1874 een prijsvraag uitschreef over de kaasbereiding. De hoofdoorzaak schijnt, te oordelen naar de voorrede in het bekroonde boek, te zijn geweest, dat er klachten over de kwaliteit van de kaas waren. „Van de honderd boeren die ter markt komen ontvangen, beweert men, slechts weinigen de hoogste prijs voor hun waar, terwijl de overigen met minder geld zich moeten tevreden stellen. En dat minder is niet gering; soms belooft het 12 tot 20 gulden per 100 kilogram, soms nog meer!” Aldus in de voorrede de gronden voor de prijsvraag.

23

Aan Dr P. J. Hollman te Edam werd de prijs toegekend. Op het titelblad staat het boek aangediend, als een door de Holl. Mij van Landbouw met goud bekroonde uitgave.

Typisch voor deze bekwame schrijver en deze tekenend ten voeten uit zijn het begin en het einde van de voorrede.

Het begint met een vers van Vader Cats, dat hier wordt opgenomen, omdat het de inhoud van het boek zo aardig typeert.

⁵ Bieleman en Hylkema. Ned. Landbouw 1813-1913.

Dr Boekel. Enige beschouwingen inzake de ontwikkeling van de veehouderij in de 19e eeuw zot de opkomst van het fabriekmatig zuivelbedrijf.

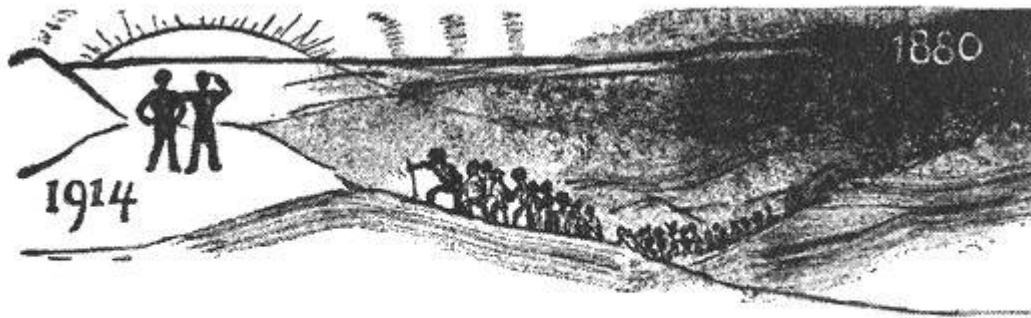
„De bouwers, die wij nu de naem van boeren geven, Zijn in het bouwgeheim al dickmaels onbedreven; Sy doen meest hun bedryf juyst op dien eygen voet, Gelyck een meulepaert een stage ronde doet. Al synse tot de ploegh en op het lant geboren, Men vindt se nae een eeuw niet wyser dan te voren. Maer heden gaet de kunst al verder alse plagh, Men siet al menigmael dat niemand oyt en sagh. De wereltdt wort vergroot met uitgestreckte palen Het lant dat wort geteelt, de meiren uytgemalen, En menigh ander werck wort heden uytgewrocht, Daerop den ouden tyt noyt een en heeft gedocht.”

En dan eindigt de voorrede met:

„Laat ons de grote diensten welke de Maatschappij van Landbouw aan ons vaderland bewezen hebben, dankbaar erkennen, maar handelen wij dan ook in hare geest en verwerpen wij het nieuwe niet omdat het nieuw is.”

Het omvangrijke boek bevat, naast een ook nu nog lezenswaardige tekst, tussen deze tekst gedrukte houtsneden, gekleurde steendrukplaten **025** en lichtbeelden.

Dat aan dit werk hier enige aandacht is geschonken vindt zijn oorzaak niet alleen in de wens om de opkomende activiteit van het verenigingsleven onder de boeren aan te tonen, maar ook omdat dit boek zeer waarschijnlijk het eerste op wetenschappelijke basis staande geschrift is, met als bedoeling, de zelfkazende boer voor te lichten bij kwaliteitsmoeilijkheden. Tot aan die tijd bestond de voorlichting waarschijnlijk geheel uit het overbrengen van moeder op dochter van de - vaak zeer rijke - ervaringskennis der boerin, die als regel op het bedrijf de kaasmakerij verzorgt.

Nieuwe tijden - Nieuwe vormen

Het tijdperk omstreeks 1880 is in menig opzicht een overgangstijdperk geweest. De Frans-Duitse oorlog met zijn groot verbruik en door de vernielingen zijn herstelbehoeften kwam verder in het verleden te liggen. De hausse-periode zwakte af. Om 1880 lag het keerpunt naar inzinking. De agrarische bevolking onderging de naweeën van de oorlog door grote prijsdaling der landbouwproducten en opkomst der massaproductie in Amerika en andere grote landen.

Hiernaast groeide een verandering in de mentaliteit van de boerenbevolking. Voorbereid door de organisaties, hiervoor reeds genoemd, werd een groeiend zelfbewustzijn merkbaar. Het zou spoedig tot belangrijke veranderingen leiden.

Dit alles werd bevorderd doordat de overheid daadwerkelijk de Nederlandse landbouw ging helpen in zijn toen moeilijke bestaansstrijd. De wereldmarkt van granen, daalde sterk in prijs, doordat de vraag de sterke uitbreiding der productie in Amerika e.a. grote landen niet bij hield. De regering steunde niet langs de nog al gebruikelijke en meest gemakkelijkste weg van verhoging der invoerrechten, maar ging in de andere richting, n.l. die van het bijstand verlenen aan de zelfwerkzaamheid van de boer.

Hier nu was een samentreffen van de zich meer naar boven werkende boerenstand met de activiteit van de overheid. Een zeer gezonde ontwikkeling.

026 De activiteit van de overheid bestond in hoofdzaak uit voorlichting en hulp bij de productie, om door verbeterde techniek, meer oordeelkundige veefokkerij en landbewerking, de strijd op de internationale markt beter aan te kunnen.

De jaren 1880-1895 waren zorgelijk voor de Nederl. landbouw. Het algemene prijspeil was gedaald. In bijlage III worden hierover enkele cijfers gegeven.

Bij bovenbedoeld samenspel tussen Voorlichting en Boer was organisatie van de boeren onmisbaar. Zonder een behoorlijke organisatie van de boer zou de voorlichtingsdienst veel te veel in het luchtledige hebben gewerkt. Zonder de voorlichting zou de organisatie de geschoolde krachten hebben gemist.

De moeilijke tijden die de boer doormaakte enerzijds en het meerdere zelfvertrouwen dat groeiende was anderzijds, naast het werk van de pioniers, die de boer reeds enige organisatie brachten, maakten het terrein rijp voor nieuw, fris gebeuren. De periode van pl.m. 1890 tot 1914 is dan ook vol leven en beweging. Ook vol verwachtingen.

Teleurstelling bij hen, wie het niet snel genoeg ging. Zij wilden sneller resultaat zien. En een zekere huiver en terughouding bij anderen, die dit soort nieuwlichterij niet wisten te volgen. Zij voorzagen er allerlei gevaren in.

In de zuivelsector kwam in andere streken, met name in Friesland, een soort bedrijfsrevolutie tot stand. Was daar tot aan die tijd de melk op de boerderij tot boter en magere kaas verwerkt, in snel tempo zette zich dit om in het afleveren van de melk aan een zuivelfabriek, in de aanvang aan enkele particuliere bedrijven en bedrijfjes, met al spoedig in sterke mate aan eigen coöperatieve fabrieken. Bij dit laatste komt in grote mate het reeds eerder genoemde organisatieverlangen, het organisatiebewustzijn van de boeren tot uiting. Op dit zakelijke terrein, waar de boer rechtstreeks meespelende was en ook meer ter zake kundig, ontwikkelde zich als een vloedgolf over bijna het gehele land het organisatiewezen.

027 Te samen met de voorlichtingsdienst werd veel bereikt. De boer won aan economische kracht en maatschappelijke betekenis. Het is verleidelijk op de diepere gronden en de soms felle reacties wat verder in te gaan. Het zou buiten het bestek van dit boekje gaan.

In de streek van de zelfkazende boeren verliep een en ander afwijkend van overig Nederland. De verwerking der melk op de boerderij tot volvette Goudse kaas bleef onder al die stormachtige veranderingen vrij volledig in stand.

Waardoor werd hier een zo geheel andere weg gevolgd? Beter zou men kunnen vragen: Waarom vond in dit zelfkazend gebied geen voedingsbodem, wat in overig Nederland door voormannen en boeren als juist werd geaccepteerd?

Hiervoor zijn zeer aanwijsbare redenen aan te geven. De voornaamste is, dat de botermakerij op de boerderij een moeilijk werk is dat men onder allerlei weersomstandigheden en vooral in het warme zomergetijde, niet volledig kan beheersen.

De prima kwaliteit kon door velen niet worden gehaald en door de beste bedrijven niet altijd worden gehandhaafd. Voeg daaraan toe, dat de verkregen magere kaas, een niet erg gewild artikel was, dan heeft men daarin zeker de hoofdoorzaak van deze snelle overgang gevonden. Bovendien was deze bedrijfsvorm arbeidsintensiever dan de bereiding van volvette Goudse kaas.

Tenslotte was met vrij grote zekerheid te verwachten dat de verwerking in de fabriek financiële voordelen zou brengen. De meerkosten van melkvervoer en -verwerking zouden worden overtroffen door een beter product, en door verbeterde verkoopgelegenheid van het eindproduct.

Hoe geheel anders lag het in het zelfkazend gebied. Daar werd een product gemaakt dat als top-kwaliteitsproduct in die tijd bekend stond. De boerin lukte het ook niet altijd om de le klas te bereiken maar gemiddeld stond de boerenkaas op een vrij hoog peil, speciaal in vergelijking met andere kaassoorten. Dit kwam tot uiting in de te bedingen prijzen, zodat de zelfkazerij financieel moeilijk voordeel zou kunnen boeken bij overgang naar de fabriek, 028 te meer, waar het arbeidsprobleem toen nog geen rol van betekenis speelde.

Hiermede is echter nog niet alles gezegd. Aan het kaasmaken op de boerderij is om zeer natuurlijke oorzaken een belangrijke varkenshouderij verbonden. Twee redenen leiden daartoe. De vrijkomende wei is een uitstekend varkensvoer. En de ring van grote steden om het zelfkazend gebied vormde een groot afzetgebied. Het mesten van zware varkens - het product dat de steden vroegen - nam grote omvang aan en leverde een belangrijke bijverdienste. Het nam in die periode hand over hand toe en is een grote steunpilaar geweest bij de bestaansstrijd in die zware jaren, toen zo moeilijk de eindjes aaneen waren te knopen. Na 1900, toen de economische toestanden bovendien beter werden, heeft het de boer spaargeld bezorgd.

Al met al was het zelfkazend bedrijf druk, bewegelijk en levend. Het is te begrijpen dat dit alles te samen de boer meer hechtte aan het bestaande dan dit elders wel het geval kon zijn.

Er is nog een factor van betekenis, gevolg van de aard van het bedrijf en de ligging in de ring der grote steden. Deze grote mensenmassa's vragen een grote en toenemende hoeveelheid consumptiemelk. In de zomer was er een melkproductie, welke bij lange na niet in de consumptie kon verdwijnen en die dus tot zuivelproducten moest worden verwerkt. In de winter echter konden de gewone leveranciers van consumptiemelk, de zgn. zoet-boeren, niet voldoende leveren en moest industriemelk naar de consumptie overgeheveld worden.

Voor een fabriek is dit steeds wat schadelijk, omdat eigen leveranciers toch ook al weinig melk inbrengen en een aftrek voor consumptie de bezetting van de fabriek en daardoor de rendabiliteit van het bedrijf, in gedrang doet komen. Het geeft een schadepost door het vrij grote geïnvesteerde kapitaal dat dan onvoldoende wordt benut. Bij de zelfkazer is dit belangrijk anders. Wanneer deze in de herfst, als de wintermelkprijzen stijgen, zijn zelfkazen staakt, waarbij dit tevens samenvalt met als regel een te geringe hoeveelheid eigen melk om hiermede door 029 te gaan, dan maakt hij zijn spullen schoon, zet ze op zolder en gaat voor consumptie leveren. Een geringe moeite en een gering investeringsverlies.

De situatie was dus deze. In het voorjaar, wanneer de grote stroom melk los kwam, en de prijzen sterk gingen dalen, liet de kaasboer de fabriekskannen terughalen en ging zelfkazen. Die diepe val van de prijzen - in die tijd soms zeer aanzienlijk - liep hij mis of althans hij had de kans, deze mis te lopen. In de herfst, wanneer de prijzen stegen en hij minder goed de kleine hoeveelheden kon verwerken, profiteerde hij van de hogere winterprijzen der consumptiemelk. En de gemeenschap was er ook nog mee gediend, omdat de zelfkazer sterk egaliserend

werkte op de melkvoorziening en de industriële melkverwerking in een gebied waar de consumptie steeds een ongeveer zelfde kwantiteit vraagt, maar de productie zeer onregelmatig en juist ongunstig in de wintermaanden en overtollig in de zomermaanden verloopt. Het gevolg van een en ander was bovendien, dat een relatief hoog percentage der boerenkaas in de weidetijd werd bereid, hetgeen de kwaliteit en daarmee de naam van het product ten goede kwam.

Toch speelde er bij dit alles nog een andere factor een rol, n.l. de liefde - dit woord is voor die tijd werkelijk niet overdreven - voor de kaasmakerij bij de boerin. Het was haar trots goede, maar ook mooie kaas te maken en te kunnen afleveren. De zorg hiervoor ging vóór alles. Wanneer de boer met de melk binnen kwam, staakte de vrouw alle werk en ging aan de verdere bewerking der melk beginnen. Was de kaas gemaakt dan kreeg ze een nazorg om de korst het mooiste mogelijke aanzien te geven. En als dan de kaaskamer vol lag met een partij voor aflevering geschikte kaas, die toch nog elke dag even werd gekeerd en met een doek werd afgewreven, dan was dit haar werk, haar voldoening, háár trots. Zij voelde zich medeverzorgster van het bedrijfsinkomen en daarnaast had zij zelfvoldoening over het gepresteerde.

Waren de boerinnen in meerdere of mindere mate trotse vrouwen die tot hinderlijke eigengereidheid overhielden? Allerminst.

030 Juist in de zelfkazende streken vond men de meest eenvoudige boerinnen en de meest stram werkende boeren. Het omvangrijke arbeids-intensieve bedrijf hield hen in de pas.

Was het trots, die de boerin, elke boerin er toe bracht, bij de zgn. burenkortavonden en bij de familiedagen steeds de kaas te laten zien? Neen! En toch, men zou het nooit overslaan. Natuurlijk, wanneer de kaas goed was en er mooi bij lag en nog eens een goede beurt gehad had voor het bezoek, dan ging de waardering der bezichtigers niet langs haar heen. Maar de overtuiging, dat ondanks de zorg er aan besteed, de kaas toch kan afwijken, behoevde voor al te groot zelfvertrouwen.

Voor hen, die nu nog dit alles in verre herinnering meemaken, staan deze kaasbezoeken veel meer in het teken van geluk te hebben gehad wanneer de partij er prima bij lag, dan wel dat men zich hiervoor op de borst mocht slaan. Deze stemming uitte zich soms in de hartelijk bedoelde uitdrukkingen van collega-boerinnen van de soort als: „meid, wat een mooie kaas, wat ben je er gelukkig mee geweest!”

Toch schakelde de boerin zich hierbij niet geheel uit. Als een partij eens wat erg was teruggelopen, dan kwam het voor dat de boerin ze niet liet zien aan haar gasten. Wanneer deze de huisdeur bij het verlaten van de visite achter zich hadden gesloten dan hoorde men: „Vrouw heeft zeker wat met de kaas, dat zij ze niet liet zien”.

Zo verteld is dit alles wat verouderd, uit de tijd, overdreven aanvoelend voor de lezer. Voor hen die het beleefd hebben is het nog levend; een nog niet te vergeten, mooie herinnering, herinnering aan gemoedelijke degelijkheid.

Er is op dit terrein allerlei veranderd in de loop der jaren. Veel is ook nog over. Daarop zal nog worden teruggekomen.

Het is goed ook iets te zeggen van de afzet van de op zoveel plaatsen gemaakte partijtjes kaas. Deels werden deze bij voldoende rijpheid naar de markt gebracht.

Over de markten voor boerenkaas is in bijlage IV een en ander te vinden.

032 Naast deze marktafzet kwamen vele kooplieden (kaaskopers werden ze steeds genoemd) de boerderijen langs om de kaas bij de boer aan huis te kopen. Er was in het algemeen een heel goede verhouding tussen boer en kaaskoper in die tijd, een van vriendschappelijke, gemoedelijke aard. De kopjes koffie die deze per dag verwerkten en de sigaren die zij opstaken waren vele. En als er op een boerderij een feestje was, dan hadden de wat „vrolijken” onder de kaaskopers volstrekt niet zo'n haast om na de negotie weg te gaan!

Later is ook dit iets veranderd, waarop nog wordt teruggekomen. Deze verandering kwam vooral daar, waar de kaashandelaar tevens veevoederhandelaar en credietgever werd.

De beschouwing over de positie van de zelfkazer in het zich wijzigend geheel is met het bovenstaande zeker niet compleet. In een sterk dynamische wereld is al wat iets meer statisch is in gevaar, voor verouderd aangezien te worden en wat nog gevaarlijker is, er ook naar behandeld te worden. De grondslagen moeten dan stevig staan, wil de tijdstroom de opbouw niet meevoeren. In het tijdperk waarover boven geplaatste beschouwing handelt was dit gevaar nog niet bepaald groot. Later, in de twintiger jaren, en verder, toen de omstandigheden tot allerlei ingrijpen in het bedrijfsleven leidden, zouden deze gevaren zeer tastbaar naar voren komen.

Hier zij nog gewezen op een boekwerkje van Dr C. Schiere, toen Dir. van het *Kaascontrolestation Utrecht*, in 1938 uitgegeven onder de sprekende titel „*Het bedrijf van de zelfkazers in Utrecht en Zuid-Holland*”. Naast vele materiële gegevens en belangrijke beschouwingen over de zelfkazerij als bestaansbron, als economische factor en als gezinsbedrijf, zegt de schrijver in de slotbeschouwing o.a.: „De positie, welke de zelfkazers in de agrarische samenleving van ons land innemen, is in vele opzichten een zeer bijzondere en wij spreken de hoop uit, dat meerdere kennis dienaangaande zowel de ruim 5000 zelfkazers als de gehele Nederlandse bevolking ten goede zal mogen komen.”

033

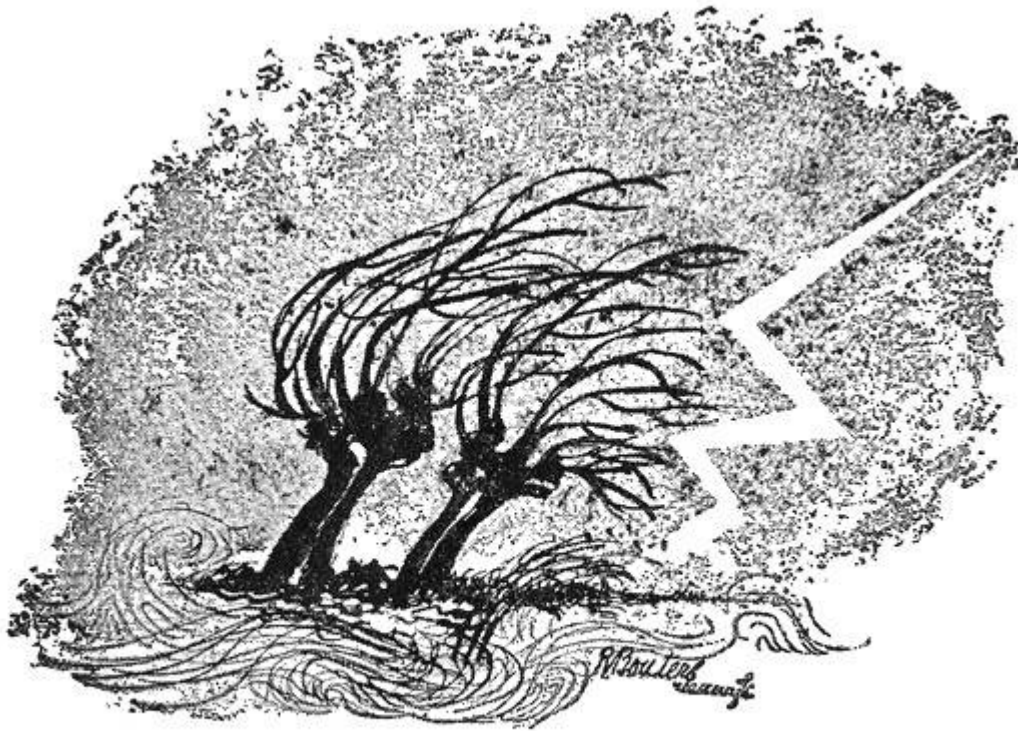
En nadat de schrijver heeft gewezen op de noodzaak in deze crisistijd (1938), welke een steeds verder ingrijpen in het productie- en distributieproces ten gevolge heeft, zegt hij dat meer dan ooit een grotere kennis van de factoren die productie en afzet beïnvloeden, nodig is. Een lezenswaardig boekje.

Deze waarschuwing is geen slag in de lucht. De Bond heeft vaak in de verdedigingshouding moeten staan door misverstaan van plaats en betekenis van de zelfkazerij. Het zal de lezers uit het verdere blijken.

Overziet men de periode van 1880-1910 dan is dit een periode geweest vol leven en verandering, maar niet geweldig geruchtmakend. Er voltrokken zich verande-

ringen, welke een nieuwe tijd inluiden. Een tijd van zelfwerkzaamheid van de boer. Een tijd van vernieuwingen in denkbeelden en werkzaamheden.

Maar ook een tijd van groeiende gevaren, politiek, maatschappelijk bij het wereldgebeuren, maar ook gevaren door verschuiving van machtsverhoudingen en scherpere maatschappelijke tegenstellingen, waar ook de boer zijn deel van kreeg en zijn rol in moest gaan spelen.

Spanningen en conflicten

DE BOND VAN KAASPRODUCENTEN ONTSTAAT.

De voor-oorlogsperiode, de periode tussen 1910 en 1914, is bereikt. Het ligt niet in de lijn van dit geschrift alle wederwaardigheden van die tijd in beeld te gaan brengen. Wat hierboven als verwachting is aangekondigd werd belevende werkelijkheid.

Algemeen gezien waren de jaren 1910-1914 jaren van volkerenspanningen, eerst geheel achter de schermen, later doordringend tot de burger, om in 1914 tot uitbarsting te komen in een wereldoorlog. Deze oorlog was geen oorlog, die in 1914 maar eens plots opkwam in de hoofden van een of andere keizer of generaal. Het was een oorlog na een tijd van economische, politieke, militaire spanningen, die helaas zich uiteindelijk - zonder de bepaalde wil van mensen en volkeren - tot een oorlog ontladde. Economische **035** botsingen staan daar, als machtige achtergrond van al dit gebeuren.

Symptomen, miniatuurverschijnselen van deze grote conflicten, deden zich op elk terrein voor. De concurrentie nam toe. De krachten der groepen in het maatschappelijk leven waren sterker geworden en kwamen meer tegenover elkaar te staan. De maatschappelijke verhoudingen verzakelijkten meer en de gemoedelijkheid maakte plaats voor meer noodzakelijk bij-de-hand-zijn-en-op-zijnbeurt-passen.

Op het gebied van de zelfkazende boer ging het niet anders. Men groeide er naar toe, zonder het bepaald te willen.

De uitbreiding van de veestapel door betere bodemverzorging en bemesting en de betere voeding; de groter wordende varkensstapel en de aankoop van voedermiddelen, dit alles vereiste veel kapitaal. Na een periode van laag-conjunctuur was dit vaak onvoldoende aanwezig. Neem daarbij de combinatie kaashandelaar-veevoederhandelaar en men heeft de voorwaarden voor een fatale gang van zaken, waartegen in de arbeiderswereld ook werd gestreden n.l. de soort gedwongen winstelnering.

Wanneer de boer in de winter met de vele uitgaven het bedrijf uit eigen middelen niet kon financieren, kreeg hij granen op crediet. Maar dit crediet moest worden ingelopen door de levering van kaas in de zomermaanden. Natuurlijk waren er verhoudingen tussen boer en kaashandelaar die zo prima waren, dat geen al te grote afhankelijkheid ontstond. Maar helaas leidde het ook tot een zekere exploitatie, soms in vrij ernstige mate, wanneer de opkomende concurrentie de handelaren in hun mentaliteit wat ging beïnvloeden.

Zeker is, dat hieruit veel onaangenaamheden zijn ontstaan die men vroeger niet zo kende.

De eerste maatregel was het oprichten van lokale Raiffeisenbanken. De credietgeving behoorde los gemaakt te worden van de normale handelstransactie, en de opgerichte Centrale Raiffeisenbank te Utrecht opende de mogelijkheid.

Ook hier was groei nodig. Waar de besturen dier plaatselijke banken uit collega boeren bestonden was er schroom, daar aan te **035** kloppen. Het heeft de uitgroei lange tijd tegengehouden. Toen dit was overwonnen ging de uitbreiding in snel tempo over alle grotere gemeenten. Waar de gewone banken zich steeds weinig aan het platteland gelegen lieten liggen, was deze Raiffeisen-vorm een uitkomst.

Een tweede stap was het oprichten van *Coöperatieve Graan-inkoop Combinaties*, al of niet met malerijen en/of koekenfabricatie. In diverse dorpen in het zelfkazend gebied kwamen deze inrichtingen. Ze hadden een dubbele werking. Te zamen met landbouwcrediet der Raiffeisenbanken namen zij een belangrijke taak over bij de voorziening in de behoeften aan veevoeder. Deze behoeften waren uit de aard der zaak groot in de zuivere weidestrecken waar geen akkerland is en dus veel wintervoeder voor het vee moet worden bijgekocht.

In het Westen van ons land werd bovendien intensief op melkproductie aange-stuurd, wat ook de bijkoop meer noodzakelijk maakte. En ten slotte het belangrijke punt bij een actief optreden is, het *b e s t a a n* dier instelling, ook al beslaan ze niet het gehele terrein. Zij oefenen een preventieve werking uit op het geheel. De noodzaak voor de handelaar, zich in deze te matigen, is als onmiddellijk resultaat steeds te boeken.

Nog dient vermeld, dat ook in Zuid-Holland enkele kaasfabrieken op coöperatieve grondslag ontstonden, die deels melk van zelfkazers, deels melk van de productenindustrie tot zich trokken en mede een steentje bijdroegen tot een meer daadwerkelijk optreden van de boer in het Westen. Zij wilden een zekere tegenkracht vormen tegen de in deze streek sterk samengebundelde productenindustrie en hebben op dit terrein goede diensten gedaan, al gingen haar wegen in de aanvang hierbij niet over rozen.

Maar nog door een ander gebeuren zou de zelfkazer worden bezig gehouden. Eeuwenlang was zijn kaas in Goudse vorm uit volle, dus onafgeroomde melk, gemaakt en verhandeld. Nimmer waren daarbij grote moeilijkheden voorgekomen. Het werd een exportartikel en er was door de goede kwaliteit een goodwill gekweekt. Deze goodwill ging uit van de kwaliteit van de kaas, maar **036** de vorm was daarvan de drager. De Goudse vorm was synoniem met volvette boerenkaas. Ze hoorden bij elkaar.

Een grote teleurstelling werd het voor de zelfkazer te moeten ervaren, dat de fabriekmatige kaasbereiding, welke zoals wij zagen plotseling opkwam in andere provinciën en een snelle opgang maakte, direct begon met kaas te maken in precies dezelfde vorm, maar deze niet uit volle melk maakte, doch rustig in deze vorm afgeroomde, steeds dieper afgeroomde melk tot kaas verwerkte, en daar, ondanks protesten, onveranderd mee bleef doorgaan. Het was een oneerlijke concurrentie en een gevaar voor de goodwill van het boerenproduct.

Kaashandel en kaasfabriek gaven elkaar de schuld van deze handelingen. Dat hier de schuld sterk bij de handel lag en de een de ander op dit verkeerde pad drukte, is zeker. Hoe het zij, de verwarring bij de kopers, speciaal bij winkeliers en bij buitenlandse afnemers, welke minder vakkundig en minder op de hoogte zijn, was groot. En menig afgeroomd kaasje ging in de boodschappenmand van het dienstmeisje, in de plaats van voorheen de volvette boerenkaas, zonder dat de consument er mee bekend was wat hij in werkelijkheid had gekregen. Alleen zal hij bij gebruik wel minder tevreden zijn geweest.

Het was een bekend gezegde uit die tijd: „De magere kaas wordt op de lange weg van de fabriek naar de consument in binnen en buitenland, aldoor vetter tot ze eindelijk ook weer volvet is!”

De Hollandsche Maatschappij van Landbouw heeft zich sterk verzet. In October 1903 werd door de Algemene Vergadering tot het instellen van een commissie besloten, welke in 1904 een rapport uitbracht met een lange naam en belangrijke inhoud. ⁶⁾

Deze commissie kwam eenstemmig tot de overtuiging dat er groot gevaar dreigde voor de naam van de vette Hollandse kaas. Zelfs worden in het rapport processen op basis van bedrog beschreven, **037** voorgekomen in Engeland. Zij aanvaardde

⁶ Rapport van de Commissie, benoemd volgens besluit der Alg. Vergadering van de Holl. Mij. van Landbouw, d.d. 21 October 1903, tot het doen van voorstellen om maatregelen te nemen in het belang van de Ned. kaashandel.

echter de aanmaak van kaas uit afgeroomde melk in Goudse vorm, maar zocht als uitweg uit de moeilijkheden het gaan merken der kaas naar de diverse vetgehalteklassen, waarbij zij als klasse noemde: vette kaas met minstens 40% vet in de droge stof, halfvette kaas met een minimum van 25% en magere kaas met een minimum van 15% vet. Men ziet, men was al wel ver afgedwaald van het aloude volvette product! Men was bovendien te laat blijkbaar om radicaal te zijn en aanmaak van kaas in Goudse vorm uit afgeroomde melk te willen verbieden. Het zou 1949 worden, aler de Nederlandse zuivel inzag dat de Goudse vorm alleen en uitsluitend voor volvette kaas behoorde te worden gebruikt.

Ook ten opzichte van het merken der diverse klassen deed men grote scheuten water in de wijn. Na veel gepraat welke soorten een merk moesten dragen, kwam men niet verder dan alleen de volvette soorten daarvoor aan te wijzen. Dienaangaande was men zo actief, dat een wetsontwerp en Memorie van Toelichting werd samengesteld en dat het advies aan belanghebbenden zou worden gegeven spoedig met het oprichten van een kaascontrolestation te beginnen voor de volvette boerenkaas. In 1906 kwam dit station tot stand in Zuid-Holland en in 1912 in Utrecht.

Het is een geschiedenis op zich zelf die dit eerste station „Het Kaascontrolestation voor volvette boerenkaas in Zuid-Holland” heeft meegemaakt. Het vinden van een bruikbaar merk en de individuele boer tot het toepassen te bewegen, heeft veel zorgen gegeven. Hoe groot deze waren kan men afleiden uit het feit, dat de weerstanden van de kaashandel zo ver gingen, dat de pioniers,- die er mee begonnen, hun kaas op de markten vaak niet kwijt konden. Wie hiervan meer wil weten sla er het boekje van Dr van Gulik „*Tien jaar kaascontrole 1906-1916*” maar eens op na. Tot goed begrip dient vermeld, dat enkele personen uit de topleiding van de organisatie van de kaashandel deze boycot afkeurden, maar hun organisatie was niet hecht genoeg om de leden tot voldoende medewerking te bewegen.

039 Zo groeiden er spanningen en spanningen leidden tot de verweershouding. Doordat het zelfvertrouwen bij de boeren aanzienlijk aan het rijpen was, was reactie te verwachten. En de door ontwikkeling anders ingestelde boer zou het niet bij „praten” alleen laten, maar groeide naar „doen”.

Toch zou er nog één aanleiding nodig blijken om tot de daad te komen. Deze aanleiding ontstond, toen de *Vereniging van Kaashandelaren* met een inkoopreglement op de markt verscheen en het gebruik daarvan aan de leden bindend voorschreef. Op het koopbriefje, hetwelk de boer na verkoop op de markt of thuis steeds kreeg, ingevuld met stuks en prijs, had men een clause laten bijdrukken, dat deze kaas gekocht was op de condities van dit inkoopreglement. Dit alles was tot stand gekomen zonder enig overleg met de boeren of met de organisaties, in Zuid-Holland de *Holl. Mij van Landbouw* en in Utrecht het *Utr. Landb. Genootschap*. Zelfs werd het blijkbaar niet eens steeds bij de onderhandelingen van koop en verkoop gezegd. Vele boeren zagen pas later dat ze hun kaas onder deze condities hadden verkocht.

Uit een ingezonden stuk in de Schoonhovense Courant van 4 Oct. 1913 blijkt duidelijk, waar het bij de boeren om ging. Maar duidelijk blijkt ook dat er met de boeren te praten was geweest, wanneer het hier werkelijk een maatregel tegen bedrog van boeren betrof.

INGEZONDEN.

(Buiten verantwoordelijkheid der Redactie.) M. d. R.!

Vergun mij voor onderstaande regelen eenige plaatsruimte in uw veelgelezen blad. Bij voorbaat mijn dank.

Veel wordt er in den laatsten tijd gesproken over de conditiën voor den inkoop van kaas, ingevoerd door de Vereeniging van Kaashandelaren, zoodat wel niemand er geheel onkundig van zal zijn gebleven.

040 Nu doen de kaashandelaren het voorkomen alsof deze conditiën zoo geheel onschuldig zijn, dat men werkelijk niet kan begrijpen, waarvoor ze dan wel in 't leven zijn geroepen.

Uit 't mengelmoes van antwoorden, dat men krijgt, indien men de vraag stelt waarvoor deze condities noodig zijn gebleken, is dit nog 't aannemelijkste, n.l. dat de kaashandelaar een steun wenscht tegenover bedrog van slechte boeren.

Dit argument is te verdedigen. Wie zal niet toejuichen alle maatregelen, die bevorderlijk kunnen zijn aan den eerlijken handel?

Waar wij nu echter zien, dat deze condities wel beschermen den handelaar tegen een slechten boer, maar niet den boer tegenover een slechten handelaar, ja, erger nog, waar in deze condities verschillende artikelen de deur juist openzetten voor knoeierij van de zijde van den handelaar, daar moeten wij gezamenlijk ons verzetten tegen de invoering er van.

Gaarne wil ik aannemen, dat deze leemten en fouten in dit reglement er niet moedwillig in zijn aangebracht, maar dat zij er zijn ingeslopen, doordat deze kwestie te eenzijdig werd belicht, omdat bij de samenstelling de boeren er buiten zijn gebleven.

Echter, nu van verschillende zijden deze fouten zijn aangewezen en naar voren gebracht, nu had het mijns inziens aan de kaashandelaren gepast dat zij tijdelijk deze condities introkken, totdat er eens nader over was geconferreerd met boeren, of dat het eens grondig was herzien in eigen vergadering. Zij schijnen zulks niet noodig te achten. Aan wie de schuld, als er oppositie komt?

Er is een reglement gemaakt zonder medezeggingschap van den boer als mede-belanghebbende. Dit reglement wordt ingevoerd zonder voorkennis van den boer, en zonder hem zijn goedkeuring te vragen; ja, men schein 't zelfs niet noodig te achten, om bij een te sluiten koop den boer op deze verandering te wijzen. Wij protesteeren daar tegen.

041 Wij protesteren:

1e. tegen het invoeren van een reglement, hetwelk door eenzijdigheid nimmer kan worden een gezonde grondslag voor een eerlijken handel;
2e. tegen de manier waarop dit reglement door de Vereeniging van Kaashandelaren is in- en doorgevoerd.

Plaatsruimte verbiedt de bespreking van 't reglement zelve. 'k Ben bereid, zoo noodig in openbare vergadering, mijn beweringen te motiveeren.

Wat ons nu te doen staat?

Voor bestuurders van vereenigingen dit, dat zij deze kwestie met hun leden gaan bespreken, zoo noodig onder voorlichting; voor iederen boer, dat hij zooveel mogelijk zijn kaas verhandelt met hen, die niet op die condities koopen, desnoods met 't brengen daarvoor van eenige financieele offers. Blijkt het, dat dit niet in staat is de invoering te beletten, dan zal de tijd gekomen zijn voor aaneensluiting van alle kaasproducenten, opdat een machtige bond de rechten der boeren zal kunnen verdedigen.

U, M. d. R., mijn oprechten dank.

Stolwijk,

Uw dw. dienaar,
A. VAN WIJNEN.

Deze condities waren niet zo, dat bij voorafgaand en welwillend overleg geen mogelijkheid voor een redelijke regeling zou zijn geweest. Maar de toepassing van een wat vaag gestelde bevoegdheid geeft de doorslag. Die kan de gerechtigheidsschaal heel scheef doen doorslaan. Wat voor en na door boeren was onderzonden gaf zeker geen aanleiding, de sterke kant nog sterker te laten verleggen naar de kaashandel.

Toen besprekingen achterna niet tot resultaat leidden, was het moment van de daad gekomen.

In de herfst van 1913 kwamen enige zelfkazers te Stolwijk bijeen **041** om de situatie te bespreken. De conclusie was snel gevormd: tegenover de organisatie van de kaashandel dient een organisatie van de zelfkazende boer te komen. Dit uitgangspunt stond vast. De uitvoering echter was minder eenvoudig. Er moest gewerkt worden en de winter diende daarvoor te worden benut. Geen andere weg stond hiervoor open dan het plaatselijk houden van vergaderingen. Hiervoor werden geen krachten van buiten aangetrokken, men knapte dit zelf op.

Nog vóór 1914 werden vier dorpsverenigingen opgericht, te weten naar volgorde in Stolwijk, Ouderkerk aan den IJssel, Moordrecht en Reeuwijk. Deze vier stuurden op 24 December 1913 afgevaardigden naar een gecombineerde bijeenkomst te Gouda. Met veel belangstelling en warm enthousiasme werd een voorlopig algemeen reglement vastgesteld.

De naam werd: *Bond van Kaasproducenten*. Het doel werd zo ruim mogelijk gesteld n.l.: „De Bond stelt zich ten doel de belangen der leden te behartigen in de ruimste zin van het woord”. Deze ruime redactie zal wel mede het gevolg zijn geweest van het nog niet over een juist beeld beschikken, hoe de zaak verder zou worden aangepakt. Een later, gewijzigd statuut, geeft een meer omschreven doelstelling.

Van betekenis zijn een paar punten uit dit reglement. Het eerste is, dat alleen melkveehouders, tevens kaasbereiders, lid konden worden. Leden die wel eens geruime tijd, n.l. 2 jaar, geen kaas maakten, konden lid blijven, maar hadden dan in de algemene vergadering geen stemrecht. Het tweede punt is, dat hoofdbestuur en daaruit gekozen dagelijks bestuur uit de leden moest worden gekozen en deze dus allen praktische boeren waren. Hiervoor werd er reeds op gewezen dat er een groeiend verlangen tot zelf-doen begon op te komen. In de samenstelling van de Bond werd dit bij leden en leiding volkomen doorgevoerd.

Hoezeer de tijd rijp was voor iets als wat de Bond bedoelde te zijn blijkt uit het verdere verloop. Op die vergadering van 24 Dec. 1913 werd besloten, met het beleggen van plaatselijke bijeenkomsten met kracht door te gaan. **042** Dit slaagde zo, dat op 5 Februari 1914, weer een gecombineerde bespreking te Gouda werd gehouden, nu met afgevaardigden van 19 verenigingen, Plaatselijke verenigingen te Berkenwoude, Lekkerkerk, Benschop, Polsbroek, Vlist, Bergambacht, Oudewater, Waarder en Lange Ruige Weide, Haastrecht, Ottoland, Molenaarsgraaf en Brandwijk waren er bij gekomen, met te zamen ruim 700 leden.

Op diezelfde dag volgde een algemene ledenvergadering. Hierin werd de Bond meer definitief gestabiliseerd en een voorlopig werkplan besproken, welk plan in hoofdzaak de toen zeer urgente punten bevatte welke aan de Bond het leven hadden gegeven.

De idee tot het uitgeven van een maandblaadje over te gaan, werd in deze vergadering naar voren gebracht en met algemene instemming aangenomen. Op 14 Juni d.a.v. verscheen het eerste nummer van het blad, dat „**De Producent**” gedoopt werd en hier verder als „orgaan” zal worden aangehaald, om verwarring te voorkomen met een Vereniging met gelijke naam, die eveneens in het verdere nog naar voren zal komen. Eén en twintig afdelingen hadden zich toen gevormd met ruim 1000 leden. Ook hier werd het zelf-doen consequent doorgevoerd en de verzorging van het blad bleef in handen van de praktische boeren.

Zoals gebruikelijk is, werd door de redactie in het eerste nummer het blad bij de leden ingeleid, waarin dan de lijnen werden getrokken, waarlangs en waarnaar gewerkt zou worden. In dit geval domineerden hier drie punten, n.l.:

1. Het vormen van een band tussen bestuur en leden.
2. Het hebben van een gelegenheid voor bestuur en leden, zich uit te spreken.
3. Voorlichtend te werken om alzo mee te werken aan het welzijn van de zelfkazers in de eerste plaats en aan de bloei van de boerenstand in het algemeen.

Tevens werd er de nadruk op gelegd dat niet geschroomd zou worden de vinger op de wondeplekken te leggen maar dat gehoopt werd, persoonlijkheden en het ruw neerhalen van wat anderen dierbaar is, te vermijden.

044 Consequent bleef men in alles. Ondanks het feit dat de financiering van alle werk, inclusief het maandblad, veel zorgen baarde, werd radicaal aangenomen als een opdracht van de algemene vergadering, dat alle advertenties op degelijkheid zouden worden getest en bij bezwaren zouden worden geweigerd. Zij, die met dit bijltje moeten hakken weten bij ervaring, dat dit vrij veel gemakkelijk te verkrijgen en goed betalende advertenties uitsluit.

Tenslotte, wat het orgaan betreft nog dit. In het derde nummer werd nog een aanvulling gegeven op de doelstelling. Onder het hoofd „Ontwikkeling” werd er de nadruk op gelegd, dat naast vakkennis en organisatie de boer ook ontwikkeling nodig heeft om het volle nut van een en ander te kunnen binnenhalen.

De zelfkazerij op de boerderij is een intense huisindustrie. Vanaf het groeiende gras tot aan de verwerkte melk tot een veredelingsproduct, de volvette kaas, speelt het gehele proces op de boerderij. Dit is nog aan te vullen met wat de grote varkenshouderij aan gezinsarbeid meebracht. Alles te samen is het een sterk sprekend gezinsbedrijf.

En nu brengt dit soms gevaren mee, n.l. van een te grote beslotenheid in eigen gezin, in eigen groep. Dit zou kunnen leiden, te samen met het steeds drukke leven op een zo gecompliceerd bedrijf, tot een te min aan contact naar buiten en tot achterblijven in een steeds meer dynamisch wordende tijd. De zelfkazende boer staat hier minder sterk dan de boer, die in zijn dorp een zuivelfabriek als centrum heeft, waarvan vaak leiding en opwekking tot bij-blijven uitgaat. Waar deze factor bij de zelfkazers werd en wordt gemist voelde de Bond de plicht, hier ook een poging tot aanvulling op te nemen. Ontwikkeling, om der wille van de bedrijfsvoering, maar ook omdat ontwikkeling lust tot weten en begrijpen wekt en dit weer levensgenot en levensvreugde brengt.

Zo stond de jonge Bond midden in het leven van die tijd, zichzelf niet bepaald overschattend, maar toch met voldoende energie om er wat van te willen maken. Al spoedig raakte hij midden in het wentelend leven van de tijd.

Het mensonterend bedrijf: oorlog

Augustus 1914 staat velen nog duidelijk voor ogen. Zeker degenen, die persoonlijk die tijd meegemaakt hebben. En de jongeren kennen haar uit overlevering. Europa in oorlog - Nederland nog vrij. Hoelang? Waar gaat dat heen? Deze en dergelijke vragen hielden iedereen bezig.

Maar helaas... de koopmansgeest kwam al spoedig om de hoek zien en toonde zich in sommige gevallen van een weinig prettige kant. Hoezeer het verlokkelijk is deze tijd eens te bezien vanuit de hoek van de geestelijke achtergronden, het vanwaar en hoe der dingen en de reacties van mensen in- en buiten de oorlog daarop, blijve dit rusten wijl het hier niet de plaats is. Maar er gebeurden direct zakelijke dingen, die de Bond in actie brachten.

Reusachtig daalden de prijzen van kaas en boter, van vee en varkens. Daarbij kwam een verplichting tot contante betaling van voedermiddelen, die bovendien sterk in prijs stegen, en de onmogelijkheid om belegde gelden vrij te krijgen; in het begin in het geheel niet, later met sterke rantsoenering. De vrees voor de gevolgen veroorzaakte een paniekstemming en dan gebeuren gekke dingen.

Maar er gebeurden ook gemeenheden, gebruik makende van de omstandigheden. Bijv. bij kaas werd gewoon eenzijdig, normaal verkochte kaas geweigerd of alleen in consignatie opgenomen of tot halve koopprijs voorlopig overgenomen. Hoewel dit in verschillende gebieden geheel eensluidend en kennelijk naar afspraak geschiedde, nam men van handelszijde niet de moeite dit eens met de Bond vooraf op te nemen. Deze was nog „lucht” voor hen. Dat het inkoopreglement der handelaars was gevallen als eerste gevolg **048** van het optreden van de Bond, was men blijkbaar vergeten, immers, men zou dan zeker wat voorzichtiger zijn geweest.

De Bond wierp zich direct op deze treurige zaak en heeft vrij veel kunnen redden. Niet weg te nemen was de ontstemming onder de boeren hierdoor ontstaan. Duidelijk was gebleken, dat men de organisatie van de boer niet erkende en eigen organisatie of afspraken zonder overleg volgde. Alweer: niet allen. Er waren er die zich van deze dingen onthielden. Ze vormden echter niet de kracht een meerderheid in het spoor te houden.

In November 1914 volgde een tweede ramp voor deze streken. Het verbod van uitvoer van varkensvlees en -spek - een verbod hetwelk wel uit overwegingen van neutraliteit zal zijn genomen, waarmede Nederland de ganse oorlog door de grootste moeilijkheden had - deed de varkensprijs ineen stuiken. De kaasstreek met haar varkenshouderijen, leed grote verliezen, mede ook door de stijging der graanprijzen als gevolg van invoermoeilijkheden van overzee. De regering beschikte niet over een apparaat en had nog geen ervaring zodat achterhouden, hamsteren en duur maken van de beschikbare granen vrij spel had.

Moeilijkheden van deze soort waren in de aanvang van de oorlog groot. Het veevoederprobleem bleef gedurende de gehele oorlogsperiode nijpend en wat nog als veevoeder te koop werd aangeboden ging soms kwalitatief ver buiten de perken.

Waar de zelfkazende boeren in overgrote meerderheid zuivere weide bedrijven hebben, waarvan de aard van de bodem geen akkerbouwproductie toelaat, was het veevoederprobleem daar wel uitzonderlijk moeilijk. Echter, spoedig stegen de prijzen tot een zodanige hoogte, dat er aan de financiële zijde geen moeilijkheden meer waren. De te verkrijgen kwantiteit bleef het probleem gedurende de gehele duur van de oorlog. Het gaf aanleiding tot inkrimping van vee- en varkensstapel.

In een land tussen twee oorlogvoerende groepen liggen vele dingen moeilijk. Het wordt voor de overheid een laveren tussen de klippen door, om de neutraliteit te kunnen bewaren. Daarbij wierpen de beperkte export en import vele problemen op in de volkshuishouding. **049** Dit alles bracht de Bond al direct midden in het werk en deed hem het bestaansrecht verdienen. Medewerking aan de regering en strijd tegen al te vrijmoedige handelingen van de profiteerders van gelegenheden werd dagwerk.

Eind 1914 en begin 1915 woedde een mond- en klauwzeer-epidemie. Men bestreed deze ziekte met afmaken van vee. In twee maanden waren reeds 4700 stuks volwassen vee afgemaakt plus kleinvee en nog bleef men doorgaan. Onder de veehouders was deze maatregel onsympathiek. Door de wijze waarop deze massale slachtingen en het vervoer geschiedde en wel moest geschieden, ging de antipathie over in fel verzet. De Bond werd er in betrokken en heeft gewaarschuwd. In een veerijk gebied bij een zodanige uitbreiding is van afmaken met al zijn gevaren, geen heil te verwachten. Latere tijden hebben de erkenning van deskundigen hieromtrent gebracht.

Het enige nut wat wellicht in deze affaire heeft gelegen is de groei van de overtuiging dat deze ziekte langs wetenschappelijke wegen diende te worden bestreden.

Van meer principiële aard was een nieuwe kwestie met de kaashandel over het 2% kortingstelsel. De Bond kon het nut hiervan niet inzien. Het Hoofdbestuur van de *Holl. Mij van Landbouw* schreef in haar orgaan van 16 Aug. 1915: „Hoe lang moet het nog duren, o, boeren van Zuid-Holland, voordat gij de kinderschoenen ontwassen zijt en U niet meer particuliere belastingen door heren kaaskopers laat opleggen?”

De Bond nam niet dit krasse standpunt in. Er ware te praten geweest en voor enkele argumenten was wel gevoel. Maar samenspreken met de *Ned. Ver. van Kaashandelaren* bleef moeilijk.

Op deze wijze was verder werken met de organisatie van de kaashandel problematisch en kwam het bestaan van de Bond op dit terrein niet tot zijn recht. Er zou niet veel meer nodig zijn om dit tot een wending te brengen in een voor de kaashandel niet verwachte richting.

Dit weinige kwam toen de overheid meer **050** en meer ingreep in de afzet van levensmiddelen en vooral levensmiddelen waarvan voorheen een grote export bestond. Doordat de naaste burenen met elkaar in felle strijd waren, was er een scherp toezicht op de gedragingen van Nederland. Dit maande de overheid tot uiterste voorzichtigheid en tengevolge daarvan stond o.a. tijdelijk de export stil. Waar tevens de kleinhandel en de grossier vrijwel aan banden waren gelegd, werden de vrijmoedigheden van de groothandel er niet kleiner op.

Reeds voor de oorlog, bij het eerste treffen tussen de organisatie van de kaashandel en de Bond en het weinige animo tot rekening houden met de Bond, gingen er stemmen op in de richting zelf zich ook op het terrein van de afzet van boerenkaas te begeven. Zij herhaalden zich bij de strubbelingen direct na het uitbreken van de oorlog en namen vaster vormen aan in de loop van 1915. Eén ding zou tenslotte de doorslag geven, n.l. het meer dan ergerlijke misbruik dat er van een kans tot extra winst werd gemaakt toen door de oorlog de Duitse afnemers de leveranties uit Nederland vooraf moesten betalen. Waar dus gevaar voor weigering of kortingen niet meer bestond en het hongerige Duitsland alles gebruiken kon, ontzag men zich niet de winst nog eens extra te vergroten door veel te jonge en slechte rommel en wat erger was, kaas met 20% vet voor volvet te verkopen.

Het „Orgaan” van Juni 1915 zegt hiervan o.a. het volgende:

„En ten slotte gaf het hoog houden van de naam van ons product eveneens een stoot aan deze beweging. De treurige toestanden van de laatste maanden, waarin kaas met zelfs maar 20% vet als volvet werd verkocht en geleverd; waarin kaas per wagon is verzonden, zo jong, dat men zich geen voorstelling kan maken wat daarvan wel moet zijn geworden bij aankomst, doet de producent van v o l v e t t e boerenkaas zich afvragen: waar gaan we heen? Als de oorlogstoestand voorbij is; als geen bovenmatige behoeften alles maar doen goedvinden, wat zal er dan zijn overgebleven van die oude, goede naam van ons product?”

051 In Augustus 1915 besloot een kleine groep leden van de Bond tot de oprichting van een verkoopvereniging van eigen kaas. Deze vereniging, die de naam kreeg: *Coöp. Ver. tot export van volvette boerenkaas onder rijksmerk*, later herdoopt in *Coöp. Producenten Handelsvereniging „De Producent”* en hierna aan te duiden met de verkorte naam „*De Producent*” is dus te zien als een dochter van de oude Bond, maar stond echter vanaf het begin geheel op eigen benen.

Op grond daarvan zou deze organisatie hier verder buiten beschouwing kunnen blijven, ware het niet dat er nog vele en vrij belangrijke contacten bleven bestaan, wat uit het hierna volgende nog moge blijken. Het kan echter ook daarom bij het aanhalen dezer contacten gelaten worden omdat vermoedelijk deze afzetorganisatie, het volgend jaar eveneens jubilerende, ook in een gedenkboekje haar levensloop zal neerleggen.

Ware dit niet het geval, dan zou, tot goed begrip van het geheel, iets dieper hierop moeten worden ingegaan. Immers, er heeft een belangrijke wederzijdse beïnvloeding plaats gehad. Een voorbeeld. Toen de plannen definitief waren en begin van uitvoering verkregen, veranderde de houding van de kaashandel als een blad aan

een boom. Er werden nog wel enkele malen kleine acties gevoerd tegen de nieuwe concurrent, maar de Bond heeft sindsdien geen bepaalde conflicten meer gehad. Er ging een welwillender wind waaien. Overleg is later vaak mogelijk geweest.

Hierboven werd opgemerkt, dat in het algemeen reeds van de aanwezigheid van een coöperatie een zekere invloed ten goede uitgaat, het effect dat de jonge afzetorganisatie had op de gang van zaken in de kaashandel bevestigde de juistheid van deze uitspraak. Het bondswerk werd er zeer tekenend mee gewijzigd. De Bond kon zich veel meer en meer volledig geven aan de andere problemen die door de woelige, onrustige tijden dagelijks werden opgeworpen. En deze problemen waren groot en veelzijdig. In tal van crisisorganen werd de Bond opgenomen. Een niet volledig staatje volgt hier.

052 De Kaasvereniging, regelende de productie en de afzet der kaas onder de oorlogsomstandigheden, waarbij rekening moest worden gehouden met de velerlei eisen van het buiten- en binnenland dienaangaande. In het Algemeen en in het Dagelijks bestuur had de Bond een vertegenwoordiger. Dit crisisorgaan heeft gewerkt tot enkele jaren na de oorlog. Het belangrijkste werk in dit lichaam was het regelen van de onderlinge verhoudingen der kaasgebieden; de verhoudingen tussen boeren-fabrieken-handelaren; prijsberekeningen enz.

De strijdende landen gunden elkaar onze export niet. Om toch vooral buiten het grote conflict te blijven nam de regering het zeer te waarderen besluit, onze export netjes te verdelen tussen de strijdenden. Hiervoor werd opgericht het *Landbouw-ExportBureau*. Ook hierin had de Bond een bestuurszetel.

Ook in het *Hooibureau* werd meegespeeld. Doel: het beschikbare hooi op de juiste plaatsen doen komen en regelend werken bij de hooivordering voor de stedelijke paarden. Juist voor de weidestrecken met hun toch reeds zeer nijpende veevoederpositie was deze vordering een lastig ding.

Verder had de Bond zitting in de afd. *Zuid-Holland van de Veevereniging*, de nationale vereniging voor de vleesvoorziening. Deze organisatie, waarin de leiding zo bruut in handen lag van veehandelaren en veemesters, werkte zo, dat de afgevaardigde voor de Bond in dit bestuur geen verantwoording meer wilde dragen en dit verliet. Ook in de *Centrale Veevereniging*, een crisis-organisatie met eenzelfde soort doel als de voorgemelde Kaasvereniging, was het een hoogst onfrisse boel; een onordelijk geval, wat trouwens uit de door haar nagelaten erfenis afdoende is gebleken.

Voorts heeft de afgevaardigde van de Bond in het bestuur van de *Melk-Commissie voor Zuid-Holland* zitting gehad en tijdelijk het voorzitterschap waargenomen.

Voor de oorlog kwam bijna de gehele productie aardappelvezels naar Zuid-Holland en omgeving. Ook dit liep fout omdat de fabrieken tot zeer hoge prijzen het product in Duitsland konden afzetten.

53 Gezien de stijgende veevoedernood in eigen land werd dit door de regering niet toegelaten. De gehele distributieregeling werd opgedragen aan de Bond en uitgevoerd met inschakeling van de bestaande handelaren.

Dit waren alle oorlogskinderen. De Bond had ook een plaats in meer permanente organisaties zoals het *Nat. Com. van de Intern. Zuivelbond*; het *Kaascontrolestation voor volvette kaas Z.-H.*; *Commissie ter bevordering van het houden van melkerscursussen*, *Veevoederbureau* e.a.

Naast het werk, dat deze vertegenwoordigingen steeds opleverde, doken daarbuiten telkens bijzondere problemen op. Eén daarvan was de stremselvoorziening onder de oorlogsomstandigheden. De import van kalvermagen stond vrijwel stil. Het gevaar was aanwezig dat er tekorten zouden ontstaan en dat dan de lebmagen zouden verhuizen naar hen die met het geld in de handen stonden. Waar de kleinere stremselfabriekjes niet in staat waren, grote bedragen hiervoor beschikbaar te maken, dreigden deze snel zonder stremsel te komen.

Onverwijld riep de Bond zijn leden op om een belangrijk geldbedrag bijeen te brengen waaruit de aankoop kon worden gefinancierd. Binnen een week was het bedrag overruim aanwezig. Voorbeelden van levend organisatieleven, hetwelk de burger moed geeft die onder al die wisselende omstandigheden wat leiding heeft te geven.

Een combinatie van de Duitse kaas-importeurs met een Hollandse firma deed de export naar Duitsland gecentraliseerd verlopen. Het had tot misstanden aanleiding kunnen geven. Het bestaan van de *Coöp. afzetorganisatie* en de samenwerking met andere belanghebbenden maakte, dat dit alles zeer bevredigend verliep, alhoewel het tijdelijk de vrije afzet wel sterk aan banden legde.

In Februari 1918 werd een onderafdeling van de Bond opgericht, speciaal zich bemoeiende met de aankoop en distributie van diverse benodigdheden voor de kaasbereiding. Reeds geruime tijd, bijna **054** vanaf het begin van het bestaan van de Bond, waren er bemoeienissen geweest met deze voorziening en wel in de vorm van een monsternamedienst, publicaties van vervalsingen enz. Diverse afdelingen kochten voor eigen kring diverse artikelen aan. Het was echter wat te veel gelegenheidswerk en het hoorde feitelijk niet thuis in een organisatie als de Bond.

Vandaar dat besloten werd een onderafdeling op te richten met een eigen leider en eigen bestuur maar toch nog verbonden aan de Bond. Deze onderafdeling heeft enige jaren gewerkt en is toen overgegaan naar „*De Producent*”, afd. Inkoop, waar dit werk uiteraard veel beter thuis hoorde.

Eveneens in 1918 werd het Orgaan van de Bond, tot die tijd maandblad, weekblad met vergrootte plaatsruimte. De financiële mogelijkheid daartoe ontstond, doordat „*De Producent*” aan de uitgave ging deelnemen. Deze samenwerking heeft voortbestaan tot einde 1948, toen door een hierna nog te bespreken wijziging in de verhoudingen, ook hierin verandering kwam.

Zal nog meer over deze oorlogsperiode worden gezegd? Het zou mogelijk zijn. Alleen als men ging schrijven over het gedrag van mensen wanneer de kansen groot zijn om grof geld te verdienen in het hongerende buitenland en het aan alles tekort hebbende binnenland, zou men heel wat op papier kunnen zetten. Als men al het leed en de ellende zou willen gaan tekenen, die eigen ogen soms konden zien en de schaarse berichten uit het buitenland ons brachten, dan zou ook daarvan het einde ver weg liggen. Laat ons proberen al wat een oorlog brengt aan jammer en ellende en aan zedelijke verwildering en haat te vergeten en over te gaan tot de orde van de dag.

De na-oorlogse periode 1920-1930

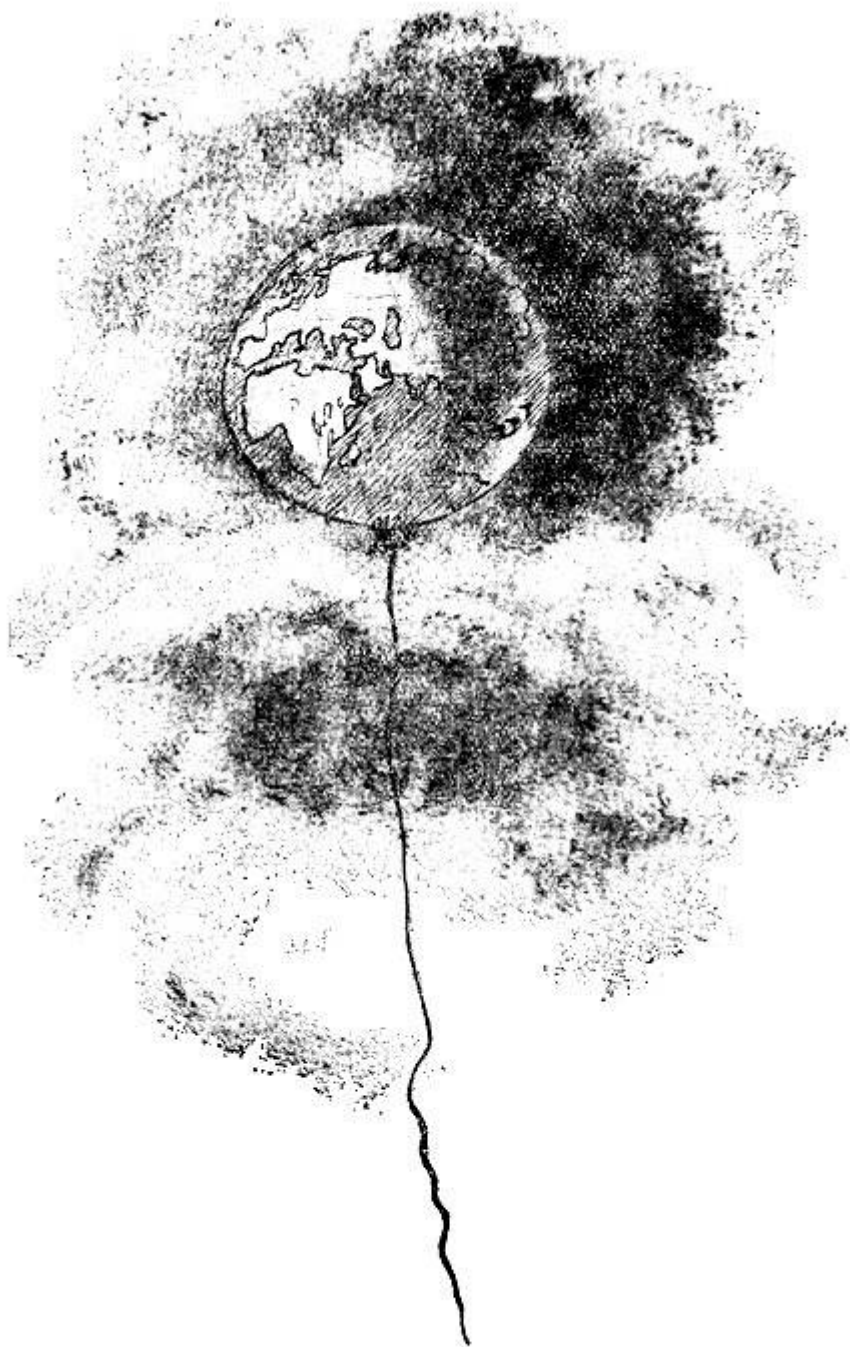
Die orde van de dag komt, wanneer het oorlogsgeweld is gestaakt, de vrede getekend en de hunkerende mens in en buiten de strijdende landen naar vrede en rust verlangt en die vrede en die rust nog aldoor niet vinden kan, omdat de toestanden zo zijn omgewoeld, de wereld zo in disorde is, dat nieuwe problemen van herstel en herwinning van een redelijke samenleving grote moeilijkheden opwerpen.

Maar er is doorzicht. Er is vrede en dus zal ook de rest wel volgen, zegt de optimist. Het is alles zo veranderd en de geestelijke wanorde is zo groot, dat het nooit meer goed terecht komt, zegt de pessimist. En als dan de goede dingen veel langer op zich laten wachten dan men berekend had en de oplossingen anders zijn dan men gehoopt had, dan komt de negatieve, haast nihilistische houding van het-zich-maar-van-niets-meer-ietsaantrekken; de boel maar laten lopen zoals het gaat, de haast ergste kwaal waaraan de individuele mens en een geheel volk kan gaan lijden. Het zijn oorlogsgevolgen, na 1918 en na 1945 en na elke oorlog, die een verdwaasde wereld nog te verwerken krijgt.

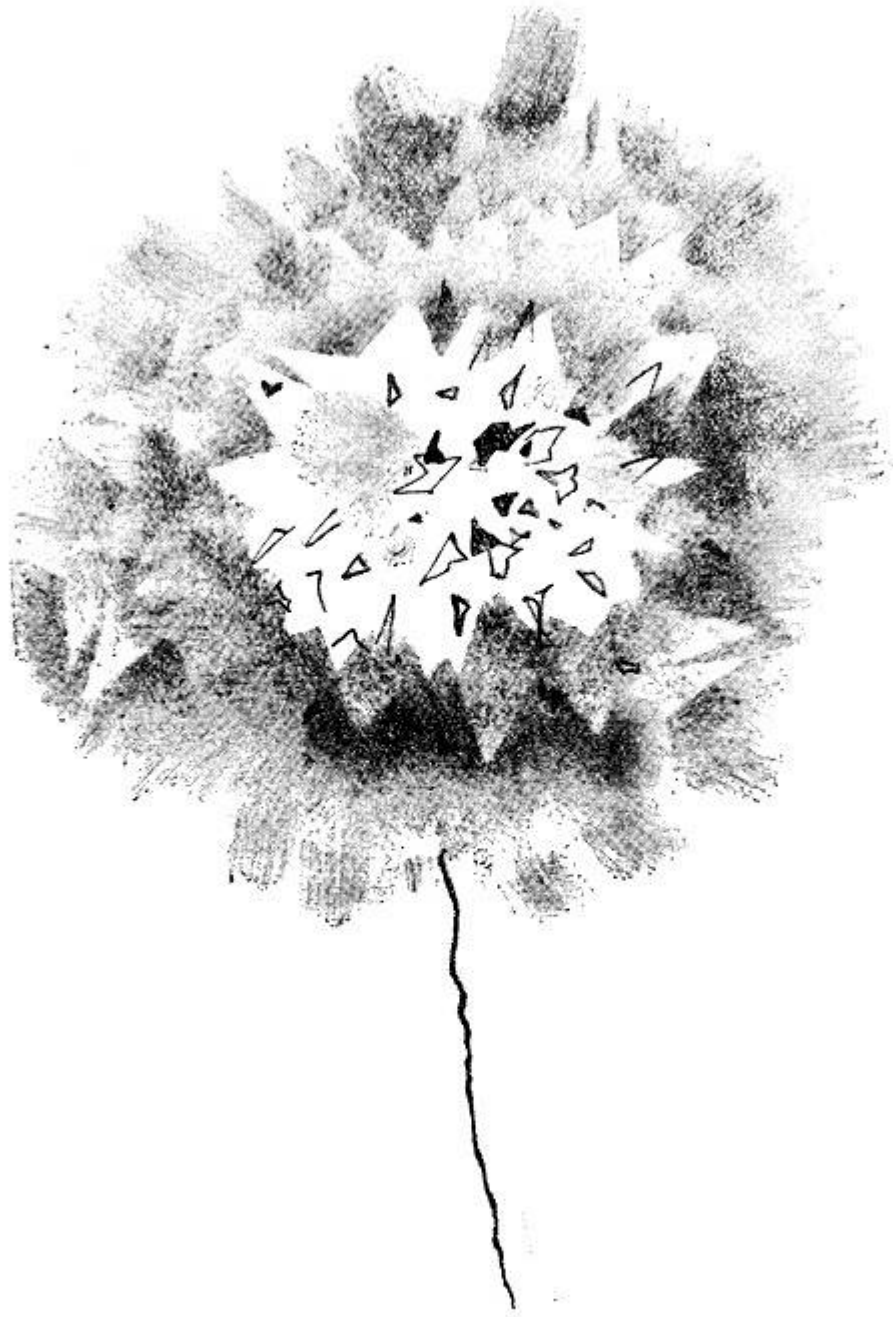
Gelukkig zijn er nog de velen, die zich niet laten stuk maken door omstandigheden en die het hoofd koel en de hand gereed houden voor opnieuw aanpakken. Zo zeilde Nederland, in totaal armer geworden, met een stel profiteerders die de regering aan oorlogswinstbelasting een goede schuif geld leverden, door de eerste na-oorlogse jaren heen.

De ongelukken bleven niet uit. Aangelokt door de hoge opbrengsten gedurende de oorlogs- en eerste na-oorlogsjaren, gevoegd bij een te veel aan gegadigden voor elke boerderij, waren de prijzen daarvan hoog opgelopen. Hierop had nog een factor van buitenaf **058** ingewerkt. De geldbeleggers vonden minder employ bij de industrie of in buitenlandse beleggingen, en waren niet gerust over de waarde van de gulden en zochten een veilige belegging in vaste waarden en speciaal in landbouwgronden. De te maken rente was hiertoe minder de factor dan wel de veiligheid van de belegging.

Op dit hoog prijsniveau moest de boer verder werken en in een verarmde, ontredde wereld de producten plaatsen, speciaal de exportproducten. De grote behoefte aan goederen bleef dit de eerste tijd mogelijk maken en de regeringen pasten, om de rust enigszins te bewaren... maar bij, ook al ontwaardden zij daarmee de munt, waardoor opnieuw verhoogde prijzen ontstonden. Maar ook dit goochelspel met de geldwaarde neemt een eind en de werkelijkheid biedt zich - ongevraagd maar noodwendig - aan. Deze werkelijkheid werd bij de boerenstand een heel hoog prijsniveau, zodat jonge boeren met hoge schulden hun start moesten maken en.... velen onder zware druk levend en hard werkend toch het eindpunt niet konden halen, in hun val soms ouders of familie meetrekkend.

SCHIJNWELVAART

DE REACTIE

De Bond heeft veel, heel veel gewaarschuwd in de jaren tussen 1920 en 1930, omdat hij de inzinking als onafwendbaar meende te zien komen. De enige fout die daarbij is gemaakt is, dat de inzinking eerder werd verwacht dan zij kwam. Maar omstreeks 1930, begon het bij de banken in de geldwereld en bij de akkerbouw in onze agrarische sector. Het plantte zich snel voort over tuinbouw en veehouderij inclusief varkens- en kippenhouderij.

Het werk van de Bond stond in de na-oorlogse periode in het teken van de algemene situaties hierboven genoemd. Het begon al direct in 1919. De melkvoorziening der grote steden liep niet naar wens, waaraan de hoge eisen der melkveehouders niet geheel vreemd waren. De regering koos de gemakkelijke, maar onbillijke weg de kaasuitvoer maar stop te zetten om daarmee de melkprijzen te doen dalen.

De voorraden kaas werden fantastisch hoog, de **059** risico's voor de handel groot waardoor de prijzen op de markt daalden. Het gevaar voor blijvend verlies van buitenlandse markten was niet gering. Pas nadat de buitenlandse vraag verminderde, kwam de vrijgave. Juist als men zolang de buitenlandse markt niet heeft kunnen bereiken is er alles aan gelegen, zo spoedig mogelijk weer met zijn product bij de klanten te komen.

De Bond heeft, in samenwerking met „*De Producent*”, de kaashandel en de andere zuivelorganisaties, zich tegen deze methode van werken fel verzet. Het verhinderde niet, dat in 1920 een op dit terrein ondeskundige leider van het Ministerie van Landbouw nogmaals dezelfde fout maakte.

De weg van de minste weerstand is voor regeringen vaak verleidelijk. Men bereikt zijn doel er dikwijls snel mee. Maar ze is onrechtvaardig en bovendien meestal intens fout, gezien vanuit breder gezichtsveld. Het was niet de eerste keer, dat men deze wegen ging. Het zou later blijken, dat men om politieke belangen, door stedelijke druk en gemakzucht telkens naar dit soort middelen grijpt met als gevolg, dat het bedrijfsleven scherpe kritiek heeft en de regering aan prestige inboet.

De grote wettenstroom na 1920 is vele malen studieobject geweest en gaf soms aanleiding tot een uiteenzetting in het „orgaan” of soms tot een adres aan de regering. Hierbij zijn te noemen: *Vleeskeuringswet*, *Warenwet*, *Melkbesluit*, *Landarbeiderswet*, *Kaasbesluit* en *Pachtwet*.

Een afd. Boekhouding voor de aangesloten leden werd in 1923 opgericht. De financiering moest door de deelnemers geschieden, zodat dit apparaat een eigen financieel bewind had te voeren. Naast een leider voor dit bureau werd door de Bond een Commissie van drie leden aangewezen, aan wie de taak van toezicht werd opgedragen. Deze afdeling heeft van het begin af in een behoefte voorzien.

Door de welwillende huisvesting in de kantoren van „*De Producent*” kon voordelig worden gewerkt en heel wat nuttig werk worden gedaan. Juist snel wisselende tijden en voorschriften naast de zware belastingen en de ingewikkeldheid der materie voor leken **060** maakten er in sterke mate een organisatie van de tijd van.

Goed werk, maar dan dient men ook hierbij consequent „neen” te zeggen wanneer iemand het bureau voor zijn wagen wil spannen om bij de belasting-inspecteur zijn scheve zaakjes te verdedigen. Een goede naam en vertrouwen in verstrekte gegevens bij de Inspecteurs van belasting is veel waard voor het goed functioneren van zo'n bureau, waarbij de goedwillenden, en dat is steeds het overgrote deel, zijn gebaat. Alles wijst er op dat zulks is bereikt.

Het bureau doet zijn werk nog altijd als voorheen. Alleen is het, door bezettingsomstandigheden en om de gevaren voor de gelden, in bezettingstijd overgegaan naar „*De Producent*”, waarbij echter zijn zelfstandige status onveranderd gehandhaafd bleef.

De Bond was steeds vol actie. Dit blijkt uit plannen voor het oprichten van een coöp. vleeswarenfabriek en een coöp. stremselfabriek die meerdere malen door bestuursleden in de Bestuursvergaderingen en door leden in de algemene vergadering aan de orde zijn gesteld. Niet dat de Bond als zodanig tot het oprichten heeft willen overgaan, maar alleen werd het daar ter sprake gebracht om de wenselijkheden en de kansen te horen. Zodra bij het oprichten van een vleeswarenfabriek de neigingen groter werden, werd dit vraagstuk weer geheel buiten Bondsverband verder behandeld en kwam het tot een statuut en verdere voorbereidingen. De streek van de zwaarmesterij bleek hiervoor echter niet de geschikte plaats te zijn, zodat de initiatiefnemers het plan maar lieten varen.

De stemmen voor een eigen stremselfabriek verzwakten, toen na de eerste wereldoorlog de stremselvoorziening weer in betere banen kwam. De oplossing werd toen gevonden door een contract aan te gaan met een bestaande fabriek, waarbij dan toezicht op het product werd uitgeoefend.

Van de kaashandel kwamen klachten over toenemende gebreken in de volvette boerenkaas, in het bijzonder over de kwaliteitsteruggang van oplegkaas. De Bond nam in 1927 het initiatief tot het instellen van de „*Commissie tot onderzoek der gebreken in de volvette Goudse kaas*”. 061 Leden dier commissie waren afgevaardigden van de kaashandel, de controlestations voor volvette kaas in Zuid-Holland en Utrecht, De Producent, Utr. Landb. Genootschap, R.K. A.L.T.B., de Bond en de heren Zuivelconsulenten voor Zuid-Holland en Utrecht met hun assistenten.

De uitvoering lag in de eerste plaats in handen van de beide Rijkszuivelconsulentenschappen en de Technische ambtenaren van de Kaascontrolestations. Waar deze te zwaar met werk bezet waren om dit omvangrijk werk uit te voeren, werd Ir Chr. P. G. J. Smit te Gouda aangezocht, dit, in samenwerking met de deskundige leden, op zich te willen nemen. Van diens hand verscheen in 1928 het eerste deel van een omvangrijk rapport. Doordat de heer Smit een benoeming elders kreeg, werd zijn taak overgenomen door Ir H. J. Huisman die in 1929 het tweede deel van het rapport afleverde. ⁷⁾

7) De bestrijding van overmatige gasontwikkeling in Volvette Goudse kaas, I en II, door Ir Smit en Ir Huisman.

Het was een gedegen stuk werk, waaruit in latere jaren met vrucht geput zou worden. Toch is dit vraagstuk nooit geheel van de baan geweest. De kwestie van de kwaliteit speelt steeds, maar bij de volvette boerenkaas in het bijzonder, een overwegende rol. Zou hieraan iets gaan haperen, dan kan dit de kracht van de boerenkaas-positie beïnvloeden. Het zuurselgebruik en enkele wijzigingen in de bereidingsmethoden, in het bijzonder lage temperaturen, deden volgens vele deskundigen uit handelskringen de fijne smaak van de beste soorten dalen en wellicht de kwaliteit van de mindere soorten iets stijgen. Dit zou echter in totaal verlies zijn.

Immers, de fijnere soorten zijn steeds de aanvoerders bij de prijsvorming en bij de waardering bij de gebruikers. Probeert men dit oordeel van de consument te peilen om op die manier een inzicht te krijgen welke richting men uit moet, dan blijkt dat dit vaak geen of hoogst onbetrouwbaar materiaal oplevert. Het laatste woord is hier nog niet gezegd.

Intussen werd ook meer direct in de praktijk aan kwaliteitsverbetering gewerkt door het instellen van kaasdagen. Door de zeer **062** gewaardeerde medewerking van de Rijkszuivelconsulenten, aan wie in sterke mate de uitvoering toeviel en de twee Kaascontrolestations voor volvette kaas, die in hoofdzaak voor de financiering zorgden, is dit initiatief tot een levend geheel geworden.

In Lekkerkerk werd op 6 Aug. 1924 de eerste kaasdag gehouden. Het was daar een succes. Het doel van deze kaasdagen was een uitwisselen van gedachten en ervaringen tussen de boerinnen onderling. De opzet was heel eenvoudig. Uit een vooraf aangegeven periode werd achterna de gemaakte kaas voor de kaasdag aangewezen. Later is dit iets verruimd om de invloed van uitzonderlijk slecht weer uit te schakelen. Deze kaas wordt op een verzamelplaats gebracht, gekeurd door zuivelconsulent, handelaar en techn. ambtenaar en voor boeren en boerinnen ter bezichtiging gelegd. Hiermede is zeker een goede greep gedaan. Tot op heden hebben deze kaasdagen zich gehandhaafd, zij het met enige schommelingen in animo. Steeds echter zijn er een flink aantal gemeenten in ZuidHolland en Utrecht waar kaasdagen worden gehouden.

In het mogelijk zijn om tot deze kaasdagen te komen en de boerinnen er toe te bewegen, hun product op de aangegeven dag en plaats aan te leveren, ligt een stuk evolutie. Voorheen zou de boerin uit een zekere terughouding over bereidingsmethoden en het publiek tonen van haar kaas - en dit laatste óók dan wanneer de aangewezen kaas die dag nu niet bepaald gunstig was uitgevallen - dit zeker niet hebben willen doen. Dat men zich in 1924 over die schroom en terughouding ging heenzetten, mag de Bond en de Voorlichtingsdienst wel als een winstpunt boeken.

De kazen werden naamloos en doorgesneden op grote tafels neergelegd, met daarbij de bereidingslijst, zodat bij de bezichtiging deze kon worden gezien en daarbij de bereidingsmethode kon worden nagegaan, waaruit twee voordelen direct naar voren kwamen. De eerste, dat men kon zien wat met een zekere bereidingsmethode kon worden bereikt. De tweede, dat men de eigen methode van werken kon vergelijken met anderen, en daaruit lering trekken.

Dit lering trekken uit zo'n kaasdag werd nog op een andere wijze **063** bevorderd, doordat door de zuivelconsulenten en/of technische ambtenaren van de Kaascontrolestations gedurende zo'n kaasdag op een bepaald uur een beschouwing over de ingezonden kaas en eventueel over de bereidingsstaten werd gegeven, waarbij door de aanwezige boerinnen en boerendochters meestal tal van vragen werden gesteld.

Een typerende bijzonderheid is hierbij te vermelden, demonstrerend de gemoedelijke sfeer, waarin zo'n kaasdag als regel verloopt en hoe sterk de zelfkazende boerinnen zo'n beetje één grote familie vormen. Zet men een kaasdag op - vooral in de aanvang speelde dit sterk - dan kreeg men alleen deelnemers met de mededeling, dat de kaas naamloos gekeurd en ter bezichtiging zou komen.

Maar.... eer de kaasdag voorbij was, wist bijna elke boerin van wie de tentoongestelde kazen waren! De een nam de ander mee naar haar kaas. De geheimhouding was nog een uiting van een zekere schroom, welke gedurende de bezichtiging van lieverlede weg dreef.

Het is onmiskenbaar zeker, dat deze dagen in de dertig bestaansjaren goede diensten hebben bewezen. De Bond, als initiatiefnemer, en de plaatselijke afdelingsbesturen van de Bond en andere landbouworganisaties en de jongerenorganisaties die de uitvoering ter plaatse verzorgden, de kaashandel en deskundigen van de afzetorganisatie die de keuring verrichten en vooral de *Voorlichtingsdienst*, die er heel veel uitvoeringswerk aan heeft; de medewerking van boeren, die de aan- en afvoer van de kaas verzorgen; deze allen kunnen hier terugzien op een goed stuk werk.

Het schijnt steeds zo te zijn, dat na een wereldoorlog de jongeren in de dan vaak weinig doorzicht en uitzicht biedende wereld, wat indolent en energieloos zijn. Of misschien is het wel zo dat dit maar schijn is, omdat jongeren weinig voelen voor nakaarten over wat voorbij is en als de toekomst nog weinig perspectieven biedt, dan overgaan tot de orde van de dag. Die orde van de dag is voor jonge mensen vaak denken aan een beetje plezier, een zekere uithuizigheid. Het is onvoorzichtig hier te snel met beschuldigingen **064** aan te komen. Ouderen vooral dienen hierbij voorzichtig te zijn. Wat voor wereld laten wij aan de jongeren achter, na een verwoestende, veel onderstboven kerende wereldoorlog?

Nodig is in zo'n periode van wereldgebeuren, de jongeren zo spoedig mogelijk weer bij het juist dan zo noodzakelijk geworden werk te betrekken. De Bond had hier oog voor en op zijn afdelingsvergaderingen werd het punt: de jongeren in de gemeenschap van heden, meermalen behandeld. Tot dat de geesten rijp begonnen te worden en tot het oprichten van een *Jongerengroep van de Bond* zou kunnen worden besloten.

In een algemene vergadering van de Bond kwam dit punt definitief ter sprake. Naast de bovengenoemde, op meer langer termijn aangewezen motieven werden daar ook meer directe genoemd. De Bond dreef geheel op de bestuursleden - ook

in de afdelingen - van de oude oprichtersgarde. Dit waren de beste leden met ruggegraat en doorzettingsvermogen. Maar er schuilt een gevaar in alle eenzijdigheid.

Er moet kader zijn om het werk der ouderen te eniger tijd over te nemen en voort te zetten. Besloten werd een oproep in het orgaan te plaatsen en een speciale vergadering te beleggen.

In het begin van 1929 kwam een *Jongerengroep* tot stand waarbij hulp in allerlei vorm door de Bond en *De Producent* werd verleend. Het is een goede greep geweest, maar ook, de tijden bleken rijp. In betrekkelijk korte tijd werd het een flinke groep waarvan in de verdere jaren belangrijke daadkracht is uitgegaan. Genoemd werd zij reeds bij de kaasdagen. Maar ook bij te nemen initiatief door de Bond voor vergaderingen of andere werkzaamheden van algemene of plaatselijke aard, was het deze groep die het optrommelend werk deed. Met een zekere trots en minstens met belangrijke voldoening kan deze groep op het gedane werk terug zien. De Bond heeft hiervan veel steun gehad. Flinkleiders wisten hiervan wat te maken. Speciaal op het terrein van het tot stand brengen van cursussen op allerlei gebied is groots werk verricht. Het waren recordcijfers in Nederland, die men wist te bereiken.

065 Wat dit heeft betekend voor de boer der toekomst is moeilijk te zeggen. Vermeld zij nog, dat - der gewoonte getrouw - ook deze organisatie geheel op eigen benen kwam te staan. Eigen bestuur en financiering, al moest wel eens iets worden bijgesprongen wanneer de pols niet lang genoeg was voor de breedte van de sloot, en soms wat bruisend initiatief. De enige verbinding was, dat de Bond en *De Producent* een zekere plaats voor de groep inruimden in het orgaan en dat een afgevaardigde in het bestuur van de Bond werd opgenomen.

Op een ander terrein werd door de Bond eveneens activiteit getoond. Toen in de fabriekmatige zuivelbereiding steeds nieuwere en betere arbeidsbesparende mechanisatie plaats had, werd de vraag gesteld of ook bij de kaasbereiding op de boerderij enige mechanisatie mogelijk was. Dit denkbeeld, hetwelk gewekt was bij een bezichtiging van een elektrische snij- en roermachine in een Friese zuivelfabriek, liet de Bond niet los. Overleg met de werktuigenfabrikant leidde tot grondig onderzoek van de werkzaamheden op de boerderij, in deze n.l. het snijden van de wrongel en deze tot rijpheid roeren. Uit de resultaten van dit onderzoek kwam een ontwerp-machine voor de boerenkaasbereiding tot stand. Vele malen is hiermede gewerkt op diverse boerderijen. Fouten werden geconstateerd en verholpen.

Maar ook werd vastgesteld dat er mogelijkheden waren. Onderzoek in 1926 in Hoorn en Wageningen waar een proefmachine was heen gezonden, toen bereidwillig onderzoek werd aangeboden, toonde, dat bij juiste behandeling goed werk kon worden verricht. Vooral speelde een rol het meer of minder vetverlies door een teveel verloren gaan in de wei.

Toen het zover was kwam de grootste moeilijkheid. Een enkele machine bouwen voor kleinbedrijf komt fantastisch duur uit. Dit moet seriebouw worden. Hiertoe durfde de fabrikant niet overgaan, vreemd als hem het gehele terrein was. „*De*

Producent” was **066** hier de redder door een overeenkomst aan te gaan met de fabrikant - tot tweemaal toe -, voor een paar honderd machines die toen tot kostprijs + onkosten aan de boeren konden worden doorgegeven zonder daarbij de plaatselijke handel uit te schakelen. Het heeft het geval geheel over het dode punt heen geholpen. Diverse andere fabrikanten zijn met andere merken gekomen, waarbij de grondgedachte dezelfde, alleen de uitvoering een andere was. Een en ander heeft tot gevolg gehad dat, ruw geschat, pl.m. 50% van de boeren met een machine werken.

Er is onmiskenbaar een stap vooruit mee gedaan. Het is een arbeidsbesparing voor de boerin. En bij goede bediening is het een veiliger werkmethode, waarbij minder afwijkingen zullen voorkomen dan bij handbewerking.

Gezien de toestanden, reeds voor de tweede wereldoorlog aanwezig, maar vooral daarna, toegenomen, dat bijna geen vrouwelijke hulp als dienstbode op de boerenbedrijven is te krijgen, is dit een niet onbelangrijke taakverlichting voor de boerin.

Eenmaal met mechanisatiedenkbeelden in het hoofd, was er ook attentie voor de melkmachine, die in andere provincies wat uitbreiding kreeg. In Juli 1929 werd op een bedrijf in Brabant en later op een bedrijf in Friesland een machine in werking gezien. Deskundigen uit onze streek met haar vele sloten, kleine percelen, vele bruggen en hekken en publieke waterlozingssloten enz. gaven Zuid-Holland weinig kans. Het bleef bij wat praten. Intussen zakte het gebruik van melkmachines elders eerder af dan dat het toenam, zodat dit onderwerp in deze streken pas na 1947 weer aan de orde kwam, om echter in uitvoering te worden geremd door de bovengenoemde moeilijkheden. Toch is het begin er. Wellicht is het wachten op een krachtig, maar zeer licht machientje, hetwelk zich gemakkelijk laat verplaatsen en dus aan deze streek is aangepast. Hiermede is men heden bezig.

67 Nog genoemd kan worden, dat reeds voor 1930 het emigratievraagstuk sterk leefde. Meerdere malen was het in de Bond een agendapunt.

Waarschijnlijk werd een organisatie in Zuid-Holland wel speciaal met de neus op dit probleem gedrukt. Immers, de omstandigheden lenen zich in het waterrijke Zuid-Holland met bedrijven van bescheiden grootte weinig voor splitsing, wanneer in een gezin meer dan één opvolger aanwezig is. Een overschot van jonge boeren en vlak voor de dertiger jaren was de vraag ook daar allerminst groot. Emigratie was dus als de volgende stap te zien. Een bepaalde taak is hierbij niet opgenomen. Dat het probleem hier wordt aangehaald, is omdat de Bond op dit terrein een taak voor de regering zag.

Er was ernstige critiek. De emigratie steunde zo goed als geheel op het initiatief van de emigrant. Zeer moeilijk kon hij betrouwbare gegevens krijgen over het land en de streek waar hij heen dacht te trekken. En het ergste was wel, dat het beter ware geweest dat de emigrant géén inlichtingen had gekregen, dan de inlichtingen die hem gratis en ongevraagd bereikten. De inlichtingenbronnen van die tijd waren stoombootmaatschappijen, aan wie het verlangen naar passagegelden niet vreemd kon zijn. Vervolgens de spoorwegmaatschappijen, die nieuwe lijnen aan-

legden in de nieuwe landen en dan grote stroken grond, daarnaast liggend, in bezit namen en daardoor dubbel belanghebbenden werden, namelijk door dat ze de grond wilden verkopen en door dat ze door nieuwe bevolking de nieuwe lijn met goederen- en personenverkeer rendabel wilden maken. Het is duidelijk dat dit tot ernstige fouten aanleiding gaf. Het is wel voorgekomen dat grond was aangeboden naast een spoorlijn die er zelf nog niet was, maar die men hoopte te maken maar er nooit kwam. De emigrant kwam dan in een volmaakt onbruikbare wildernis aan.

Men zou verwonderd staan, hoeveel Nederlandse effectenbezitters uit die tijden met aandelen zaten van spoorwegmaatschappijen, speciaal Amerikaanse, waarvan de treinen nooit gelopen hebben!

068 Met adressen is aan bevoegde instanties hierop met klem gewezen, waarbij de argumentatie was, dat de overheid wel veel deed aan hulp voor de werklozen en terecht, maar dat zij de emigrant die zelf dus een uitweg zocht, onbeschermd de vreemde liet intrekken. Aandrang werd uitgeoefend, de regering er toe te brengen bekwame mensen naar de diverse immigratielanden te zenden tot vooronderzoek en hulp. Emigranten maken plaatsruimte voor achterblijvers, en het kan als een eerste plicht gezien worden, deze pioniers te steunen. Misschien mag de Bond de hoop hebben iets te hebben bijgedragen aan de grote verbeteringen die nadien zijn aangebracht.

De periode van na de eerste wereldoorlog tot 1930 gaf de Bond voor het eerst de mogelijkheid zich op wat breder terrein te begeven. Bij de oprichting waren het de voor haar gereed liggende taken die aandacht vroegen. In de oorlogstijd was het al crisiswerk wat de klok sloeg. Hoewel de na-oorlogstijd daarvan nog onder de invloed stond, kwam er ruimte tot breder aandacht. De hierboven aangegeven hoofdpunten geven hiervan een beeld.

Eén voornaam punt is hierbij overgeslagen omdat dit een aparte belichting behoeft. Een strijdvraag ontstond tussen de Friese kaasindustrie en de zelfkazerij die aanleiding werd tot een vinnige strijd, welke bijna de gehele periode, bovengenoemd, heeft voortgeduurd. Het was een strijd, waarbij in feite het bestaan of liever het blijven voortbestaan van de zelfkazerij op het spel stond.

Tot goed begrip is het gewenst hier even op het verleden terug te grijpen. Reeds is genoemd dat de omzetting van de boerenboter annex magere kaasbereiding van de boer naar de fabriek er toe leidde, dat men in de fabriek kaas ging maken in de gewone bekende Goudse vorm, maar uit afgeroomde melk. Hierop is een vervolg gekomen, namelijk bij de zelfkazer een verweer door het van een - merk voorzien van de volvette boerenkaas en bij de kaasfabriek door een steeds verder afzakken van het vetgehalte der in Goudse **068** vorm gemaakte kaas van afgeroomde melk. Eerst was het 40% vet in de droge stof. Fabrieken begonnen met 30%, later 20% en later zelfs bijna geheel mager. Toen ging men in Friesland aan den lijve voelen, wat het betekende in zelfde vormen kaas te maken, die de bestaande kaas oneerlijke concurrentie aandoet. Was dit in aanvang de volvette boerenkaas, welke hiervan de dupe dreigde te worden, later ging de Friese 30% de

40% tussen de benen lopen, en de 20% de 30%, en de 15% de 20%, en de magere de 15%. Toen was er de chaos die komen moet wanneer winstbejag de verstandelijke en morele overwegingen in het zakenleven overheersen.

Men greep naar hetzelfde middel, hetwelk Zuid-Holland en Utrecht hadden toegepast, n.l. het merken der verschillende kaassoorten.

Oorspronkelijk zocht men het daarbij in een merk en merkmethode aan de hand gedaan door een zekere heer Gramser, die volgens zijn mededeling hiervan de uitvinder was - wat nogal in twijfel wordt getrokken -. Later echter ging men over naar het merk „van Sillevold”, dat reeds in gebruik was bij de volvette boerenkaas. Het is alleszins begrijpelijk dat hiertegen bezwaren van de Bond kwamen. Immers, eenmaal had er een spel van een oncontroleerbare oneerlijke concurrentie gespeeld en de vrees was gewettigd, dat bij gebruik van hetzelfde caseïneplaatje met een uiterst klein kleur- en vorm-verschil voor volvette kans en voor kaas met 40-, 30- en 20% vet in de droge stof, dit spel zich zou herhalen. Gevraagd werd een zeer belangrijk afwijkende vorm van het plaatje en een sprekend andere kleur. Het mocht niet zo zijn. De toenmalige Minister keurde de door Friesland voorgestelde merken in 1918 goed. Zuid-Holland en Utrecht hebben dit steeds als een niet rechtvaardig besluit gezien, maar hadden zich te schikken.

Dit ter inleiding van wat verder de gemoederen zo zou bezighouden. Het begon met moeilijkheden, die werden ondervonden bij export naar Amerika, waar men bij kaas, welke niet 50% vet in de droge stof bevatte, eiste, dat deze werd voorzien van een opschrift dat **070** zij uit afgeroomde melk was gemaakt. Dr Swaving kreeg een regeringsopdracht om zo mogelijk deze eis ongedaan te maken. Dit gelukte vrijwel. ⁸⁾ Het had tot gevolg enige besprekingen over de vraag of de volvette boerenkaas geen hoger cijfer dan 45% kon garanderen. Later is dit dan ook intern op 46% gesteld en bij dagkaas op 48%. Gemiddeld werd in de praktijk de 50% dicht benaderd of overschreden. De Friese bewering dat de volvette boerenkaas zoveel minder vet zou bevatten als de volvette fabriekskaas, was dan ook niet houdbaar.

Desondanks, hierop ontstond een actie uit Friesland, waarbij men voorstelde alleen te spreken van 45%. Het is duidelijk, welke gevolgen dit zou hebben. De zelfkazende boer is volstrekt niet in staat op nauwe grens inzake het vetgehalte in de kaas te werken. Van afromen kon dus hierbij geen sprake zijn. Maar de fabriek, werkende met mengmelk van vele bedrijven en technisch in de mogelijkheid door bepaling van het vetgehalte der kaasmelk het vetcijfer der daaruit gemaakte kaas vrij nauwkeurig te berekenen, kon dus steeds afromen tot die grens. Dit was het gehele jaar mogelijk, maar in de nazomer en winter zou het een belangrijke omvang aannemen. En op al die fabrieks- zowel als boerenkaas zou een en hetzelfde merk komen.

Naast deze actie en misschien wel als reactie op de tegenwerking op hun plannen, die men van de zijde van Zuid-Holland en Utrecht ontmoette, kwam de bewering

⁸ Verslag eener reis naar Noord-Amerika en Canada in verband met Zuivelaangelegenheden. Dr Swaving: 1921.

van Friesland, dat de kaasboeren vasthielden aan een volgens hen verouderde gewoonte en dat ze hoognodig ook maar tot de fabriekmatige verwerking hunner melk moesten over gaan.

Deze opvattingen hebben aanleiding gegeven tot brede debatten. Een hoofdpunt daarin vormt wel het Landhuishoudelijk Congres in 1923 te Gouda waar het punt: kaasmakerij op de boerderij of in de fabriek werd ingeleid door de voorzitter van de Bond. Op deze inleiding volgde een debat, hetwelk niet in de gestelde tijd kon **071** worden afgewerkt en de volgende morgen moest worden vervolgd. Op prettige en zakelijke wijze werden de meningen tegenover elkaar gesteld. Voor hen die hiervan meer willen lezen wordt verwezen naar het Programma en de Prae-adviezen en naar het Verslag van deze vergadering, welke als naar gewoonte, in druk zijn verschenen. De hoofdinhoud van de inleiding en van de debatten wordt hier zeer verkort weergegeven.

De inleiding was een verdediging van het bestaansrecht der volvette kaasmaking op de boerderij, op de gronden, al eerder hiervoor genoemd, maar die hier nog even concreet worden herhaald.

De volvette boerenkaas was het eerste en voornaamste exportartikel, enkele eeuwen reeds in het verleden. Er is een goodwill voor de Nederlandse kaas mee gekweekt in binnen- en buitenland.

De opkomende fabriekmatige verwerking der melk tot kaas geschiedde in eerste instantie vooral daar, waar de boterbereiding op de boerderij + magere kaas gewoonte was. De fabriekmatige verwerking kon hier belangrijke verbeteringen brengen.

Bij de fabriekmatige verwerking kwam men terug van een te diep afkomen van de voor kaas bestemde melk, omdat de praktijk leerde dat men daarmee op de verkeerde weg was. Men schakelde over op vettere kaassoorten. Naast deze ontwikkeling bleef de volvette kaasmaking op de boerderij onveranderd haar bestaansrecht handhaven omdat deze kaassoort nog altijd een niet verouderde goodwill bezat.

Naast dit argument voor het voortbestaan dezer kaassoort is nog een sterk economisch element aanwezig, doordat, wanneer de grote melkstroom los komt in het voorjaar, op deze wijze een grote hoeveelheid melk tot een duurzaam veredelingsproduct wordt omgezet, om in de herfst en winter, wanneer in de streken in de ring der grote steden in het Westen behoefte aan consumptiemelk komt, om te schakelen op zoetlevering, wat weinig investeringsverlies brengt en de algemene economie dient.

De positie van de zelfkazer in het Westen was op deze wijze **072** zeer sterk, wijl twee elkaar aanvullende mogelijkheden de boer zeer zelfstandig en onafhankelijk maakten.

Op grond van deze overwegingen behoort de overheid zich te onthouden van regelingen, welke het bestaan van deze groep ernstig zouden kunnen schaden. De fabriekmatige kaasbereiding en die op de boerderij in het Westen hebben beiden een eigen taak en eigen rechten en plichten.

Naar aanleiding van deze inleiding kwam een debat waarvan de hoofdinhoud hier eveneens volgt:

Een stem uit Friesland sprak over de bezorgdheid voor de roem der boerenkaas. Precies zo was men in Friesland bezorgd voor de roem der boerenboter. En het bleek, dat het ten onrechte was.

Indien die roem zo groot was, zou deze kaasvoort vanzelf zich handhaven. Er wordt geen aanslag op de boerenkaas gedaan. Er is wel fraude en verwarring geweest, maar dit had niet de bedoeling de volvette boerenkaas weg te dringen. De kaasvormen beschouwt men in Friesland als algemeen bezit. De roem der Nederlandse kaas zal er blijven onafhankelijk of de kaas in de fabriek of op de boerderij wordt gemaakt.

Een ander Fries geluid was, dat het meerdere aroma der boerenkaas diende te worden erkend.

Verder stelde men vragen:

Werken de boerinnen niet voor te kleine verdiensten?

Zal een meer uniform product uit de fabriek geen belangrijk voordeel geven?

Diverse sprekers, waaronder Dr Schey en Dr Boekel ondersteunden de opvattingen van de inleider of vulden het betoog hier en daar aan.

Het antwoord van de inleider was, zeer verkort:

- a) Roem van boerenkaas of boerenboter is wel zeer verschillend.
- b) Roem maakt dat een product veel kan verdragen, maar als de consument onwetend is, dat hij wat anders krijgt, dan hij meentte kopen dan is de weg naar daling van die roem geopend.**073**
- c) Kaasvormen kunnen juridisch algemeen bezit zijn. In dit geval was het moreel en alg. economisch gezien onjuist dezelfde vormen voor zozeer van elkaar verschillende producten te gebruiken.
- d) De boerin krijgt geen loon, maar in het algemeen is de netto opbrengst op de kaasbedrijven zo, dat er een behoorlijke betaling voor de arbeid in zit.
- e) Zeer zeker is het meer uniforme van het fabrieksproduct iets wat terdege meespreekt, speciaal bij de grossier en detaillist.

Het gunstig resultaat van de behandeling van dit vraagstuk in deze sfeer is geweest, dat het ontegenzeggelijk verhelderend heeft gewerkt.

Maar er werd nog een ander resultaat bereikt. In feite lag achter dit alles een ongevoemde kwestie, hierboven reeds aangegeven, n.l. de gedachtenassociatie in de fabriekmatige kringen om over te gaan van de definitie „volvet” naar 45 +.

Dit werd door inleider en debaters niet aangesneden, totdat bij interruptie de eerste debater zei: „Men wil in Friesland óf de eis van 48% maar dan ook voor Zuid-Holland óf 45% maar dan ook voor Friesland”.

Hiermede werd de kern van het probleem aangesneden. Dit zou nog geruime tijd de gemoederen bezig houden.

In de loop van Juli 1923 werd door de Bond een open brief gezonden aan Dr Posthuma, Voorz. van het Nat. Comité v. d. Int. Zuivelbond en Dr Swaving, naar aanleiding van de Int. Zuivelbijeenkomst in Amerika, waarbij een door Dr Swaving ingezonden rapport in behandeling zou komen, inhoudende een defenitie van wat onder volvette kaas is te verstaan en waarbij de eis van Nederland: gemaakt uit onafgeroomde, dus uit volle melk, kwam te vervallen en daarvoor in de plaats alleen 45% in de droge stof werd gesteld en dit wel als algemeen geldende internationale regeling.

Het bezwaar hiertegen was in de eerste plaats, dat dit zonder enig overleg in Nederland zelf, bij het congres was ingezonden.

074 Verder, dat, zou dit worden aangenomen, het feitelijk betekende, dat de positie van hen die als volvette kaas alleen erkennen kaas uit volle melk gemaakt, vrijwel onhoudbaar werd gemaakt, wat in het bijzonder de boerenkaasbereiding zou treffen, omdat afromen naar een bepaald gehalte daar practisch niet kan, maar bovendien principieel wordt afgekeurd.⁹⁾

Schermutselingen, waarbij de goede toon als regel niet verloren ging. Wel werd ons toegevoegd, dat wij als groep steeds iets uitzonderlijks wensten, maar men vergat daarbij dat wij in werkelijkheid iets uitzonderlijks waren en dat daarom moet toegezien worden dat algemene maatregelen dit uitzonderlijke niet te veel gingen aantasten. Zolang deze uitzonderlijke groep bestaansrecht heeft, is er ook een recht op een plaats onder de zon.

Het bleef nog wat na-rommelen in de zuivelsfeer. Het jaar 1926 stond ook nog in dit teken. Zo urgent werd het vraagstuk op een ogenblik weer dat in December van dat jaar in een vergadering van het Genootschap voor Landbouw en Kruidkunde te Utrecht, de secretaris van de Bond van Coöp. Zuivelfabrieken in Friesland en de voorzitter van de Bond resp. de fabriekmatige en de boerenkaasbereiding verdedigden. Een geanimeerde nabespreking door een deskundig gezelschap volgde hierop.

Hoezeer toch van lieverlede een andere wind begon te waaien blijkt wel uit een artikel in het Orgaan van de F.N.Z., (de organisatie van de Coöp. Zuivelindustrie), Sept. 1929. Na een beschouwing dat Nederland voorzichtig moet zijn met zijn export omdat dit lang allemaal zo goed niet is als we wel voorgeven, komt er letterlijk deze zin in voor:

„Verder de kaas. Wat heeft de naam van onze kaas niet geleden door de verkoop van magere kaas in Gouda- en Edammer model.”

9) Het orgaan „De Producent” van 27 Juli en 3, 10 en 17 Augustus 1923.

Hieraan wordt nog een verklaring toegevoegd. Voor goed begrip **075** van de kentering der geesten op dit veel omstreden terrein spreken deze woorden meer dan welk verhaal ook.

„De inzichten waren verhelderd en de lessen van de praktijk deden samen zien, dat men niet op den goeden weg is door alleen maar te zien naar het grootste en gemakkelijkst bereikbare voordeel voor direct, en geen oog te hebben voor de nadelen die deze gelegenheidspolitiek onherroepelijk voor de toekomst meebrengt.”

Doorlopend werd men ook gewaarschuwd tegen deze kortzichtige praktijken. Enige weken na het bovenstaande in het orgaan van de F.N.Z. kwamen berichten uit Engeland over een samenkomst van een nationale boerenorganisatie, de Nat. Farmers Union, die maatregelen eisten van de regering tegen invoer van Cheshire kaas uit Holland met een vetgehalte van 30% en in hetzelfde model als de volvette Cheshire kaas van eigen (Engelse) productie. Al deze dingen zijn te samen de waarschuwende vinger voor hen, die kortzicht-politiek voeren op een terrein waar ver-zicht een eerste eis is.

De agrarische crisis der dertiger jaren

Zo naderden de dertiger jaren, waarin problemen van geheel andere aard het werk van de Bond gingen beheersen. De veranderingen werden ingeleid door de internationale crisis, die einde der twintiger jaren zich ontwikkelde en die ons land mede in het middelpunt daarvan plaatste. Onze grote exportbehoefte en de daaruit voortvloeiende behoefte aan vrij goederenverkeer werd in het hart getroffen.

Was dit iets onverwachts en een gevolg van allerlei grote fouten, die in de naoorlogse periode waren gemaakt? Niemand zal durven beweren, dat er geen fouten zijn gemaakt, maar het is onjuist, dat men de algemene inzinking daaraan alleen kan toeschrijven zoals in de politieke wereld wel wat gewoonte is. Men moet bedenken dat een vierjarige oorlog met vernieling en oneconomisch gebruik van krachten en dingen had plaats gehad en dat hierdoor een onvermijdelijke verarming en ontredde- ring was ontstaan. Hierbij komt, dat een door een wereldoorlog wat uit het lood geslagen bevolking door regeringen met wat voorzichtigheid moet worden geleid, waardoor economisch en finan-

cieel gezien de volken boven hun krachten leven en er dus een schijnwelvaart heerst, die de werkelijkheid verbergt en verblindend werkt. Toen de schijnwelvaart niet meer gehandhaafd kon worden, diende zich de crisis aan.

Ze naderde met rasse schreden in Duitsland, maar ook in Engeland en zelfs in Amerika. Het eerste duidelijke teken was de ineenstorting van de banken in Duitsland en wel te beginnen met een der grote banken, de Darmstddter Bank, die in 1931 zijn deuren sloot. Het was het voorspel van een radicale bankkrach daar, en al of niet daardoor, ook elders. Effectenbeurzen werden gesloten, credieten opgezegd, contante betalingen gevorderd, kortom, ieder land trachtte zich in het inter-

nationaal verkeer zoveel mogelijk te redden en trok zich, waar mogelijk, op nationaal terrein terug. Alsof in een wereldcrisis een nationale oplossing mogelijk ware!

De toen geldende opvattingen waren, door hoge invoerrechten buitenlandse concurrentie te weren. Men begon bovendien daarnaast met invoering van het contingenteringssysteem, dus de directe invoerbepanking. Kon men bij hoge invoerrechten soms toch nog wel over de barrière heen komen, bij contingentering is die mogelijkheid er niet meer. Wanneer bij import het contingent vol is, gaat de grendel er op. Frankrijk was hiermede reeds direct klaar. Andere landen volgden.

De Duitse export uit Nederland zakte terug, omdat de betalingsmogelijkheden gingen ontbreken. Spanje sloot de grenzen zo goed als geheel af. Nederland, en speciaal de agrarische export, kwam meer en meer in de knel.

Niet alles was uit onmacht, wat er internationaal geschiedde. Allerlei politiek van afwentelen van lasten, van zich bevoordelen zonder enigszins rekening te houden met verleden en daaruit voortkomende verplichtingen speelden een rol mee. Vaak geven regeringen een beeld van weinig hoogstaande handel als zij op dit terrein tegenover elkaar komen te staan.

Zonder verweer kon dit alles niet doorgaan. Een Commissie van Economisch Verweer uit de drie zuivelorganisaties, waaronder dus de Bond, en andere agrarische groepen, met medewerking vanuit de industriële hoek, nam hiertegen scherp stelling. Te sterk meenden sommigen. Er is zeker toch nuttig werk gedaan, zelfs al ware niet anders bereikt dan het wakker schudden, dat zij het Nederlandse volk en de regering zeker heeft gedaan.

De toestanden in Duitsland werden aldoor slechter. Het was niet alleen de financiële toestand, maar ook het regiem hetwelk daar meer en meer invloed op het gebeuren had, en dat het zakendoen in een elkaar vertrouwende sfeer onmogelijk maakte. Het eindigde in een clearingsregeling, waarbij de agrarische producten wel heel erg aan het korte einde zaten, zodat b.v. de export van zuivel meer dan gehalveerd werd en zelfs perioden stop kwam te staan.

Meer en meer kwam er een achterstand op de clearingsrekening, waardoor afremmen van de export naar Duitsland niet was te ontgaan. Een exportrantsoenering was hiervan het gevolg. Cijfers die niet liegen zeggen hoe scheef dit in het nadeel van de zo belangrijke agrarische export is verlopen. Terwijl de agrarische export sterk moest verminderen, ging het cijfer van diensten aan Duitsland sterk naar boven en speelden de geldleningen tegen hoge renten direct na de eerste wereldoorlog inclusief de aflossingen, ondanks beperkingen daarbij, een grote rol. De oude reële export moest het afleggen tegen goklust, welke in deze leningen besloten lag. De Nederlandse agrarische productie kwam in de knel. Hier wordt nu verder alleen bij die dingen stilgestaan, die ook de belangen van de zelfkazers betreffen. Er moest wat gebeuren.

In een lange vergadering van het Hoofdbestuur, in December 1931, waren de principes besproken. Tekenend daarbij is dat twee **079** dingen naar voren kwamen n.l. dat zoveel mogelijk op zelfhulp moest worden gebouwd en dat hulp van buiten, dus van de overheid, steeds betrekkelijk zou blijken te zijn. Volkomen begrip was er in die vergadering, dat crisismaatregelen aldoor leiden tot weer nieuwe maatregelen en dus tot steeds verder ingrijpen.

De toestanden voor de veehouder waren in de loop van 1931 steeds precairder geworden. De akkerbouw was hieraan reeds voorafgegaan. Ook de tuinbouw had het zeer moeilijk.

Vele pachters konden hun pacht niet bijeen brengen. Trots van families zorgden door bijpassen, dat het niet naar buiten kwam. Menig rustend landbouwer heeft zijn rustige oude dag hieraan ten offer gebracht.

Er waren zeer redelijke eigenaren, die de pachter ontzagen, indien eigen omstandigheden dit mogelijk maakten. Maar helaas, er waren ook anderen.

Als een andere zwarte bladzijde in de geschiedenis staat dat sommige hypotheekbezitters, de volle rente verlangden of tot verkoop dreven, meest onderling geregeld. Verkoop, toen alle waarden, dus ook van vaste goederen en van vee enz. op een heel laag peil stonden, soms met recht van blijven huren, soms ook zonder dit recht. En om deze bittere dingen compleet te maken, kwam het ook voor dat zo'n eigenaar geworden hypotheekgever later, toen de tijd beter en de vaste goederen duurder waren, de huurder de eis stelde van onderhands kopen, met als achtergrond dat anders de woning publiek te koop zou worden gesteld.

Hoevelen van onze trouwe, hardwerkende en eenvoudig levende boeren zijn hier in meerdere of mindere mate slachtoffer geworden! Wat moest men de boeren raden? De industrie kan nog kiezen uit twee mogelijkheden. Hij kan proberen door hogere productie een lagere prijs per eenheid te bereiken om zo zijn afzet te vergroten. Hij kan, als deze mogelijkheid er niet is, zijn productie verlagen tot het nog steeds verkoopbare. Hij werkt dan zeker met verlies, maar hij beperkt dit verlies. Deze middelen zijn in de agrarische sector nauwelijks of niet hanteerbaar. Op korte **080** termijn is een verandering van productie-intensiteit niet te verwezenlijken.

Bovendien gaat al spoedig de wet van de verminderde meeropbrengst gelden, terwijl bij productie-extensivering de boer maar een betrekkelijk gering deel van zijn vaste lasten kwijt raakt. Stagnerende afzet is voor de boer steeds moeilijker te overwinnen door maatregelen dan door de industrie. Bij de zuivelproducenten lag dit bovendien uitzonderlijk moeilijk, omdat contingenteringen in de voornaamste landen de afzet belemmerden.

Zwaar werd in die Decembervergadering de vraag overwogen: intensief of extensief gaan werken. Het advies aan de leden werd: bestendig doorgaan, vooral niet geforceerd, en zo min mogelijk gokken op hoger prijzen en daardoor te veel risico's nemen. Dit kán juist de laatste duw zijn, die het evenwicht als boer doet ver-

liezen. Zij, die deze raad gaven wisten, dat deze maar tot op zekere hoogte zou worden gevolgd. Zij kenden de boer in deze streken, die zo uiterst moeilijk een open plaats in zijn veestal en een leeg hok in zijn varkensschuur kan zien.

Inmiddels kwamen de crisismaatregelen. De eerste op het terrein van de zuivel was wel het gaan heffen op de kaas en boter die nog naar het zwaar gecontingenteerde Frankrijk kon gaan en die door de daar ontstane kunstmatige schaarste, een zeer hoge prijs opbracht. Zonder maatregelen zou dit grote winsten bij enkele exporteurs hebben gebracht, terwijl de boer niet aan zijn productiekosten kwam. Het Crisis Zuivel Bureau (C.Z.B.) werd door de drie zuivelorganisaties, waaronder de Bond, opgericht. Enkele miljoenen gulden heffingsgelden werden langs deze weg verkregen. Het zal aan lezers van nu misschien heel vreemd in de oren klinken dat het besteden van dit geld heel wat moeilijkheden heeft gegeven. En dat, waar de boeren om contanten zaten te springen en de belofte was gedaan dat de binnenkomende bedragen aan de boeren ten goede zouden komen.

Het was niet de eerste ervaring die de personen, welke de vorige oorlog en na-oorlogse jaren hadden meegemaakt, opdeden, dat **081** fondsvorming in de buurt van een overheid soms gevaarlijke kanten heeft!

Het tweede orgaan met crisiskarakter was de Crisis Zuivel Centrale, zuster van de Crisis Akkerbouw Centrale en de Crisis Vee Centrale. In feite was dit een vervolg en een uitbreiding in meer algemene zin van het werk van het reeds genoemde Crisis Zuivel Bureau, waarop hierna nog even wordt teruggekomen. Het waren de organen, die de uitvoering opgedragen kregen van de Crisis Zuivelwet, Crisis Veewet enz. Het bestuur werd weer sterk in handen gegeven aan belanghebbende organisaties. Ook hier had een afgevaardigde van de Bond zitting, zowel in het Algemeen als het Dagelijks Bestuur.

Het derde crisisorgaan was de Ned. Zuivel Centrale, een getrouwe copie van de Crisis Zuivel Centrale met zelfde opbouw en leiding. Deze wijziging was het gevolg van de departementale wens meer uniformiteit te brengen in de naam en opbouw van de in de loop der tijd ontstane Crisis Centrales. Zoals gezegd was het bij de zuivel zo goed als een blote naamsverandering. Van dit orgaan is de voorzitter van de Bond vanaf Februari 1937 tot October 1948 voorzitter geweest, waarbij de naam in 1942 nogmaals werd veranderd en geworden is: Bedrijfschap voor Zuivel. Het werk dat dit orgaan had te doen, verschilde alweer niet veel met wat de Nederlandse Zuivel Centrale toen reeds deed.

Veel was na Augustus 1940 door de bezetting in het werk van de Ned. Zuivel Centrale en daarna door het Bedrijfschap Zuivel veranderd.

De neiging tot zelfhulp - zij werd hierboven reeds aangehaald uit een verslag van een gehouden Bondsvergadering - die de zuivel in het bloed zit, deed overwegen, waar de crisis vooral een afzetcrisis was, of door propaganda nog iets te bereiken zou zijn.

Het Crisis Zuivel Bureau, dat door de instelling van de Crisis Zuivel Centrale zijn werkterrein verloor, en reeds op het terrein van reclame enkele schuchtere stappen had gedaan, werd in leven **082** gehouden om de afzetvermeerdering door reclame te verkennen en waar mogelijk tot uitvoering te brengen. Met zeer bescheiden middelen, waarvoor de leiding nog al de nodige voetstappen bij het toenmalige Bureau Voedselvoorziening heeft liggen, werd onder leiding van de toenmalige secretaris gedaan wat er gedaan kon worden. Het heeft zeker enig resultaat gehad. De omvang der middelen en de toestanden in het algemeen maakten, dat een en ander beperkt bleef tot in hoofdzaak binnenland en België.

Het zou 1953 worden alear het indertijd begonnen werk, hetwelk uit de aard der zaak gedurende de bezetting en eerste na-bezettingjaren was stilgelegd, op nieuwe basis n.l. in Stichtingsvorm onder de naam van Ned. Zuivelbureau, zou worden voortgezet, nu echter met een financiële basis, welke de mogelijkheid heeft geschapen, veel breder terrein te bewerken en dit veel intensiever te doen.

Van dit vooroorlogs Ned. Zuivel Bureau was de voorzitter van de Bond bestuurslid. Door de bemoeienissen van dit orgaan verminderden de telkens bij de zelfkazers opgekomen wensen, reclame te maken, speciaal voor het volvette boerenproduct. Het financieringsvraagstuk speelde hierbij ook een haast overwegende rol.

Wat deed de overheid voor de veehouderij?

Op verschillende wijzen werd de regering, soms ook de volks vertegenwoordiging, op de precaire toestand gewezen, door de zuivelorganisaties te samen of afzonderlijk.

Reeds werd gewezen op ontevredenheid bij de verdeling van de steeds magerder wordende buit, die de clearingspot met Duitsland te verdelen gaf. Meermalen is door de zuivelorganisaties er op aangedrongen, bij de handelsonderhandelingen een flinke plaats in te ruimen voor de agrarische producten en daarbij voor de zo belangrijke zuivel, die een flinke goodwill op de buitenlandse markt te verliezen had. Speciaal heeft de Bond in vergaderingen, in stukken, in eigen orgaan en in andere bladen, ook in adressen op het grote belang hiervan gewezen. De Bond heeft van aanvang **083** af de overtuiging gehad, dat een redelijke bestaansmogelijkheid voor de veehouderij alleen bereikbaar is bij het behoud van een aanpassende export.

Alle crisismaatregelen zijn lapmiddelen wanneer ze alleen scheuren en gaten dichtten en niet de basis verstevigen. Dit wordt geschreven met de volle overtuiging dat het een moeilijke opdracht is omdat bij die basisversterking het buitenland een woord medespreekt. Maar zij, die dit alles hebben meegemaakt, hebben een enorm gedrang van allerlei groepen rondom de regering gezien om hun belangen voor te dragen, wat hun goed recht was. Maar zij hebben ook wel eens ervaringen opgedaan, dat een grote mond opzetten en het volle gewicht van een machtige positie in den lande in het vuur brengen, niet zonder gevolg blijft.

En de agrarische export heeft in dit verband nog al enige nadelen, o.a. dat het een zeer gevarieerde export is, in handen van een leger van mensen, terwijl de export-kwantiteit nimmer vooraf in een vast cijfer is vast te leggen.

Stelt men daar tegenover industriële productie in vaak grote groepsverbanden, soms met concernkarakter, dan heeft men begrip voor de moeilijkheden waarvoor een regering in crisistijd staat.

Maar onomstotelijk heeft de zuivel en de veehouderij, waaronder varkens- en kippenhouders, in de na-bezettingjaren, toen Nederland er door grote export weer bovenop moest komen, door het grote quantum en de grote geldswaarde van de export bewezen, dat zij een factor van zo'n importantie is, dat te allen tijde en zeker dus ook in crisistijd, volle aandacht eerste eis is. En zeer verontrust heeft het hierbij de belanghebbenden, dat men soms ontstellende beweringen ten departementen of bij andere leidende organen hoorde in de geest van: deze export, of speciaal de export naar dit of dat land kunnen we wel afschrijven. Afschrijven doet een koopman pas dán, wanneer hij noch door voordeur, noch door achterdeur, noch door dakraam er meer kan binnen komen. En zelfs dan nog houdt hij het gebouw degelijk in de gaten! Hierover **084** denken sommigen zeer gevaarlijk. Er is begrip voor een glippen op onbekend terrein, maar gaat men zich als regering - eventueel noodgedrongen - hierop begeven, dan zal grote voorzichtigheid eerste eis zijn. Dan is een ondoordachte uitlating bij zoveel concurrentie reeds een gevaar.

Een ander punt waarop de Bond telkens heeft gereageerd, is de afbraak of als men liever wil de achterstelling die Landbouw in het regeringsapparaat kenmerkte. Het is zelfs zo geweest, dat in een tijd van groeiende moeilijkheden de Landbouw geen eigen minister had en zo ongeveer alle voornaamste functies aan de Directie van de Landbouw „waarnemend” waren. Geen toestand in een land met een agrarische inslag als weinig andere landen! Hoewel een crisis kon worden verwacht en deze zich in 1929 reeds aandienende, had de politieke onenigheid van het regeringsapparaat voor Landbouw een zwak orgaan gemaakt, dat zelfs door de crisis nog werd verrast. Pas in 1931 bevatte de Troonrede de erkenning dat de crisis in de landbouw vormen aannam, welke tot handelen noodzaakten.

Het was o.a. een adres van de Friese Mij van Landbouw over de nood der veehouders, aangevuld door stemmen uit alle streken, dat aanleiding werd tot meer attentie en ook tot daden.

Het is goed nog even stil te staan bij de reacties in de Bond, zoals deze tot uiting kwamen in een speciaal aan de crisistoestanden gewijde alg. vergadering. Ernstig en uitvoerig is in die vergadering gediscussieerd over de vraag welke mogelijkheden zouden te vinden zijn om verlichting aan te brengen. Bij de discussie daarover werd klaar en nuchter gesteld, dat consequenties vast zitten aan het inroepen en aanvaarden van regeringshulp.

Men beseftte volkomen dat dit ook regeringsinmenging betekende en moest betekenen, met voorschriften, controle, enz. en dat dit aanvaard moest worden. Men

begreep dat men aan vrijheid zou verliezen en ook, dat regeringshulp altijd betrekkelijk zou zijn.

Het besef van het laatste heeft er toe geleid, dat de Bond wel eens niet van de partij wilde zijn, wanneer de critiek op de regering **085** eens wat erg hoog oplaaide. Maar het heeft er ook toe geleid, dat in arrenmoede bij bijv. de veevoederpolitiek, de druk hoog en de voordelen van regeringsinmenging klein waren, werd uitgesproken: „Als U, regering, ons in geen enkel opzicht belast, laat ons dan maar buiten Uw steunmaatregelen”.

Het waarom van deze houding zal hierna nog even toegelicht worden. Vooraf nog een weergave van de steunmaatregelen op de melk en zuivel. Lang bleef het bij praten. Het eigen initiatief van de Franse heffing door het Crisis Zuivel Bureau, hiervoor reeds genoemd, was de eerste daad.

Een tweede handeling kwam van de overheid. Zij bestond uit een voorstel tot een heffing op boter en margarine voor het binnenland, waarmede men de consument steungelden wilde laten opbrengen. Het is wonderlijk hoe luchthartig men in overheidskringen bij deze dingen soms denkt en handelt. Er moet gesteund worden en daar is geld voor nodig. Welnu, een heffing op een of ander artikel, de consumenten brengen de steungelden op en . het is klaar. Dat er economische wetten zijn die zich niet laten ombuigen door vrome wensen van mensen, wordt op de achtergrond gedrukt. Dat men het in dit geval zo deed bij de zuivel is nog daarom zo verwonderlijk, omdat daar door de belemmeringen van het buitenland een teveel aan producten de malaise veroorzaakte en dus de grootste klant, de binnenlandse consument, met een heffing belasten wel een heel erg onrendabele onderneming is. Het zijn zo van die armzwaai-oplossingen, waar weinig goeds van is te verwachten.

In een later stadium volgde het menggebod van boter en margarine, om de overschotten boter weg te werken. De zuivelorganisaties zagen hierin gevaren voor de toekomst van de boter. Speciaal de F.N.Z. heeft zich hier lang en heftig tegen verzet.

Crisiswetten kwamen af toen een wijziging in het regeringsapparaat meer schot in de dingen bracht. Een Crisis Zuivelwet en een **086** Crisis Varkenswet zullen hier, als direct van betekenis voor de zelfkazende boer, kort aandacht hebben.

De Crisis Zuivelwet was zeer matig voorbereid en bevatte veel leemten, en de rompslomp aan invulformulieren enz. vertraagde de inwerkingtreding. Intussen, voor de zuivel was de apparatuur er. En het stevende in rechte lijn naar het zoeken van steunmogelijkheden waaraan dan vooraf ging, het vinden van fondsen.

Wanneer men bij het neerschrijven van deze groei der regeringsbemoeningen bij de zuivel is en men bladert notulen van Bondsvergaderingen en het orgaan over die periode eens na, dan valt een sceptische stemming, een wat pessimistische verwachting bij het Bondsbestuur op. Aldoor werd gehamerd op het moeten beginnen bij de basis, dit is bij wat de crisis veroorzaakte, namelijk de afzet en de afzetbe-

lemmering onzer producten in andere landen. Aldoor werd geijverd voor het gecombineerd behandelen bij handelsonderhandelingen van de bank-, de industriële-, de handels-, de transitio- en de scheepvaartbelangen met de agrarische afzetbelangen. Immers, in het verleden, bij vrij warenverkeer, werd agrarische export van Nederland geruild met een industriële- of andere export van het buitenland.

Helaas kwam het nu maar al te veel voor dat die wat lastige onderhandelingen met de agrarische producten werden verschoven, om met de overige producten een zekere basis te bereiken. Nederland kwam dan bij het bereiken van behoorlijk resultaat voor de agrarische export zwak te staan. Deze overtuiging - aanwezig trouwens bij alle zuivelorganisaties - houdt niet in, dat de vele en goede pogingen niet zouden worden gewaardeerd. Onderhandelen is geven en vragen. Maar juist vandaar dat afzonderlijke accoorden zo gevaarlijk zijn. Die het laatst komt, krijgt allicht niet het grootste aandeel. In hoofdzaak een kwestie van tactiek dus.

Beginnen bij de basis werd hiervoor gezegd. Steeds bleef bij de zuivel dit het zwaartepunt. Bij zo'n enorm exportbelang, waarvan onze hele afzet en daardoor onze prijsvorming afhing en nog afhangt, ligt hier de kern van alle hulp. Elke maatregel om de **087** gevolgen van gestoorde afzet weer wat recht te trekken blijft lapwerk. Dat wij hieraan in dit gedenkboekje nog al enige aandacht schenken ligt hierin, dat ook toen, maar ook enige jaren na de tweede wereldoorlog, van die verontrustende stemmen werden gehoord die getuigden van gevaarlijk misbegrip. Gelukkig kan ook gewezen worden op begrip voor de kern van het probleem en pogingen, hier de volle aandacht aan te besteden.

Beperking der productie werd punt van zwaar overleg. Zolang er koeien zijn zal er melk en zuivel zijn. Dus betekende dit in feite, beperking van de veestapel. Plannen op dit gebied zijn gemaakt langs twee wegen. De ene was een toeslagregeling op de melk tot een zekere hoogte, bijv. $\frac{3}{4}$ van de productie. Voor de overige $\frac{1}{4}$ productie zou geen toeslag worden gegeven. Gehoopt werd, dat dit de boer tot vermindering van de melkproductie zou brengen. De gedachte heeft het gebracht tot het ontwerpen van een complete regeling, om vervolgens door moeilijke uitvoerbaarheid te sneuvelen.

Het tweede was een gedwongen inlevering van vee. Men sprak van $\frac{1}{7}$ van de veestapel. Speciaal werden ingenomen de meest onrendabele dieren, een zeer goede zijde van deze maatregel. Echter zij werkte wel heel ongelijk. Waar veel gefokt werd, kon dus de inleveringsplicht opgevangen worden door aanvulling uit eigen aanfok. De veestapel verjongde er mee en het was geen zware post. Anders lag het in het Westen. Om te blijven bij het onderwerp, de zelfkazer fokt weinig, maar melkt zoveel mogelijk in de zomermaanden. Daarvan moet hij het hebben. Het is de bron voor betaling van pacht of hypotheekrente en voor zijn bestaan. Elke inlevering betekende een open plaats. Het gras was er voor dus bleef over óf een door deze kunstmatigheid duur geworden koe terugkopen óf de verplichte levering overdragen aan anderen, in deze dus de veemesters. Een dure transactie, juist tóén door de veehouders bezwaarlijk te dragen.

De Bond heeft heel vaak in die tijd aangeraden minder intensief **088** te werken om daardoor de totaal-productie iets te ontlasten en eigen risico te verkleinen.

Hoe „fors”! het ging met de directe steun blijkt dat in Juni 1932 een drieweeken-steun kwam van.... *f*0.75 per week en per koe dus in drie weken *f*2.25 per koe. En tegen deze steun van *f*2.25 na meer dan een jaar overleggen en praten, dus te zien als een jaarsteun.... kwam een soort hetze van een zekere stedelijke industriële bevolking, die hierin een verhoging van lasten en een verminderde exportgeschiktheid voor de industrie zagen. En.... de boer paste lang niet genoeg op zijn bedrijf enz., aldus heette het. Geluiden die de boeren van na de tweede wereldoorlog niet vreemd in de oren klinken. Wanneer zal men eens even kritisch gaan zien en spreken over het klungelen van sommige industrieën of over het gelegenhedswerk zonder zicht vooruit van sommig soort handel?

In 1934 kwam het nog eens tot een uitkering van *f*5.- per koe. Dit schraal resultaat mag allerminst als uitsluitend falen bij hogere instantie worden gezien. Wanneer men de regeling der monopolieheffing op granen, hierna nog te behandelen - onder deze omstandigheden dubbel onjuist - buiten beschouwing laat, dan kan er zeer zeker gesproken worden van ernstige pogingen, voor de veehouderij wat te bereiken. Maar de prijs ophalen van producten wier prijsvorming in laatste instantie door de afzet naar het buitenland wordt bepaald, is veel moeilijker dan zulks te doen voor een zuiver binnenlands product waar import bij nodig is. Het was daarom werkelijk geen hobby of gril wanneer de Bond aldoor de verbetering zocht bij de afzet in binnen- en buitenland en daar aldoor aandacht voor bleef vragen. Het vertrouwen in overheidssteun en overheidsgaranties is steeds betrekkelijk geweest. De gerustheid op overheidssteun en waarde van garanties is bij belanghebbenden soms wel al te groot.

Anderzijds, wanneer de regering niet volkomen zeker is, dat zij **089** aan gewekte verwachtingen ook zal kunnen voldoen, is het beter, zulke toezegging niet te doen. Vooral dan niet, wanneer aan de steuntoezegging en aan garanties concessies van de betrokkenen zijn verbonden. Men moet nooit vergeten dat zulke toezeggingen mede bepalend zijn voor de te volgen wegen bij de bedrijfsvoering.

Dit „zal kunnen voldoen” is er feitelijk alleen dan, wanneer de regering hiervoor speciale fondsen achter de hand heeft. Hieraan was verbonden de bepaling, dat deze alleen mocht worden uitbetaald wanneer de boer alle regelingen goed was nagekomen. Deze conditie heeft de uitbetaling enorm vertraagd, tenzij men zich maar niets van die bepaling aantrok, omdat ze schier onuitvoerbaar was, wat hier en daar aldus plaats had. Waar - zoals bovengezegd - in de kaasstreken de boer verplichtingen vaak verkocht had, gelijk overal in den lande waar men dit moest doen, was het al uitzonderlijk moeilijk.

Deze *f*5.- per koe gaf de Bond aanleiding om eens een berekening op te maken bij een boer van 30 koeien en meer dan 100 zware mestvarkens. Deze man ontving *f*150.-, maar had tot op dat moment pl.m. *f*1500 hoger uitgave aan bijgekochte voedermiddelen gehad ten gevolge der ingestelde graaninvoerrechten ten bate van de steun aan de akkerbouw. Hierop zal nog worden teruggekomen.

Diverse voorstellen zijn gedaan door de zuivelorganisaties als bijv. melk in brood, beperking der margarine enz., alles om de afzet te vergroten in directe zin of indirect ruimte te maken op de Nederlandse markt, deels mèt, deels zonder resultaat.

Wat is nu het resultaat in totaal geweest? Kort en bondig dit, dat men een verhoging van 2 cent per kg melk trachtte te bereiken en daarbij als doelprijs 6 cent in het oog had, een zeer schrale prijs dus, maar dat deze 6 cent veelal niet zijn bereikt doordat telkens de eigen gevormde prijs door gemis aan voldoende afzet weer verder weggleed.

Het wegglijden der prijzen werd vooral veroorzaakt door de **090** houding der importerende landen. De eigen zuivelproductie, ook de productie van velerlei andere artikelen, werd - soms in zeer sterke mate - beschermd. In landen waar toch reeds de economische toestanden moeilijk waren, voerde dit tot verscherping der spanningen. De normale gang bij dit alles is: economische moeilijkheden - politieke spanningen - militaire voorbereidingen - oorlog. Het hing reeds in de lucht, bijzonder sterk in die landen die bezield waren met revanche- en Europese machtsideeën. Het zou Europa opnieuw op weg naar de oorlog brengen.

Thans nog iets over de varkens, de tweede pilaar onder het bedrijf van de zelfkazer. Ook daar greep de crisis ruw om zich heen.

De zwaarmesterij in deze streken, hoewel met verlies werkend, vroeg niet om regelingen. Zij was aan perioden van winst en van verlies gewend bij dit altijd wat riskante, maar in zijn geheel lang niet onvoordelige bedrijf bij en naast de kaasmakerij op de boerderij. Anders was het met de productie van het baconvarken in de zandstreken, waar wel op hulp werd aangedrongen. Wat geschiedde? De bacon werd geldelijk gesteund, niet het zware varken. De prijs van het zware varken zou hiermede automatisch worden opgetrokken, was de voor de situatie van toen, foute theorie. Dit zou er mee door gekund hebben, gezien mede ook de geringere draagkracht van de baconmesters. Maar wat er niet mee door kon was dat men een heffing op het voor het binnenland geslachte, dus op het zwaardere varken legde.

Met de ongelooflijk oppervlakkige redenering, dat de binnenlandse consument een hogere prijs moest betalen, werd dit verdedigd. Ofschoon dit binnenland, door de belemmeringen van andere landen, toen zo goed als het enige afzetgebied was en eerder door een zo laag mogelijke prijs de te grote voorraden langs deze weg moesten worden weggewerkt, ging men deze door een heffing verhogen. De natuurlijke reactie was een verdere daling, tot een diepte, waarbij het kwantum rijp geworden zware varkens werd opgenomen. De heffing kwam dus **091** volledig ten laste van de mesters van het zware varken, terwijl van optrekkende werking via de baconregeling nog geen sprake kon zijn.

Groot waren de verliezen voor de varkenshouders in het Westen. En wat daarbij het grievendst was, was het antwoord dat men bij het inbrengen van bezwaren gaf: waarom mesten jelui in het Westen dan ook zulke zware varkens! Reeds is vermeld dat dit het aanpassend gevolg is van de vraag der grote steden. Dit werd notabene als een soort fout of erger, aangerekend.

Pas na 8 maanden zag men in dat het zo niet moest. De grote verliezen waren geleden.

Met artikelen in het orgaan en adressering aan Minister en Kamerleden werd hier tegen geprotesteerd. Het was weer een van die zo uiterst onaangename gelegenheden waarbij de redelijkheid zeer bepaald ver te zoeken was. Consumenten voorschrijven wat ze te betalen hebben, het wondermiddel van schier alle landen, maar ook de mislukking van alle landen, omdat er ook nog zo iets als koopkracht en economische wetmatigheid is.

Naast het vele goede dat de regering in de loop der jaren tot stand bracht en had gebracht, wat door de landbouw behoort te worden gewaardeerd en ook is gewaardeerd, konden deze luk-raak genomen maatregelen slechts ontstemming wekken.

Het zou hier niet bij blijven. De veehouderij in de zuivere weidestrecken, de varkens- en kippenhouderij en de kleine zandboer die voor zijn bestaan graan moet bijkopen, zouden een nieuwe ervaring opdoen. Het zou veel beroering brengen.

Zonder redelijke voorbereiding en zonder dat de veehouderij (hier verder bedoeld te samen met varkens- en kippenhouderij) daarin ernstig was gehoord, werd, om de binnenlandse productie van grove granen van de akkerbouwer lonend te maken, een invoerrecht gelegd op de importgranen. Men noemde dit niet invoerrechten maar monopolieheffingen, omdat ze niet door het Ministerie van Financiën werden geheven maar door de Crisis Akkerbouw Centrale. Wellicht wilde men het woord „invoerrecht” wat camoufleren, omdat dit woord nog al herinneringen aan politieke strijd **092** opwekt en niet zo'n beste klank heeft. Hoe ook de naam

moge zijn, de betekenis er van, benevens de uitwerking op hen, die deze invoerrechten uiteindelijk hadden op te brengen, was dezelfde. Het waren de gebruikers, de veehouderij in al haar schakeringen. En van die groep werden hier in het bijzonder getroffen de weidestrecken, die niet als bij akkerbouw en gemengd bedrijf uit eigen productie krachtvoer voor eigen gebruik konden putten en verder de kleine boer, die met zijn enkele hectaren arme grond alleen bestaansmogelijkheid had door zijn basis te verbreden met bijgekocht graan dat in veredelingsproducten werd omgezet.

In de aanvang leidde dit niet direct sterk tot acties, omdat de prijzen der veredelingsproducten zich nog redelijk hielden. Toen deze enerzijds verder daalden en anderzijds de zgn. monopolieheffingen aldoor werden verhoogd, heeft dit tot een felle strijd aanleiding gegeven waar de Bond een zeer werkzaam aandeel in had. Het zou te ver voeren het verloop van dit strijdpunt te gaan **093** ophalen. Stapels stukken en krantenknipsels zijn stille getuigen. Het is mogelijk dit alles af te doen met de lezers te verzoeken het rapport van de Comm. Minderhoud, ingesteld door de Stichting van de Landbouw 5 Nov. 1948, te lezen, waarin de motivering van de bezwaren wordt gevonden zoals ook de Bond tussen 1932 en 1939 telkens - zij het vergeefs - deze heeft laten horen. ¹⁰⁾

Men kan er ook op naslaan de stukken die na de tweede wereldoorlog hierover zijn gewisseld, toen de regering in het met wat gerucht aangediende nieuwe landbouwbeleid, monopolieheffing op granen opnieuw aankondigde en vooraanstaande figuren dit „de kern” en „hoeksteen” van het landbouwbeleid noemden. En toen de akkerbouw, erg voortijdig, alweer om inwerkingstelling vroeg.

Het is en blijft een onfraaie bladzijde in het landbouwbeleid, steunend op de ongezonde factor, het publiek, de consument, in alles de wet te kunnen voorschrijven en anderzijds op de opportuniteitsgedachte: los een moeilijkheid maar op de meest gemakkelijke wijze op en zie maar of het nodig is, en zo ja, zie maar hoe men de dan veroorzaakte schade of onbillijkheden weer wegnemen kan.

De verdraaide economie, waarbij men een nog op de wereldmarkt wat sterker staand product belast met de steun op een product, dat op die wereldmarkt zwakker ligt, gaat met alle consequenties en onaangenaamheden daaraan verbonden, door. Eén dier consequenties is dat dit betere product, hier de volledige veehouderijproducten, die een grote deviezenbron zijn, werkelijk ook zelf in moeilijkheden zou kunnen komen, en dan de critiek van ons volk zich keert tegen dit zichtbaar steunbehoevend product, terwijl het product - de grove granen dus - dat zijn lasten op de veehouderij afwentelde, achter de schermen blijft voor de publieke opinie.

Alles, zolang de veehouderij niet de fierheid toont, een tweederangs positie niet langer te aanvaarden!

10) Stichting v. d. Landb. De toekomstige landbouwpolitiek. Juni 1950.

094 Het zou bijna lijken alsof het werk van de Bond in hoofdzaak uit strijden bestond. Niets is echter minder waar. Maar waar de Bond steeds de verder liggende belangen zwaarder heeft laten wegen dan de gelegenhedenoplossingen was het nodig op een paar punten van verstrekkend toekomstbelang te wijzen.

Er werd gestreden voor een behoorlijke en redelijke plaats op de internationale markt en daarnaast en er mede verbonden, gestreden tegen prijsverhogende maatregelen bij producten die in export hun noodzakelijke prijsbasis vinden. Hiermede valt samen een gevaarlijk gesol met de binnenlandse markt alsof deze alle experimenten naar papieren voorschriften volgt.

Er werd ook gestreden omdat een zeer welvarende streek als het weidegebied in Zuid-Holland en West-Utrecht, bezig was gevaarlijk af te glijden naar een financiële crisis, waaraan niet weinigen ten offer zijn gevallen.

En hieraan voegen wij in het algemeen toe: Wij stredden voor een mooie en hoogstaande veehouderij in al haar geledingen die niet naar de tweede plaats moet worden gedrukt, wanneer het om maatregelen van de overheid gaat, die ten nauwste de onderlinge verhoudingen in de agrarische sector raken.

En nu nog een en ander over het vele andere werk. Dit was mee-bouwend werk in andere organisaties. Het was bevorderen van melkerscursussen, kaasmaakcursussen, kaasdagen enz.

Maar het was ook het actief letten op datgene wat de kaasmakerij op de boerderij in het hart zou kunnen treffen, n.l. het dienstbodenvraagstuk en de kwaliteit der kaas.

Meer en meer werd het schier onmogelijk voor de boerin om als hulp bij haar door de kaasmakerij, vergrote huishoudelijke taak een dienstmeisje te krijgen. En zonder deze hulp of krachten uit eigen gezin, wordt de taak zwaar, te zwaar soms. Tijdelijk kwam hiervoor een zekere oplossing door een soort invasie van Duitse dienstmeisjes, waaronder zeker goed bruikbare. Maar het vigerend regiem in Duitsland scheen op een of andere **095** wijze invloed uit te oefenen om alle Duitsers binnen eigen grenzen te halen, aler de grote sprong naar de macht in Europa zou beginnen.

Hoe het zij, van lieverlede verdwenen zij. En anderen kwamen er niet voor terug. Tot heden is dit vraagstuk niet opgelost. Er zijn er die het radicaal oplossen door met kaasmaken geheel te stoppen; een ander maakt één dagmaal kaas en verkoopt het andere, of probeert door zoveel mogelijk mechanisatie de zaak te verlichten. Bij dit laatste is Voorlichtingsdienst en Bond steeds behulpzaam. De grote massa gaat door en tracht zich te redden.

Het tweede is de kwaliteit. Het is duidelijk, dat hiermede de kaasmakerij op de boerderij staat of valt. De positie van topkwaliteit bij de beste soorten moet de stuwkracht voor de te bedingen prijs blijven.

Hierbij komt, dat in deze periode van crisis en dalende prijzen de fabriekmatige zuivelbereiding meer en meer de productie van magere kaas beperkte en daarvoor in de plaats naar volvette Goudse overging. Het ging gepaard met meer zorg inzake de kwaliteit, vooral bij die fabrieken die de pasteur niet zo fors gebruikten dan in het verleden het geval was. Na 1949, toen er ten opzichte van het gebruik van de pasteur zekere voorschriften zijn gekomen, werd de kwaliteit van het fabrieksproduct belangrijk beter. De concurrentie tussen fabrieksvolvette kaas en boerenkaas werd groter.

Gelijktijdig en wellicht mede bevorderd door het bovenstaande, kwamen van de kaashandelaren opnieuw klachten, dat de kwaliteit der boerenkaas zou zijn teruggedaan. Speciaal de geschiktheid voor bewaring zou zijn teruggedaan. De veranderde methode van werken, door de Voorlichtingsdienst gesteund, zou teveel aan de boerenkaas een fabriekskaaskarakter geven daardoor.

Opnieuw heeft de Bond deze klachten ernstig genomen. Uitgenodigd werden tot een bespreking de Voorlichtingsdiensten ZuidHolland en Utrecht, de Kaascontrolestations Z.-Holland en Utrecht, Holl. Mij van Landbouw, Utrechts Landb. Genootschap, de A.B.T.B. en C.B.T.B., de Vereniging van Kaashandelaren en „De Producent”.

096 Verschillende veronderstellingen werden gemaakt en besproken, als te sterk, soms overmatig krachtvoergebruik, te sterke bemesting van het land, persvoer en pulp, de uitgebreide varkenshouderij op het boerenerf, waterverontreiniging enz. Eveneens werden de bestrijdingsmiddelen bij gebreken en ook de nieuwere methoden van kaasmaken besproken.

Resultaat: een Commissie uit afgevaardigden der genoemde verenigingen onder leiding van de Rijkszuivelconsulenten. Het rapport verscheen in 1932.¹¹⁾ Financiële steun werd verkregen door krachtige medewerking van Mr J. J. Wintermans, Inspecteur van het Zuivelwezen. Het resultaat van het werk dezer commissie werd ter voorlichting aan de kaasmakers doorgegeven. Aan het einde van het rapport wordt reeds aangekondigd, dat met het werken ter verbetering van de kwaliteit zou worden doorgedaan.

Volledige klaarheid was niet bereikt. Het is uiterst moeilijk zulke subtiele dingen tot klaarheid te brengen. Er spelen steeds bij proefnemingen zoveel, soms storende invloeden mee dat men na een uitslag toch nog weer voor problemen staat. En toch, de commissie was unaniem van mening: onze volvette boerenkaas mag geen gestandaardiseerd massaproduct worden. Het ondereind der productie zou hiermede wellicht stijgen maar de topkwaliteiten dalen.

Tegelijk kan hier mededeling worden gedaan van een nieuw en breed opgezet onderzoek in 1937 en 1938, waaraan medegewerkt is door de Rijkszuivelconsulenten en hun staf en Techn. ambtenaren der stations en Ir B. Zijlstra en Ir C. van Dieren in de zomer 1937 en door Ir A. E. Kromwijk en Ir A. J. van Wijk in de zo-

11) Rapport aangaande de resultaten van de enquête 1931-'32 betreffende volvette Goudse kaas.

mer 1938. Een zeer lijvig rapport, met heel veel en belangrijke gegevens is hiervan het resultaat geweest, ¹²⁾ waarop kon worden **097** voortgebouwd bij de verdere en nooit verflauwende strijd voor opvoering van de kwaliteit van de Goudse boerenkaas.

Genoemd dient hier te worden de oprichting van de Gezondheidsdienst voor dieren en Melkcontroledienst te Gouda, waarvoor de Bond in samenwerking met de Coöp. Zuivelfabrieken in ZuidHolland, de Christelijke Land- en Tuinbouwschool te Ottoland en de krachtige medewerking van Dr Slager uit Schoonhoven, het initiatief nam.

Gezien de achterstand in deze wat de melkcontrole betrof en de grote verdiensten van een gezondheidsdienst waarvan de gezondheidsdienst te Leeuwarden inspirerend voorbeeld was, werd er hier de rug onder gezet en met het vaartje, aan het Bondsbestuur wel wat eigen, werd de oprichting voltooid. Na een jaar hard werken waren in 1939 371 bedrijven aangesloten.

Hoe was de houding van de boer in deze periode? Zeer verschillend.

In Drente bijv. was de nood onder de bevolking oorzaak van een verschuiving van een niet onaanzienlijk deel naar communisme en later via Landbouw en Maatschappij naar nationaal-socialisme.

Het was bij verschillende groepen in den lande nu en dan wel wat rumoerig. Bij de akkerbouw vooral kon men in den aanvang nog al luidruchtige stemmen beluisteren. Toen echter de tarwe- en suikerbietenteelt door een vaste prijs was veilig gesteld en de voedergraanbouw veilig kwam te liggen achter de monopolieheffingen werd het in dit kamp rustiger.

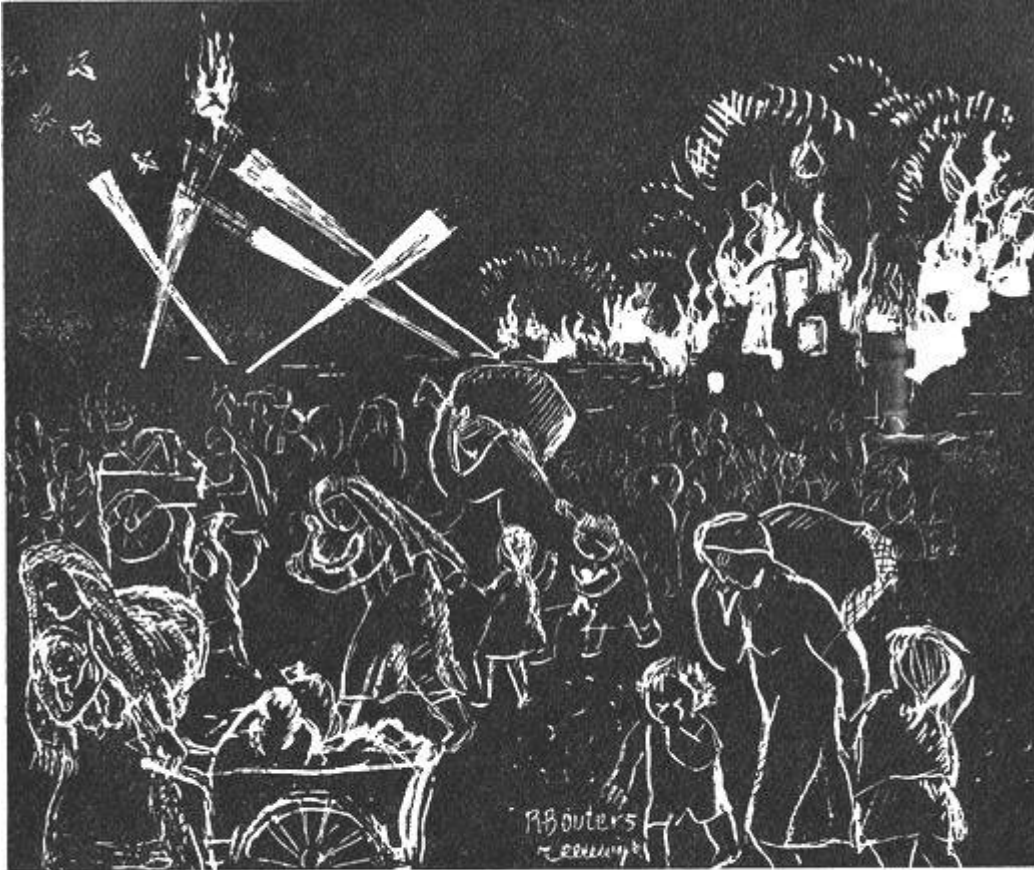
Ook onder de veehouders waren er opstandigen. In het algemeen is deze groep iets rustiger. Toen echter enerzijds de veehouderij de bekende monopolieheffingsgevolgen had te dragen en anderzijds eigen positie verder terug liep, werden ook hier en daar de hoofden warm. Dat er dan maar eens duidelijke taal gesproken wordt kan soms wel goed zijn. Maar het „soms” moet er bij. Het zijn meestal de brekers en dan doen ze dat nog met de **098** mokerhamer, waarbij, wat bruikbaar was, en passant maar stuk wordt geslagen. Aan bouwen komen zij zelden toe.

Het is geenszins een op eigen borst slaan als hier wordt gezegd, dat de groep zelfkazers in het algemeen een rustige en redelijke groep is geweest. Onder al de druk der dertiger jaren is geen alg. vergadering gehouden - en dat waren er vele - waar men maar van betekenis uit de toon was. Misschien heeft het de groep wel eens nadeel bezorgd, niet fel genoeg te zijn opgetreden. De andere zijde is er echter ook. Als betrekkelijk kleine groep in het grote geheel heeft zij op velerlei terrein intens meegesproken. Ook dit zegt iets.

Wanneer men op deze voor de zelfkazerij met varkenshouderij zo ongunstige periode terugziet en dan in herinnering oproept de zakelijke vergaderingen die ook

12) Verslag van de proefnemingen (1937-1938) inzake de bereiding van volvette Goudse boerenkaas.

toen nog konden worden gehouden, dan begrijpt men het verlangen van de leiding, voor deze evenwichtige groep het rechtvaardig toekomstige te bereiken. Hiermede zij een niet onbelangrijke periode in het bestaan van de Bond afgesloten. Nieuwe en geheel andere dingen wachtten hem. Buiten onze grenzen werd het weer oorlog en een periode van schande en diepe teleurstelling voor het zgn. beschaafde Europa diende zich aan.

Wéér oorlog

Negentien honderd veertig tot vijf en veertig, een klap in het gezicht van beschaving en cultuur. Vrucht van machtige economische en politieke spanningen maar óók van moraallose regeringen, machtswaanzin, haat en revanchezucht.

Misschien zullen eenmaal de geschiedenisschrijvers uit de chaos uitlichten, welke internationale krachten vóór, maar ook achter de schermen, werkten in het internationale verkeer der volken, aler het tot deze tweede uitbarsting kwam. Misschien kan de sluier worden opgelicht die hangt over de rol, die economische begeerten, beter gezegd hebzucht in de zakensfeer, hebben gespeeld. Misschien zal dit ook wel nooit goed duidelijk worden, omdat deze **100** geheime krachten hun voor openbaarheid veilige wegen weten te gaan.

Zeker is, dat het een schande voor het oude Europa is, dat zich zo voorstaat op haar cultuur en geciviliseerdheid. Zeer zeker is ook, dat de Oosterse landen, die voorheen door vele banden met het Westen waren verbonden, door al wat is geschied een heel andere kijk op Europa hebben gekregen.

Oorlog, die niets oplost, alleen bergen nieuwe problemen schept, en de moraal al-
lerbedenkelijkst aantast.

Nederland, aan alle kanten zogenaamd een bevriende natie, zag desondanks de bezetter binnen treden en de leiding opeisen.

Vijf bezettingsjaren volgden. Jaren van vernedering en van leed, tot in de laatste winter, honger en ellende. Vijf jaren, beginnende met vernieling van stadsdelen, ongeacht de burgerbevolking.

Voortgezet door een schatplichtigheid, welke ons zo betrekkelijk welvarend Nederland in enkele jaren tot een arm land maakte. En eindigende het laatste half jaar in een roof van al wat maar als bruikbaar kon worden meegenomen.

Vijf jaren van een regering, zetelend in Engeland, waarvan de schamele en soms onbegrijpelijke, clandestien verkregen mededelingen en instructies de leidraad moesten zijn, ook voor hen, die de voeding van het Nederlandse volk nog zo goed mogelijk in stand moesten houden.

Men zou die periode wel willen vergeten als zijnde een episode uit een verwaasde tijd, ware het, dat dit vergeten mogelijk werd gemaakt door een door leed en ellende geleerde mensheid en door de schande van de oorlog en zijn gruwelen opgeschrikte volkerenleiding die alle krachten mobiel maakten om te komen tot een betere samenleving, een werkelijk samen-leven der volken. Maar helaas, gezien wat zich alweer afspeelt, m o g e n wij niet vergeten. De verantwoordelijke volkerenleiding moet aldoor de schande van 1940-'45 voor ogen worden gehouden.

101 De Bond heeft onder deze nieuwe omstandigheden nog gedurende een korte periode enig werk kunnen doen. Het karakter van het werk wijzigde zich volkomen. Was dit in de vorige periode sterk bouwend, het werd thans niet veel anders dan afbraak zoveel mogelijk tegen gaan.

Meer en meer kwam de Landstand, door Duitse hulp, opzetten. Het was een organisatie, die in de Nederlandse landbouw geen schijn van kans had, maar die met de steun van de bezetting in de rug, toch haar wil wenste te gaan opleggen aan de bestaande landbouworganisaties. Dwingend wilde zij haar berichten opgenomen hebben in de landbouwpers. De Bond had dit steeds weten af te weren, totdat dit niet meer verder mogelijk zou zijn. Het bestuur besloot tot opheffing van het orgaan. En de Bond zelve trok zich terug, toen een zgn. Organisatie Commissie door de bezetting was ingesteld, welke Commissie het verenigingsleven in Nederland moest reorganiseren.

Uit het werk vanaf de bezetting tot eind 1941, volgt hier een korte opgave, voorzover het naar buitentredend werk was.

De uitvoer van agrarische producten kwam na de bezetting naar de meeste landen stop te staan. Dit veroorzaakte belangrijke prijsdaling en ophoping van voorraden. Daarnaast hield de invoer van voedergranen van overzee vrijwel op, zodat de prijzen daarvan sterk opliepen. Zoals steeds trof dit in het bijzonder een groep, welke een product maakt waarvan een belangrijke export nodig is en anderzijds waarvoor een invoer van granen onmisbaar is.

Een gelukkige omstandigheid, getuigende van een vooruitziende blik was, dat bij het zien groeien der oorlogsdreiging, de regering vrij grote importvoorraden had gevormd. Deze moesten echter met beleid worden verzorgd. De eerste wereldoorlog had geleerd hoe lang ook een moderne oorlog kan duren.

Bij de zo goed mogelijke verdeling der opgeslagen voorraden was voor de Bond een adviserende positie mogelijk.

Intussen werd aan de leden ten sterkste ontraden zich inzake de voorziening in de behoeften aan veevoeder te grote illusies te **102** maken, en hen dus geadviseerd door matiging in het verbruik en het winnen van voldoende wintervoer voor het vee - bijv. grasinmaak en grasdrogen - zichzelf nog zo veilig mogelijk te stellen. De Producent heeft in het gebied van de zelfkazer een zevental grasdrogerijen laten bouwen met de bedoeling, deze aan de boeren over te dragen wanneer de omgeving daartoe rijp werd. Deze overdracht heeft volledig plaats gehad.

Spoedig kwam reeds de druk van boven, om weiland te scheuren. Het is de landbouw organisaties en de Bond gelukt, de instanties te overtuigen dat dit in de laagveenstreken van midden en oost Zuid-Holland en West Utrecht tot de onmogelijkheden behoorde. Geheel vrij kon het echter niet gemaakt worden.

Een onaangenaamheid was dat de melkvoorziening in het Westen meer en meer in de knel kwam. Het is duidelijk, dat de grote veebezetting van weleer hier in het Westen door gemis aan krachtvoer sterk verminderde. Bovendien verminderde de voedingstoestand van bijna de helft van de inwoners van Nederland in de Westerse grote steden zienderogen. De melk werd een belangrijk element bij de algemene voedselvoorziening der bevolking. Gevolg: beperking der kaasproductie op de boerderij. Het is ook hierbij mogelijk gebleken in de zomermaanden nog een tijdlang de vergunning te krijgen, kaas te maken. Wanneer dwingend buiten het Westen vandaan melk naar dit consumptiegebied moest worden geleverd, heeft het soms critiek gegeven dat men de zelfkazerij voor een deel liet doorgaan. Onbillijk was dit in genen dele, omdat het volkomen rechtvaardig was deze tijdelijke voorzieningen te laten dragen door alle groepen in den lande en wel naar een zekere evenredigheid.

Toch heeft deze maatregel een blijvende schade aan de zelfkazerij toegebracht. Het is nu eenmaal een huisindustrie, welke deels ook rust op traditie en gewoonten. Het tijdelijk stop staan leidt bij een zeker deel - zij het een betrekkelijk nog klein deel - tot vervreemding en tot niet meer hervatten.

Een tweede nadeel is, dat in zulke tijden van schaarste, de **103** kwaliteitsverlangens van de consument grotendeels wegvallen. Dit leidt tot verslapping bij de productie wat kwaliteit betreft.

En ten slotte leidt elk distributiesysteem tot vervlakking der kwaliteitsgrenzen, wat het verlangen en de voorkeuren van de consument voor later eveneens vervlakt. Een top-product wat kwaliteit betreft zal hiervan de nadelen ondervinden.

De langzame afbrokkeling van het aantal zelfkazers heeft, naast de andere reeds genoemde gronden, hierin een zekere voedingsbasis gehad.

De kunstmestvoorziening, een zuivere distributie naar basisjaren geworden, lag voor de zelfkazende streek ongunstig. De grote veebezetting, sterke aankoop van krachtvoer voor het vee en de sterke varkenshouderij voerde in het verleden tot een ruime bemesting met eigen natuurmest en gier en dus een bescheiden kunstmestgebruik. Dit bescheiden gebruik werd basis voor de toewijzing, ook nu de grote eigen mestwinning voor een deel was vervallen. Er is begrip gevonden voor dit feit, maar de hulp bleef uit de aard der zaak bescheiden.

Voor de Bond was er aanleiding bij zijn leden aan te dringen op zorgvuldige, sparende behandeling van op eigen bedrijf vallende mest.

Een zorgengeval werd de inkrimping van de veestapel, gedirigeerd van boven af. Een inkrimping van 20% in weidebedrijven met geen uitwijkmogelijkheden is een vrij zware taak. Hier staat tegenover, dat de vooroorlogse grootte van de veestapel toch niet te handhaven was. In het algemeen was dit voorschrift niet al te ruïneus, echter werd de gekozen basisdatum voor de telling wel wat ongelukkig genomen. Het heeft tot gevolg gehad, dat vele boeren hun leveringsverplichting over moesten doen aan veehouders in gemengde bedrijven en akkerbouwstreken of aan handelaren. Een dure affaire!

Dit wat het zakelijke betreft. Nog iets over de houding van de boeren, levend en werkend in een zo bewogen tijd.

Er was nood bij de burger in de grote steden. Dit vereiste dat **104** de boer zoveel mogelijk zijn producten voor de distributie beschikbaar liet komen en niet in de zwarthandel tegen hoge, soms fantastisch hoge prijzen zou afleveren. En op die plicht werd aldoor gewezen door hen, die voor de voedselvoorziening verantwoordelijk waren.

Maar er waren onderduikers en een grote groep van mensen, die het voor deze opnamen. En het was bij de boer waar men voor deze huisvesting en/of producten vroeg.

En ook hier lag een plicht van hoge orde. En met bewondering kan men terugzien op de durf en het medeleven van vele plattelanders, die blijvend of aldoor wisselend, ondanks alle gevaren, een tehuis gaven aan een opgejaagde groep mensen. Er gingen dus voedingsmiddelen voor mensen in de stad verloren door zwartehandel en door liefdebetoon aan dak- en schutloze medemensen. En... als een streek te weinig opleverde kwamen de razzia's van de controlediensten, waarbij helaas, de goeden het wel eens met de kwaden moesten ontgelden. Is het wonder dat dientengevolge een ontstemming ontstond, die een stempel drukte op dit platteland?

Voeg hierbij de harde en zware verwijten over afzetterij van de uit de steden stromende zoekers naar wat eetbaars, terwijl het slechts „enkelen” waren die zich in deze misdroegen en de „velen” hierin grote redelijkheid toonden, dan krijgt men

een beeld van stemmingen en verhoudingen, welke voor een volk en voor de individuele mens fataal kunnen zijn en nog lang nawerken.

De oorlog kwam ten einde. De blijdschapsroes vereende even ons volk uit de verdeeldheid. Hoelang? Tot zolang als de omstandigheden gedoogden het „gewone” maar eens te vergeten in feestvreugde. Maar dit gewone dient zich spoedig en ongevraagd aan.

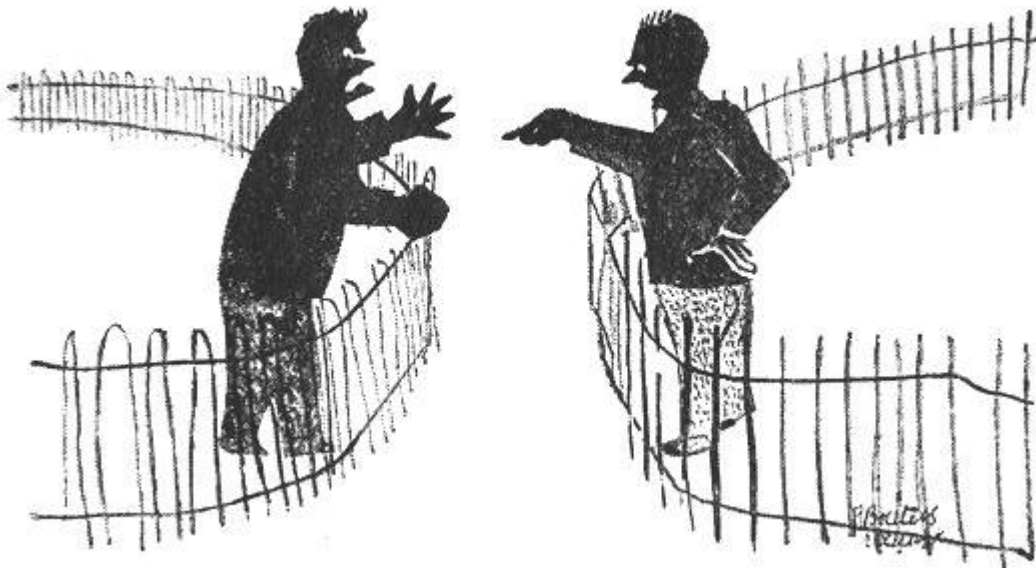
De na-oorlogstijd

Toen op 20 September 1945 het eerste nummer van het orgaan weer verscheen, opende dit het werk met een artikel „Herrezen”. Een klein stukje hieruit tekende de toestand.

„Herrezen. Maar berooide financiën, kapotte huizen en fabrieken, wegen, bruggen; verloren schepen en verdrinken land is de erfenis voor hen, die de opbouw zullen hebben uit te voeren. Met de voedselvoorziening, aangewezen op invoer van het buitenland, op - laat ons het harde woord maar zeggen, hard voor de trotse Nederlander, die niet gewend is, de hand op te houden - het medelijden van de landen die wat te missen hebben en het ons willen geven op crediet. Daar staan onze fabrieken voor zover ze intact zijn en waar geen rook uit de schoorsteen komt omdat er geen steenkolen zijn om de kracht te leveren of geen grondstof om met de productie te kunnen beginnen.

Herrezen. Maar toch nog zo vaak herinnerd, hardvochtig herinnerd, aan het verleden, wanneer kleding en schoeisel ontbreken of families moeten samenwonen in kleine ruimten.”

Het artikel eindigt dan met een opwekking, de handen weer aan de ploeg te slaan. Na een zo lange tijd van oorlog en vernieling kan enkele maanden vrede nog geen bevredigende toestanden scheppen. Met kankeren en ruziën komt men er niet. Wel met samenwerking en vertrouwen, waarbij eerlijkheid en gerechtigheid de basis moeten vormen voor de toekomstige samenleving.

De bevolking van Nederland toonde zich ongeduldig. Veel te oppervlakkig droomde men van een snelle terugkeer naar het bestaan van voor 1930, een leven en werken in vrijheid en ongebondenheid aan voorschriften. Men vergat daarbij dat aan al wat **108** als voorwaarde voor zo'n rustige samenleving nodig is, nog gebrek bestond, zodat het van lieverlede beschikbaar komende maar niet kon gelaten worden aan de meest biedende.

Het was een voorbijgaand verschijnsel. Toen diverse maatregelen werden opgeheven en soms wel onder de druk van buitenaf wat vroeg, kwamen de klachten over de ongewenste gevolgen en... vróég men soms weer om voorschriften. Volkomen te verontschuldigen in dit fors verlangen, wanneer men achter de feiten staand een en ander rustig kan bezien. Het werd in die tijd aan leidinggevendenden echter wel eens moeilijk gemaakt.

Een nieuwe weg moest in het maatschappelijk leven worden gezocht. Het oude kón niet zonder meer terugkeren. Daarvoor waren niet alleen de ontredderde toestanden nog een beletsel, maar ook de veranderde geestelijke instelling speelde een rol mee. En het zou spoedig blijken dat deze geestelijke instelling tot zozeer verschillende denkbeelden over de maatschappelijke oplossingen leidde dat van eenheid weinig meer te bespeuren was en de verdeeldheid telkens en op verschillende punten hoogtij vierde. Hoe diep heeft dit velen teleurgesteld, die met de - misschien wel naïeve maar daarom toch zeer ernstige - hoop rondliepen, dat dit toch nog als een winstpunt uit de tweede wereldoorlogs-chaos naar voren zou komen.

109 Wij schrijven thans 1954 en nationaal en internationaal zijn vredesverlangens en vredesmaatregelen als uitingen in het luchtledig geworden, waaraan de daden tegengesteld zijn.

In deze maatschappelijke stromingen, verhoudingen en botsingen moest de Bond zijn werk weer opvatten. Het verleden werkte echter nog zodanig na, dat de richting waarin het maatschappelijk leven zich zou ontwikkelen moeilijk aan te geven was. De jarenlang gevolgde weg van het van boven af opleggen der dingen, moest verdwijnen, was de algemene opinie. En de rechtsverhoudingen van de laatste jaren konden niet langer aanvaard worden. Maar...: het economisch leven zat nog stevig in dit oude verankerd.

Er was school gemaakt inzake het van bovenaf dicteren. Er was ook school gemaakt bij het bedrijfsleven in deze zin dat men teveel gewend was aan een berekende prijs en de veiligheid van garanties, en dus maar schroomvallig aan de vrijheid terug dacht; deze maar weifelend terugverlangde. En vooral in de agrarische sector was deze onzekerheid en weifeling tussen vrijheid en risico enerzijds en misschien duidelijker gezegd, tussen gebondenheid en verzekerdheid anderzijds, voelbaar aanwezig. De eigen positie domineerde, soms meer dan principes, wanneer de keuze moest worden gedaan.

Concurrentie aanvaarden of ontwijken was het grote punt. Concurrentie heeft zijn voor- en zijn nadelen. Ontbreken van concurrentie werkt verslappend. Komt die

concurrentie opeens terug, dan neemt ze vaak de bruto vormen aan. Men staat dan voor niets. Men breekt anderen af, om zelf - zo denkt men - te stijgen. Men schroomt niet met verdachtmaking en laster te werken. En gebruikt daarbij „de grote mond”.

In bijeenkomsten en in de pers komen deze uitingen van de grote mond voor. Maar daar doen ze een tijdelijk kwaad. Spoedig vervluchtigen deze knaleffecten en alleen een beetje vieze damp blijft over. Erger is de grote mond achter de schermen van bezoekers bij de bureaux van regeringsinstellingen, bij leidinggevende, **110** het laatste oordeel hebbende instanties. Het stemt steeds weer tot teleurstelling als de grote mond het soms toch weer wint van rustige redelijke argumentaties. Vaak is het maar tijdelijk. Maar het kan dan ook tijdelijk veel schade aanrichten aan het vertrouwen dat leidinggevendenden steeds moeten bewaren bij de goedwillenden waarop alleen een leiding steunen kan. Erkend moet worden dat in gesproken woorden steeds de waarheid van de leugen onderkennen, niet eenvoudig is. Dit ter verontschuldiging, waar werd misgetast.

Het beschouwende hiermede besluitend, thans nog een en ander over de zakelijke arbeid van de Bond.

Belangrijke bemoeiingen bleef de Bond hebben met het veevoeder probleem. Steeds bleef hij voorzichtigheid aanraden niet te snel tot uitbreiding van de veestapel over te gaan als het beschikbare veevoeder niet tot een bevredigende hoeveelheid aanwezig werd geacht. De enorme dure bijkoop in jaren van tegenvallers, bij lange staltijd enz. kan een heel jaar onvoordelig maken. Helaas zijn hiervan voorbeelden gekomen.

Dat de varkenshouderij spoedig op het oude peil zou kunnen komen werd niet aangenomen. Ook hier was voorzichtigheid geboden.

Hierbij dienen twee dingen vermelding. Ten eerste de verontrustende mededelingen over de wereldgraan-productie en -behoefte met als eindconclusie: binnen zeer korte tijd een angstwekkend tekort. Deze van zeer gezaghebbende kringen steeds herhaalde waarschuwingen maakten indruk. Maar al spoedig begon men dit toch anders te zien. Waarom zou de internationale boer bij de toen geldende zeer lonende prijzen weer niet volop de productie op gang brengen en uitbreiden, waartoe in diverse grote productielanden nog veel mogelijkheden bestaan? En verder: hoeveel gokken speculatievoorraden zitten er nog die zullen los komen, wanneer deze gokkers een wending der tijden - waar deze heren een uitstekende neus voor hebben - voelen aankomen? Deze overwegingen werden in het orgaan meerdere malen opgenomen.

111 Het is gebleken dat de internationale gegevens waarop deze tekort-theorieën waren gebouwd, hiervoor te onzeker waren. Het probleem van de daling der prijzen door onverkoopbare overschotten en grote oogstverwachtingen geven het niet mis te verstane antwoord.

Het tweede is het aangekondigde nieuwe landbouwbeleid. Met grote belangstelling werd dit tegemoet gezien omdat bij de Bond altijd bezwaren zijn gemaakt tegen wat hij noemde gelegenheidspolitiek. Onder alle omstandigheden moet de blik verder reiken dan de dag van heden. Enkele jaren na een oorlog is dit in het bijzonder een eerste eis.

Welnu, dit nieuwe landbouwbeleid is op het gebied van de veevoederpolitiek voor de veehouderij, voor zover het geen gemengd bedrijf is en voor varkens- en kippenhouderij met noodzakelijke bijkoop aan voedermiddelen, dus in het bijzonder voor de zuivere weidebedrijven en de kleine zandboer, een grote teleurstelling geweest. Het behelsde niets wat op nieuw leek, maar was een getrouwe copie van wat toegepast was in de periode 1932-'39. En dit ondanks tegenstand vanuit de gedupeerde kringen en een niet mis te verstane critiek van de Commissie Minderhoud, hierin eerder genoemd.

Er werd gewerkt met beloften. Beloften van volledige compensatie voor de druk dier monopolieheffingen op vee-, varkens- en kippenhouderij. Wij zijn een jaar na de invoering van deze heffingen en nog is deze belofte in feite niet ingelost. Zij zal ook niet worden ingelost. Men zal hoogstens menen zijn verplichtingen te zijn nagekomen met de binnenkomende heffingsgelden op geïmporteerde granen op een of andere wijze terug te betalen aan de gebruikers dier voedermiddelen. Maar tegelijk met deze heffingen en daarmee parallel lopend stijgen de prijzen der binnenlandse voedergranen, de afvalproducten der meelfabrieken en brouwerijen en deels ook ruwvoerders, boven de wereldmarktprijs uit. Maar de vee-, varkens- en kippenhouders blijven met de prijsvorming van hun producten aan de wereldmarkt verbonden.

112 Wanneer de situatie voor deze groepen ongunstiger wordt - en het gaat reeds in deze richting - dan loopt dit uit op een diepe kloof in de agrarische sector tussen akkerbouw en veehouderij. Niemand in de laatste groep denkt er aan, de akkerbouw zijn steun te misgunnen. Maar bij de keuze van de vorm waarin dit zal geschieden heeft de akkerbouw niet het laatste woord. Een groep die steun ontvangt heeft zich de onafscheidelijke onaangenaamheden aan steun verbonden, te getroosten. Het is de taak van de regering de weg te gaan waarbij de bovengenoemde onaangenaamheden niet worden overgedragen aan derden waarmee onderlinge verhoudingen worden verstoord.

Aan wie is deze onprettige gang van zaken toe te schrijven?

Het past niet op deze plaats een schuldvraag te behandelen. Alleen, hierop niet ingaan zou aanleiding kunnen zijn voor de lezers, daar de Minister van Landbouw in de eerste plaats op aan te zien. Om te voorkomen dat zulks geschiedt zij gezegd dat schrijver dezes dit niet zo ziet.

Er is in dit zogenaamd landbouwbeleid met het veevoeder nog een zekere politiek gevoerd door verminderde import. Soms werd dit gemotiveerd met deviezengebrek - tijdelijk juist - dan weer met zwakke betalingsbalans - wat gezien industrialisatieverlangens waarvoor ook grondstoffenimport nodig is niet voldoende houdbaar was -, soms ook met gemis aan koopbare voorraden - iets, steeds van tijdelijk-

ke aard -. Het is niet bezijden de waarheid wanneer men hierachter een drang zag naar hogere productie uit de Nederlandse bodem. Het is een vraag van hoge ernst of dit doel, hetwelk van groot belang is maar zeker ook langs andere wegen was te benaderen, rechtvaardigde datgene wat men hiermede de gebruikers dier voedermiddelen aandeed door de soms zeer sterke prijsverhogende werking die daaruit voortvloeide.

Enkele zeer materiële moeilijkheden doemden op. Naast het gebrek aan dienstboden voor de boerin met eigen kaasbereiding, kwam een tekort aan arbeidskrachten op het boerenbedrijf zodat **113** van de zijde van het mannelijk personeel de boerin de helpende hand bieden, meer en meer moeilijk werd. Dit tekort aan personeel begon zich zelfs speciaal bij de veehouderij in versterkte mate voor te doen, omdat de vaste binding die ligt in het Zaterdagmiddags en Zondags ook te moeten melken en veeverzorgen, meer en meer bij de werknemers weerstanden opwekte. Het nam bijv. in Friesland grote vormen aan. Sprekende cijfers werden soms genoemd betreffende de teruggang van het aantal stuks melkvee op de boerderij, door gemis aan melkkrachten.

Ook bij de zelfkazer speelde zich dit af. Het is begrijpelijk dat dit leidde tot het meer overdenken of de melkmachine hier uitkomst kon brengen. De grote uitbreiding in het gebruiken van deze machine in Nederland in enkele jaren tijd, wijst op de behoefte.

De Stichting van de Landbouw deed er goed werk mee, door een Centrale Melkmachine Commissie in het leven te roepen met een bureau en een actief leider. Er is goed werk verricht en er wordt nog goed werk verricht door deze „levende" organisatie. Veel leergeld met schade en schande is hierdoor aan de boer bespaard gebleven.

De exportpositie bleef bij al wat aandacht vroeg in de na-oorlogstijd een punt van eerste orde. Hier wordt alleen gewezen op het zich bewust zijn van het grote belang, op de wereldmarkt onbelemmerd te kunnen optreden en met het oog op de concurrentie tot een zo laag mogelijke productiekosten te kunnen werken. Scherpe concurrentie trad meer en meer op, waarbij Denemarken, welk land, gezien de algemene positie van boter op de wereldmarkt, wel andere wegen moest zoeken, een sterke concurrent werd o.a. met kaas.

Het is daarom duidelijk dat elke belemmering, dus ook monopolieheffingen, werd en wordt afgekeurd. Men kan allerlei laden op de rug van een product dat zich lang nog goed houdt op de wereldmarkt, maar reeds op retour is door belemmerende bepalingen van het buitenland, eenmaal houdt dit op. En zeker **114** zullen zij die nu zo lichtvaardig de gemakkelijke wegen kiezen, zonder de gevolgen voldoende te laten wegen, beschaamd bij de brokken komen te staan, wanneer conjunctuur-omslag hen verrast.

Het is duidelijk, dat al deze na-oorlogse problemen veel van de tijd vroegen van hen, die de belangen van de Bond hadden te behartigen. Intussen werden de meer

directe dingen niet verzuimd. Weer is aangeknoopt aan het verleden wat het houden van cursussen, kaasdagen, vergaderingen enz. betreft.

Ten slotte hadden nog een paar veranderingen plaats welke niet buiten het bestek van dit boekje mogen vallen, omdat het een niet onbelangrijke wijziging in de interne organisatie bracht.

Eén daarvan was het aftreden van de voorzitter, begin 1947. Reeds meerdere malen had deze er op gewezen dat het bondswerk leed onder gebrek aan tijd, doordat het voorzitterschap van het Bedrijfschap voor Zuivel, naast diverse andere dingen, hem te veel in beslag nam. Zekere symptomen konden als een waarschuwing gelden, niet langer uit te stellen wat nodig werd. In de heer A. C. Streefland werd een opvolger gevonden, van wie goede verwachtingen konden worden gekoesterd. Een jongere kracht zou zijn werkkraft geven, wat de Bond ten zeerste ten goede kon komen.

Een tweede verandering ontstond, toen de Bond in samenwerking met de Controlestations voor volvette kaas in Zuid-Holland en Utrecht een andere status kreeg en daardoor de samenwerking tussen de Bond en „De Producent” in de vorm zoals deze bestaan had, kwam te vervallen. Hieruit vloeide tevens voort dat het samen uitgeven van het orgaan „De Producent” werd beëindigd, omdat het reeds door de bovengenoemde controle-instellingen uitgegeven blad „De Zelfkazer” voortaan het gezamenlijke orgaan van de samenwerkende Controlestations en de Bond zou zijn. Het blad „De Producent” werd daarna veertiendaags orgaan - in wat andere vorm - van de Coöp. Producenten Handelsvereniging „De Producent” en de twee Coöp. Zuivelfabrieken „De Graafstroom” te Bleskensgraaf en „De Samenwerking” te Giessen-Nieuwkerk.

Deze verbinding Bond-Controlestations, tot stand gekomen in **115** overleg met de landbouworganisaties in dit gebied n.l. A.B.T.B., C.B.T.B. Utrecht en Zuid-Holland-Brabant, *Holl. Mij v. Landbouw*, L.T.B. en U.L.G., opende voor de Bond zeer speciale mogelijkheden, haar werk voor de zelfkazers krachtig voort te zetten.

Ook organisatorisch werd met name zijn opbouw een andere. Het Hoofdbestuur bestaat uit drie leden aangewezen door elk der twee Kaascontrolestations, uit de leden van het Bestuur dezer verenigingen te kiezen, waarbij het Kaascontrolestation Zuid-Holland en het Kaascontrolestation Utrecht resp. nog twee en één lid aanwijzen, daarbij rekening houdende met de samenstellende delen dier besturen.

De werkzaamheden liggen van 1948 tot heden reeds meer in de sfeer van opbouw en nieuwbouw en minder in die van crisis. Echter, het is moeilijk te zeggen wanneer de dingen ophouden crisiswerkzaamheden te zijn en het normale werk begint. Crisishandelingen hebben de eigenschap lang nog na te werken. En het zgn. „normale” is niet maar het normale zoals men dat nog in herinnering heeft. Elke crisis brengt wijzigingen, soms zeer grondige.

Daarom was deze tijd een periode van zoeken en tasten om het evenwicht terug te vinden. In de praktijk van het leven, helaas verdeeldheid over bijna elk onderwerp dat aan de orde komt. Desillusies, hoop en teleurstelling.

Maar een samenleving kent geen op de plaats rust en een organisatie evenmin. Men gaat steeds weer over tot de orde van de dag. Van alle kanten wat van de illusies laten varen om het toch maar weer zo'n beetje met elkaar eens te worden.

Zo speelden de dingen in de periode 1948 tot heden zich af; en naar deze figuur moest de Bond in nieuwe vorm en onder nieuwe leiding zijn werk doen. Deze nieuwe vorm biedt zeker nieuwe mogelijkheden omdat door de samenwerking met de Kaascontrolestations in feite alle zelfkazers tevens Bondslid zijn, wat aan het werk ten goede komt.

In een bijlage wordt de samenstelling van Dagelijks Bestuur en **116** Algemeen Bestuur aangegeven en tevens de vertegenwoordigingen in andere organisaties. Deze lijst geeft wel enig idee van de vele punten die bij de Bond in behandeling komen of door de vertegenwoordigers elders moeten worden behandeld.

De kaasdagen blijven onverminderd alle aandacht vragen en steeds wordt nog getracht ze te vervolmaken. De invloed, uitgaande van deze leerdagen, maakt die arbeid verantwoord. Speciaal is een winterkeuring ingevoegd van pl.m. 6 maanden oude kaas. Hierbij gaat het vooral om de houdbaarheid en de smaakontwikkeling bij het bewaren, een zaak van gewicht voor volvette Goudse Boerenkaas.

Het is gewoonte dat de Rijkszuivelconsulent of een Techn. Ambtenaar der Kaascontrolestations op deze kaasdagen de bijzonderheden in de tentoongestelde kazen, zover deze daartoe aanleiding geven, voor belangstellenden behandelt. Een aanvulling hierop werd, dat de voorzitter van de Bond daarbij enkele economische punten van urgente betekenis toelicht. Speciaal na de winterkaasdagen volgt een zuivelavond, waar, naast het voorgaande, ook een toepasselijke of belangrijke film wordt vertoond. Deze avonden worden zeer gewaardeerd.

Een aanvulling op deze kaasdagen zijn mede de zgn. praatmiddagen. Bij een welwillend als gastvrouw optredende boerin worden wat buur-boerinnen genodigd en onder leiding van een der heren van de Voorlichtings- of technische dienst worden allerlei kaasmaakproblemen en -nieuwigheden besproken.

Veel werk is en wordt gemaakt van de voorziening der meer afgelegen boerderijen van electriciteit en waterleiding, twee zaken die de goedwerkende boerin feitelijk niet kan missen. Het kostenprobleem bij de aanleg is hier het grote struikelblok. Toch kan gewezen worden op succes, zij het helaas gepaard aan tegenvallers.

De gedachte kwam op of het niet mogelijk zou zijn, enige meer wetenschappelijk gevormde meisjes de lessen der ervaring van de **117** boerin te doen aanvullen. Dit zou kunnen op eigen bedrijf, maar vooral zou dit kunnen door werken op breder terrein door de omgang met familie en bekenden. Het oog viel hierbij op de Land-

bouwwinterscholen en op de localiteit en leerkrachten daarvan in het zomer-halfjaar. Het zou dan een twee-halfjaarlijkse cursus in de zuivelwetenschap en kaasmakerij moeten worden. Een bespreking met de leiding dier scholen in de streek waarin de Bond werkt, had een zeer gunstig verloop. Door de welwillende medewerking is in Gouda een cursus met acht deelnemers tot stand gekomen en afgewerkt. Allen hebben het diploma, dat werkelijk verdiend moest worden, verkregen. Helaas, het gelukte niet voor een tweede cursus voldoende deelname te krijgen.

Op velerlei terrein hebben deze meisjes zich verdienstelijk gemaakt. In hoeverre zij een vraagbaak voor hun omgeving zijn geworden en of beïnvloeding daarvan is uitgegaan - de bedoeling vooral bij de opzet - is moeilijk te zeggen. De waarschijnlijkheid is er zeker.

Met medewerking van de Bond hebben de dames een hulpdienst in elkaar gezet, om de helpende hand te bieden waar door tijdelijke gezinsomstandigheden de kaasmaakster kwam uit te vallen. Het heeft een tijdje heel aardig gewerkt. Door gemis aan aanvulling van opnieuw gediplomeerde meisjes, gevoegd bij het feit, dat voor het slagen van zo'n hulpdienst de geesten nog niet voldoende rijp bleken, is dit niet tot wasdom gekomen. Nóg niet? Het dient aandacht te behouden. Intussen, hulde aan deze pioniersters op een nog onontgonnen terrein, waardoor het werk niet altijd even eenvoudig en prettig was.

In de eerder genoemde Technische Commissie, vóór de tweede wereldoorlog ingesteld met het doel, technische zaken voorbereidend te bespreken en samengesteld uit vertegenwoordigers van de Bond, Voorlichtingsdienst en ambtenaren der Kaascontrolestations, was meerdere malen de behoefte uitgesproken aan een proefbedrijf. Het werd als zeer gewenst geacht, op een geschikt bedrijf proeven te kunnen nemen en eventueel excursies daarheen te **118** organiseren. Deze gedachten en wensen kregen een concrete vorm toen er een financiële mogelijkheid ontstond, doordat op de Landbouwbegroting bepaalde gelden beschikbaar kwamen en verder met de medewerking van T.N.O., afd. zuivel, een boerderij in Zegveld kon worden verkregen, die geheel ten dienste van proefnemingen beschikbaar is. Het is te verwachten - in ieder geval leeft de hoop - dat hierdoor iets meer zal kunnen worden doorgedrongen tot de kern van tot heden nog niet geheel opgeloste problemen bij de kaasmakerij op de boerderij.

De Bond hield eens een showdag voor elektrische roermachines te Gouda. Dit slaagde en groeide uit tot een jaarlijkse Technische Beurs, waar de fabrikanten en leveranciers van diverse zuivelwerktuigen en zuivelbenodigdheden hun vindingen tonen. De belangstelling daarvoor is levendig.

Aan de propaganda voor de zuivel in het algemeen en voor de boerenkaas in het bijzonder werd aandacht geschonken.

Op de grote zuiveltentoonstelling in Den Haag, gedurende het Int. Zuivelcongres van de Int. Zuivelbond, hebben twee meisjes van de vorengenoemde cursus gedurende de gehele duur dier tentoonstelling, kaas gemaakt op de wijze zoals dit door

de moderne boerinnen wordt gedaan. De belangstelling hiervoor was aldoor heel groot. De stedeling en buitenlander zag iets gebeuren waar ze tot heden weinig van afwisten, behalve misschien dat ze het eindproduct kenden of... helaas niet kennen!

Naast deze algemene propaganda wordt in het artistieke waaggebouw te Gouda, op de markt gelegen, van waaruit men een mooi overzicht heeft over de bedrijvigheid van een kaasmarkt voor boerenkaas in volle actie en tegelijk op het mooie, gerestaureerde stadhuis van Gouda, propaganda gemaakt voor het boerenproduct. Met medewerking van de gemeente Gouda, V.V.V. Gouda en het Ned. Zuivelbureau worden daar gedurende het zomerseizoen elke Donderdag gedurende de markt vele belangstellenden ontvangen uit binnen- en buitenland om dit levendig toneel gade te slaan.

119 Een film over de kaasmakerij op de boerderij brengt deze bezoekers over naar de sfeer van en de handeling op de boerderij waar kaas gemaakt wordt.

Dit zakelijk deel mag niet besloten worden zonder het overlijden te noemen van twee figuren, die veel voor de Bond hebben gedaan en bovenal, veel voor de Bond hebben gevoeld.

De eerste is de heer J. de Groot te Berkenwoude, van het begin af secretaris van de Bond en de trouwe helper bij al wat de Bond ondernam.

De tweede is de heer E. van Woudenberg te Willescop, die het secretaris-penningmeesterschap van de Bond op zich nam bij de vormwisseling in 1949 en een bewaam en ijverig medewerker was.

Beide mannen gingen in 1952 heen. Hun namen zullen aan de Bond verbonden blijven, omdat ze er een onafscheidelijk deel van zijn geweest.

De staat van dienst van de Bond, hierboven summier aangegeven, afsluitend, nog een en ander over de niet interne zaken.

Het handhaven van een lagere straatprijs van melk dan een natuurlijk gevormde prijs, doordat de regering ten behoeve van de loon- en prijspolitiek ingreep, heeft in het Westen van het land een kunstmatigheid in stand gehouden waardoor allerlei maatregelen en prijsregelingen gehandhaafd moesten blijven. Een schier onhoudbare toestand voor de industrie en de zelfkazerij ontstond, toen de overheid de zgn. aanvullingsmelkregeling verving door een algemene subsidie en de straatprijs vrij liet. De beschermende werking die hiervan uitgaat kan een gevaar voor de zelfkazerij opleveren.

Wanneer zich in het vrije spel der concurrentie prijsverhoudingen ontwikkelen, die weinig gunstig voor een groep liggen, dan is het de vraag of men dan met behoorlijke grond om hulp mag vragen. Maar als scheve verhoudingen ontstaan door overheidsmaatregelen, dan ligt het heel anders. Dit punt is reeds vele malen aan de orde geweest. Het ware voor de kaasbereiding op de **120** boerderij gewenst, dat hier een voor alle groepen bevredigende oplossing werd gevonden.

De instelling van het Zuivelfonds is met wat weifeling ontvangen. Reeds eerder werd gewezen op het gevaar van heffingsgelden in de nabijheid van regeringen. Het deed de Bond wat moeilijk deze instelling aanvaarden. In het begin leek het, of de genoemde bezwaren hier ook werkelijkheid zouden worden. Het verdere verloop is correct geweest.

Wel is het de vraag of de mogelijkheden die er voor de regering waren, dank zij het bestaan van het Zuivelfonds, geen aanleiding zijn geweest dat regelingen zijn blijven bestaan, bijv. ten opzichte van consumptiemelk, die anders waarschijnlijk door zeer moeilijke uitvoering zouden zijn ingetrokken. Gezien hoeveel last en onaangenaamheid deze regelingen hebben gebracht en nog brengen, dan zou dit wel een onprettig gevolg zijn van een goed bedoelde opzet. Intussen zijn er zeer zeker ook heel goede dingen mee kunnen gebeuren. Het is in zekere zin een zelf-financiering, waardoor ingrijpen van de overheid zo lang mogelijk kan worden uitgesteld.

Niet onvermeld kunnen blijven de vele en belangrijke besprekingen over de publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie in de zuivel. Het Productschap voor de Zuivel is nog niet tot stand gekomen, in hoofdzaak als gevolg van het niet tot overeenstemming kunnen komen van de werkgevers en werknemers over de samenstelling van het bestuur. Intussen blijft de publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie van de zuivel een punt van behandeling op hoog niveau. Wat er uit de bus zal komen valt moeilijk te zeggen; evenmin wat daarin de positie van de Bond zal zijn. Van belang zou het zijn en verwacht mag worden dat de vertegenwoordigingen van de Bond in de diverse semi-officiële organen van de zuivel, zoals die vanaf 1915 bestaan, bestendig blijven. De zelfkazende boer is een twee-eenheid. Hij is boer, voorzover hij vee en varkens houdt. Hij is industrieel voor zover hij de gewonnen melk tot kaas verwerkt.

Indien de overheid deze dubbele functie in acht neemt en er **121** rekening mede houdt, en anderzijds de Bond een zekere bescheidenheid toont als kleinste groep in de zuivelindustrie, dan kan er nog veel en nuttig werk verricht worden.

De landbouworganisaties in het algemeen, de zuivelorganisaties in dit verband in het bijzonder, hebben in haar op vrije wil gebouwde vorm heel veel goed werk geleverd, al moeten tekortkomingen vlot erkend worden. Het geeft hen het recht - maar ook de plicht - krachtig op de tientallen jaren gevolgde weg voort te gaan. Al veranderen de tijden en de omstandigheden en dus soms ook het werk, wat niet verandert en niet veranderen mag, is het vermogen en de ernstige wil de tolk en de vertegenwoordiging te zijn van de vrijwillig in deze organisatievorm te saam gekomen en tesamen werkende boeren. Zou hun werkterrein teveel worden ingekrompen of verdrongen door publiekrechtelijke organen dan zou dit een ernstig verlies betekenen. De publiekrechtelijke organen en de vrije organisaties hebben beiden te waken voor een juiste onderlinge verhouding, zodat geen stukken worden gemaakt.

Hiermede is de taak vervuld om bij het passeren van de datum waarop voor 40 jaar de Bond werd opgericht, een herinneringswoord te schrijven. Het is meer een

beschouwend relaas geworden dan een aaneenschakeling van concrete gebeurtenissen. De instelling van de schrijver is een zodanige dat de opdrachtgevers zoiets konden verwachten.

Met nadruk dient gezegd te worden, dat het voordragen van de levensloop van de Bond, van wat ze bewoog en wat ze deed niet inhoudt, dat die Bond een wonderorganisatie is geweest, smetteloos en feilloos. Naast wat de Bond deed staat wat andere organisaties deden en misschien beter deden. Heel weinig kunnen en mogen personen en organisaties zeggen: dat is nu mijn werk. Veel van het bereikte is tot stand gekomen door en in een samenspel van afzonderlijke eenheden, die door de tijdstroom allen op **122** dezelfde problemen werden gedrukt. De Bond had daarbij vanzelf tot taak deze tekenen der tijden te toetsen aan de belangen van de zelfkazer. Gepoogd is dit met de nodige redelijkheid tegenover andere groepen te doen.

BIJLAGE A

BIJLAGE I		Zuivelprijzen in de 17de en 18de eeuw.		Opmerkingen
Auteur	Jaar	Zoetem. per 100 pond Komijne per 300 pond	Kaas	
Velius, Kron. v. Hoorn	Sept. 1601	Zoetem. N.-Holl. 12 gld.		Droogte, voedergebrek.
" " "	1608	" " 13 gld en hooger		Regenzomer, gewas sober, zuivel duur.
" " "	1629	" " 12 gld		't Geheele jaar een zware, dure tijd.
Domselaer, Beschrijving van Amsterdam	1636	" " 12 gld		1648 nat jaar, vee leverbot- ziekte, veel gestorven.
Bronnengeschiedenis v. Rotterdam II	Mrt. 1649	" " 12 gld		Vruchtbaar, goedkoop jaar.
Sloet, Tijdschr. v. Staat- huish.kunde, 4e deel	Mrt. 1669	" " 12 gld		
C. A. Abbing, Geschie- denis van Hoorn	Najaar 1698	" " 12 gld		Veel plasregens, schaarschte, duurte.
Sloet, zie boven	1700	" " 6 gld		
Teg. St. van Holl. II	25/26 Juni 1706	Komijne 7½ gld		
Abbing	Sept.-Oct. 1714	Zoetem. N.-Holl. 7½—11¼ gld		Aan de Alkmaarsche markt. Door de aanhoudende pest- ziekte zuivel duur.
D. Burger v. Schoorel, Chronyk v. Medemblik	Sept. 1714	" " tot 18 gld		Zoowel te Hoorn als te Alk- maar.
	Half Oct. 1714	" " kl. 14—16 gld		Groote = Middelbare en grootte.
	Half Oct. 1714	" " kl. 18 gld		
	Eind Oct. 1714	" " gr. 15—16 gld		
	11 Dec. 1714	" " gr. 13—14 gld		
Le Fr. v. Berkhey, Gesch. v. h. Rundvee I	1723	" " en er onder		
Verv. op Velius' Kron. (Gem. archief Hoorn)	1735	" " 12½—13 gld		Alles goedkoop.
		" " 7—8 gld		
		" " 4½ gld		

Zuivelprijzen in de 18de eeuw.

Auteur	Jaar	Kaas Zoetem. per 100 pond Komijne per 300 pond	Opmerkingen
Abbing	Zomer 1736	Zoetem. N.-Holl. 10—11 gld	Kaas ruim eens zoo duur als 't voorgaande jaar.
Verhandeling van Landrijen	1739	Komijne 4 à 5 duiten 't pond	Vele jaren achtereen.
Abbing	1740	Witte 12 duiten 't pond Zoetem. N.-Holl. 15—18 gld	Zeer strenge winter, schrale zomer, schaarsheid, buitengewone duurte. De bofer steeg van 18—40 gld. het vierendeel. De slechtste kostte 11 à 12 st. 't pond.
Abbing	't Geheele jaar 1745	Zoetem. N.-Holl. tot 15 gld	Duurte door aanhoudende sterfte rundvee.
Leeuwarder Courant	12 April en 2 Mei 1753	Komijne Friesche 7—7½ gld	Markt te Sneek.
Abbing	't Geheele jaar 1770	Zoetem. N.-Holl. 16—18 gld	Door aanhoudende sterfte rundvee en sterken uitvoer buitenslands duurte.
IJpey, Prijsverhandeling	1765—'79	Komijne Friesche 12 gld	Voorspoedige tijden. Prijzen door elkaar genomen.
Vervolg op Velius' Krooniek, zie boven	1780 eerst 1780 najaar	Zoetem. N.-Holl. 5—6 gld " " 14—16 gld	Droge zomer, sterfte rundvee. Moeilijkheden bij invoer kaas in Frankrijk later opgeheven.
IJpey	1781	Komijne Friesche 10—12 gld	Meerdere jaren door elkaar.
Alta, Prijsverhandeling	1781	Zoetem. N.-Holl. R.K. 12—14 gld	R.K. = roodkorsten. W.K. = witkorsten.
S. Ricard, Traité général du Commerce	1781	" " W.K. 15—15½ gld	Witkorstken noteren gewoonlijk 1 à 2 gld. lager dan roodkorsten.

Marktprijs van de kaas.

Van	1650	tot	1670	per	100	pond	f	7½—	8½
„	1670	„	1685	„	100	„	f	8½—	9½
„	1685	„	1695	„	100	„	f	9	—10½
„	1695	„	1700	„	100	„	f	10	—11
„	1700	„	1715	„	100	„	f	10½—	12
„	1715	„	1735	„	100	„	f	8	—9
„	1735	„	1775	„	100	„	f	12	—14

Blijkens deze gegevens is de Noordhollandsche kaas in de tweede helft van de 17de eeuw voortdurend in prijs gestegen, welk gunstig verloop zich in de eerste jaren van de 18de eeuw voortzette. Daarna volgde een vrij langdurige daling van beteekenis. Verder komt in de tabel duidelijk de sterke prijsverhoging in de laatste helft van de 18de eeuw uit.

Gemiddelde kaasprijs per 100 pond te Hoorn.

1747	f 12.80	1759	f 8.80
1748	14.02	1760	9.55
1749	11.39	1761	9.49
1750	11.12	1762	10.72
1751	11.15	1763	?
1752	9.70	1764	11.15
1753	10.05	1765	9.24
1754	11.13	1769	
1755	9.56	Mei	10.75
1756	8.63	hooikaas.	
1757	10.12		
1758	10.89		

—————
Gemiddeld over 18 jaren f 10.53

BIJLAGE III

Prijzen door een koopman te Bodegraven besteed voor 1e kwaliteit Goudsche kaas per 50 kg.

In 1872 gemiddeld	f 28.50	In 1881 gemiddeld	f 30.—
In 1873	„ f 31.—	In 1882	„ f 29.—
In 1874	„ f 28.—	In 1883	„ f 30.50
In 1875	„ f 28.—	In 1884	„ f 25.50
In 1876	„ f 28.—	In 1885	„ f 23.50
In 1877	„ f 30.50	In 1886	„ f 24.—
In 1878	„ f 26.—	In 1887	„ f 24.—
In 1879	„ f 27.50	In 1888	„ f 24.50
In 1880	„ f 32.—		

Kaasprijzen in Zuid-Holland.

Goudsche kaas per 50 kg.

Puike Mei- en zomerkaas.

In 1880 van	f 34.— tot	f 36.—
In 1881	„ f 32.—	„ f 33.—
In 1882	„ f 27.—	„ f 29.—
In 1883	„ f 31.—	„ f 34.—
In 1884	„ f 27.—	„ f 29.—
In 1885	„ f 20.—	„ f 21.—
In 1886	„ f 22.—	„ f 25.—
In 1887	„ f 22.—	„ f 26.—
In 1888	„ f 24.—	„ f 27.—

Leidsche kaas

p. schippond (150 kg)

1879	f 64.—
1880	f 66.—
1881	f 60.—
1882	f 62.—
1883	f 58.—
1884	f 60.—
1885	f 30.—
1886	f 45.—
1887	f 52.—
1888	f 55.—

Komijne kaas per kg.

Jaar	Prijs in Mei	Prijs in Oct.	Jaar	Prijs in Mei	Prijs in Oct.
1869	f 0.23	f 0.21	1879	f 0.23	f 0.24
1870	f 0.24	f 0.25	1880	f 0.29	f 0.28
1871	f 0.25	f 0.28	1881	f 0.30	f 0.31
1872	f 0.28	f 0.28	1882	f 0.26	f 0.27
1873	f 0.32	f 0.32	1883	f 0.265	f 0.25
1874	f 0.25	f 0.25	1884	f 0.23	f 0.225
1875	f 0.23	f 0.245	1885	f 0.16	f 0.165
1876	f 0.29	f 0.30	1886	f 0.20	f 0.21
1877	f 0.30	f 0.29	1887	f 0.22	f 0.225
1878	f 0.24	f 0.25	1888	f 0.235	f 0.24

Prijzen der nagelkaas in Friesland.

Jaar	Mei	Juni	Juli	Aug.	Sept.	Oct.	Nov.	Gemidd. prijs per 150 kg
1876	31.00	31.50	32.00	34.50	37.00	34.50	33.50	33.50
1877	31.50	34.50	36.50	36.50	38.50	38.50	30.50	34.50
1878	28.00	29.50	30.00	31.50	32.00	28.50	26.00	29.50
1879	—	20.00	25.00	27.50	27.50	26.50	26.50	25.00
1880	29.00	33.50	34.00	34.00	37.50	37.50	34.00	34.25
1881	30.00	33.00	36.50	36.50	36.50	36.50	34.50	34.75
1882	25.00	30.50	33.00	31.50	30.50	28.50	30.50	30.00
1883	31.00	34.50	36.50	34.50	34.50	34.50	29.00	30.50
1884	27.50	30.50	30.50	30.50	28.50	28.50	27.00	29.00
1885	15.00	17.00	18.50	23.50	21.50	21.50	24.50	20.25
1886	21.50	22.50	24.00	22.50	24.50	28.50	25.50	24.00
1887	18.00	23.00	22.50	27.50	28.00	26.00	24.50	24.00
1888	23.00	27.00	27.50	28.00	29.00	28.50	28.50	27.25

BIJLAGE VI

BESTUUR BOND VAN KAASPRODUCENTEN

per 31 December 1953.

- A. C. Streefland, Lekkerkerk, voorzitter.
- G. Mourits, Zevenhoven, vice-voorzitter.
- C. L. Schreuders, Benschop, secr.-penningmeester.
- W. Boer, Bodegraven.
- Jac. Hoogenboom, Polsbroek.
- Th. Koppers, Portengen.
- S. van Leeuwen, Alphen a. d. Rijn.
- J. Samson, Vinkeveen.
- A. C. Stuurman, Schoonhoven.
- A. Tukker, Bleskensgraaf.

De functie van secr.-penn. is vanaf de instelling van dit_ bestuur tot 1952, de datum van overlijden, waargenomen door de heer E. van Woudenberg, Willeskop.

BIJLAGE VII

BONDSVERTEGENWOORDIGINGEN

Vertegenwoordiging van de Bond in diverse colleges
per 31 December 1953.

- A. C. Streefland Bestuur van het Bedrijfschap voor Zuivel Adviescommissie
voor kaas van het B.Z.
Centrale Zuivelcommissie
Nationaal Comité v. d. Internationale Zuivelbond
Bestuur N.I.Z.O.
De Afd. Kaas van het Nederlands Zuivelbureau Propaganda-
Comm. voor volvette Goudse Boerenkaas te Gouda.
Technische Commissie uit B.v.K., Kaascontrolestations en
Rijkszuivelvoorlichtingsdienst
Filmcommissie v. d. Internationale Zuiveltentoonstelling.
Orgaan van Overleg Melkvoorz. West-Nederland.
Go.Ve.Ka. te Gouda.
- G. Mourits Plv.v. Lid van Bestuur N.I.Z.O.
Bestuurslid melkcontr.dienst Gouda.
A. van Wijnen Veehouderijcommissie v. d. Stichting voor
de Landbouw.
Propaganda-comm. voor volvette Goudse Boerenk. Gouda.
Bestuur Nederlands Zuivelbureau.
Afd. Kaas v. h. Ned. Zuivelbureau.
Commissie Nationale Zuiveltentoonstelling.
Techn. Comm. uit B.v.K., Kaascontrolestations en Rijksvoor-
lichtingsdienst.
- J. L. de Vries Advies-commissie voor Consumptiemelk in West-Nederland.
de Bilt Technische Commissie uit B.v.K., Kaascontrole stations en
Rijkszuivelvoorlichtingsdienst.
- J. L. de Vries Commissie Zuivelwaarde-bepaling van het' B.Z.
Advies-Commissie Kaasmarkt te Gouda.
Tentoonstellingscomm. Nat. Comité v. d. Int. Zuivelbond
plv. lid Adviescommissie voor kaas v. h. B.Z.
Orgaan van overleg Melkvoorz. West-Nederland.

Dr. Ir. C. Schiere	T.N.O. Zuivel
Mevr. S. M. Visser v. d. Aar, Rijnsaterwoude	Comm. Advies T.N.O. Zuivel, proefcentrum Boerenkaas.
H. Hoogendoorn, Kamerik	Idem
W. Hijkoop, Kr. a. d. IJssel	Idem
J. Aantjes, Ottoland	Bestuur K.Z. Volvet.
S. Boer, Bergambacht	Adviescommissie Kaasmarkt te Gouda. Noterings- comm. Kaasmarkt te Gouda.
P. C. v. d. Broek, Rozendaal	Noterings-comm. Kaasmarkt te Gouda.
P. Rijnsburger Wzn. Zoeterwoude	Advies-Commissie Kaasmarkt Leiden.
A. H. Verkleij, Gouda	Advies-commissie Kaasmarkt te Gouda. Noterings- comm. Kaasmarkt te Gouda.
A. Vonk-Noordegraaf, Ouderkerk a.d. IJ.	Noterings-comm. Kaasmarkt te Gouda.
D. Zwetsloot, Hoogmade	Advies-commissie Kaasmarkt te Leiden.

Trefwoordenregister

Amerika.....	20, 52p., 56, 58
Amsterdam.....	16
Bedrijfschap voor Zuivel.....	61, 85
België.....	62
Benschop.....	34
Bergambacht.....	34
Berkenwoude.....	34, 88
Bleskensgraaf.....	85
Boerenkaas.....	22p., 25, 29p., 39, 47p., 50, 52pp., 71p., 87, 99p.
Bond van Kaasproducenten - oprichting.....	34
boter.....	15pp., 21, 37, 52, 54p., 61, 64, 84
Brandwijk.....	34
Bureau Voedselvoorziening.....	62
C.A.C.....	68
C.Z.B.....	61p., 64
C.Z.C.....	61p.
C.Z.W.....	64
Centrale Melkmachine Commissie.....	84
Centrale Veevereniging.....	40
contingenteringssysteem.....	59
controlestation.....	87
Controlestations VV.....	85
crisis.....	58, 63, 67, 70, 85
Crisis Akkerbouw Centrale - (C.A.C.).....	68
Crisis Varkenswet (C.V.W.).....	64
Crisis Zuivel Bureau (C.Z.B.).....	61
Crisis Zuivel Centrale (C.Z.C.).....	61
Crisis Zuivelwet.....	61
crisismaatregelen.....	61
De Producent.....	39, 41, 46p., 50, 71, 76, 85
De Producent (Orgaan).....	34
dertiger jaren.....	58
dienstbodenvraagstuk.....	70
Dr. Boekel.....	15pp., 55
Dr. Posthuma.....	56
Dr. Schey.....	55
Dr. Swaving.....	53, 56
Duitsland.....	11, 14, 39pp., 58p., 62, 70
Edammer kaas.....	17p., 56
Engeland.....	29, 57p., 75
export.....	14pp., 29, 38pp., 53p., 56, 58p., 62p., 65p., 70, 75, 84
F.N.Z.....	56p., 64
Frankrijk.....	11, 59, 61
Gezondheidsdienst voor dieren en Melkcontroledienst.....	72
Giessen-Nieuwkerk.....	85

Gouda.....	16, 32, 34, 47, 54, 56, 72, 87p.
grasdrogerijen.....	76
Groot J. de.....	88
Haarlem.....	16
Haastrecht.....	34
Hooibureau.....	40
Ir H. J. Huisman.....	47
kaascontrolestation.....	30
Kaascontrolestation.....	25, 41, 47, 49, 71, 85p.
kaasdagen.....	48, 50, 70, 85p.
Krimpenerwaard.....	16
Landbouw-ExportBureau.....	40
Leiden.....	16
Leidse kaas.....	16
Lekkerkerk.....	34, 48
margarine.....	64, 67
Melk-Commissie voor Zuid-Holland.....	40
Melkcontroledienst.....	72
melkmachine.....	51, 84
melkvoorziening.....	46, 76
Minderhoud.....	69, 83
Molenaarsgraaf.....	34
Moordrecht.....	32
Ned. Zuivelbureau (N.Z.B.).....	62
Ottoland.....	34, 72
Ouderkerk aan den IJssel.....	32
Oudewater.....	15p., 34
pasteuriseren.....	71
Polsbroek.....	34
Productschap vd. Zuivel (P.Z.).....	89
proefbedrijf Boerenkaas.....	87
Reeuwijk.....	32
Schoonhoven.....	16, 31, 72
Stichting van de Landbouw.....	69, 84
Stolkse kaas.....	16
Stolwijk.....	16, 32
Streefland A. C.....	7, 85
Technische Beurs.....	87
varkens.....	22, 28, 35, 37, 46, 63, 66pp., 71p., 77, 82p., 89
Vlist.....	34
West Friesland.....	17
Willescop.....	88
WO II.....	74
Woudenberg E. van.....	88
Zegveld.....	87
Zelfkazer.....	22, 34p., 52, 54, 59, 62, 65, 67, 72, 76, 84p., 90
Zuivelconsulent.....	47pp., 71, 86
Zuivelfonds.....	89

